

Čierno-biele svety

Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku

Tatiana Podolinská,
Tomáš Hrustič (eds.)

Bratislava 2015

VEDA

Ústav etnológie
Slovenskej akadémie vied

Publikácia vznikla v rámci projektu

VEGA 2/0014/11

„Rómovia v majoritnej spoločnosti:

výskum modelov vzájomného spolužitia“

a s finančným príspevom projektu

VEGA 2/0099/15

„Nálepka Róm – emické a etické reflexie

a ich spoločenské dopady“.

ETNOLOGICKÉ ŠTÚDIE 23

Recenzenti:

Martin Fotta, PhD.

PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Kimmo Granqvist, PhD.

Prof. Mgr. Milan Kováč, PhD.

Editori:

Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.,

Ústav etnológie SAV, Bratislava

Mgr. Tomáš Hrustič, PhD.,

Ústav etnológie SAV, Bratislava

Autori:

© Andrej Belák, Jan Červenka,

Milan Hrabovský, Richard Filčák,

Andrej Findor, Jan Grill,

Markéta Hajská, Tomáš Hrustič,

Eva Krekovičová, Pavel Kubaník,

Zuzana Maďarová, Arne Mann,

Kvetoslava Matlovičová,

Elena Marushiakova, Eva Mazárová,

Alexander Mušinka,

Alexandra Ostertágová, Zuzana Panczová,

Tatiana Podolinská, Vesselin Popov,

Daniel Škobla, 2015

© Ústav etnológie SAV, Bratislava 2015

© VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava 2015

preklad © Mgr. Judita Takáčová

jazyková korektúra © Emil Borčín

dizajn a grafická úprava © Matúš Hnát

ISBN 978-80-224-1413-5

- 6 EDITORSKÁ POZNÁMKA
(TATIANA PODOLINSKÁ, TOMÁŠ HRUSTIČ)
- 10 Čierno-biele svety. Idey, optiky,
koncepty a výzvy
(TATIANA PODOLINSKÁ)

I. „ČIERNO-BIELE POLITIKY“

II. KDE A AKO ŽIJEME?

	Diskurzy, postoje a možnosti participácie	Socioekonomické obrazy dvoch rôznych svetov
40	1. Anticiganizmus ako bariéra k inklúzii Rómov (MILAN HRABOVSKÝ)	146 1. Historické premeny štruktúry medzikultúrnych vzťahov. Formy spolužitia v prípade Tarkoviec na východnom Slovensku (JAN GRILL)
60	2. Vplyv orientalizmu vo vede a v politike na spolunažívanie Rómov s majoritnou spoločnosťou (ELENA MARUSHIAKOVA, VESSELIN POPOV)	172 2. Segregovaní Rómovia a zdravotné politiky: etické a praktické rozpory (ANDREJ BELÁK)
84	3. Morálne základy sporu o sociálnu spravodlivosť na Slovensku (ANDREJ FINDOR, ZUZANA MAĎAROVÁ, ALEXANDRA OSTERTÁGOVÁ)	208 3. Emické vnímanie úžery v segregovaných rómskych osadách na východnom Slovensku (TOMÁŠ HRUSTIČ)
104	4. „Záleží na nás, ako sa dohodneme“. Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku (1990 – 2014) (TOMÁŠ HRUSTIČ)	224 4. <i>Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013</i> ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy (ALEXANDER MUŠINKA, KVETOSLAVA MATLOVIČOVÁ)

- 248 5. „A studňu si nechali zamrznúť...“. Lokálne mocenské pole a prístup obyvateľov rómskych osád k pitnej vode (DANIEL ŠKOBLA, RICHARD FILČÁK) 284 OBRAZOVÁ PRÍLOHA
- 264 6. *Ade, káj amen dživas/* „Tu, kde žijeme“ (k interpretácii a vnímaniu priestoru u Rómov z Gelnice na príklade vybraných sídelných celkov) (EVA MAZÁROVÁ)

III. AKO O SEBE HOVORÍME?

	Jazykové a sociálne obrazy Róma ako nástroje na udržiavanie sveta „čiernych“ a sveta „bielych“	416 5. Obrazy Žida a Róma v humoristicko-satirickom časopise <i>Kocúr</i> (ZUZANA PANCZOVÁ)
324	1. „Cikán, Gypsy & Rom“ – dynamika pojmenovávania Romů v rôznych diskurzoch (JAN ČERVENKA)	438 6. Etnické stereotypy ako zdroje vtipov o Rómoch (ARNE B. MANN)
346	2. <i>Gažikanes vaj romanes?</i> Jazykové postoje olašských Romů jedné východoslovenské komunity ke třem místně užívaným jazykům (MARKÉTA HAJSKÁ)	480 7. „Si Róm a môžeš byť kým chceš!“ Redefinícia <i>romipen</i> v pentekostálnom pastoračnom diskurze (TATIANA PODOLINSKÁ)
		524 RESUMÉ
374	3. „Hra na knížky“. Poznámky k akvizíci slovenštiny v Gavu (PAVEL KUBANÍK)	546 LITERATÚRA
398	4. Komická figúrka Róma na Slovensku v premenách času. Na príklade anekdot a karikatúr (EVA KREKOVIČOVÁ)	574 ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ V OBRAZOVEJ PRÍLOHE
		576 REGISTRE
		588 O AUTOROCH

4. „Záleží na nás, ako sa dohodneme“.

Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku (1990 – 2014)¹

¹ Analýza terénnych dát a finalizácia štúdie bola realizovaná vďaka finančnej podpore v rámci projektu VEGA 2/0099/15 *Nálepka „Róm“ – emické a etické reflexie a ich spoločenské dopady.*

Kapitola o účasti Rómov na súčasnom politickom dianí sa nedá začať inak, ako spomienkou na udalosti nežnej revolúcie v novembri 1989 a úryvok z vyhlásenia práve sa formujúcej Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), v ktorom okrem iného stálo: „Bratia a sestry Rómovia! Prebudte sa! Prišiel deň, na ktorý naši predkovia dlhé roky čakali. Ten deň je tu. Rómovia, ktorí žijú v našej krajine, môžu prvýkrát zobrať svoj osud do vlastných rúk. Teraz záleží na nás, ako sa dohodneme, ako budeme držať spolu a čo spravíme pre naše deti. Spojme sa s ľuďmi, ktorí sú ochotní nás počúvať. Ide o Občianske fórum...“ (Pečínka, 2003: 2). Toto vyhlásenie bolo súčasťou príprav na založenie Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), ktorá zároveň mobilizovala Rómov na účasť v revolučných udalostiach. Zakladatelia ROI 26. novembra 1989 prehovorili po boku zástupcov Občianskeho fóra k státisícovému davu na Letenskej pláni v Prahe. V revolučnom nadšení dav skandoval: „Ať žijí Romové!“ (op. cit.).

Dnes, s odstupom 25 rokov, môžeme skonštatovať, že táto „nežná“ revolučná vlna trvala len krátko, no aj napriek tomu priniesla rómskej politickej participácii doposiaľ nezopakované úspechy. Vtedajšia novoformujúca sa politická moc, najmä v podobe Občianskeho fóra (OF) v Českej republike a Verejnosti proti násiliu (VPN) na Slovensku, akceptovala rómskych zástupcov, ponúkla im spoluprácu a zvoliteľné miesta na kandidátke v prvých slobodných voľbách. Výsledkom bolo, že Rómovia mali svoje zastúpenie vo Federálnom zhromaždení a v národných radách ČR a SR. Žiaľ, boli to úspechy na dlhé obdobie posledné.

Možno skonštatovať, že politická participácia Rómov bola len zrkadlom celkového postavenia Rómov v spoločnosti. Po politickej a trhovej transformácii Rómovia zažívali drastický sociálny a ekonomický prepád, ktorý sa prehlboval vďaka prudko rastúcej nezamestnanosti a nízkej vzdelanostnej úrovni. Vyčlenenie z majoritnej spoločnosti sa len zosilňovalo, rozširovali sa a vznikali nové osady, ktoré postupne upadali do začarovaného kruhu generačnej chudoby. Vrátiac sa k duchu novembrového vyhlásenia ROI, všetky snahy o politickú participáciu Rómov („zobrať svoj osud do vlastných rúk“) zlyhávali na dvoch zásadných faktoroch: rozštiepenosti a nejednotnosti rómskej reprezentácie („záleží na nás, ako sa dohodneme, ako budeme držať spolu“) a na odmietaní a ignorovaní zo strany majoritných politických elít („spojme sa s ľuďmi, ktorí sú ochotní nás počúvať“). S výnimkou porevolučných mesiacov sa však, bohužiaľ, na Slovensku ani v Českej republike nenašiel politický subjekt, ktorý by bol ochotný Rómov počúvať. Preto je novodobá história rómskej politickej participácie veľmi zložitá, namáhavá, kľukatá a jej výpočet stojí a padá jednak na prehliadaní, až odmietaní zo strany politických elít a jednak na nejednotnosti, rozštiepenosti a vzájomnej rivalite rómskych lídrov. A niekde medzi týmito mantinelmi sa postupne rodila a rodí snaha o podieľanie sa na správe vecí verejných, mobilizácia mnohých Rómov na lokálnej, regionálnej aj národnej úrovni, a taktiež prvé

výsledky v podobe úspešných rómskych poslancov obecných zastupiteľstiev, starostov až po mladých Rómov na vysokých pozíciách v štátnej správe.

V tejto kapitole sa pokúsím zmapovať tieto cesty z dvoch perspektív. V prvej časti načrtnem vývoj rómskych politických strán v 90. rokoch a ich snahu ovplyvňovať politické dianie na Slovensku. V druhej časti sa pokúsím pozrieť na účasť rómskych kandidátov vo všetkých typoch volieb a zameriam sa na spôsob ich prezentácie, volebné kampane a reflexiu ich úspechu či neúspechu. Pre potreby tohto textu budem politickú participáciu Rómov vnímať v mierne zúženej perspektíve z pohľadu účasti Rómov vo voľbách, pričom si budem všímať najmä vývoj rómskych politických strán na Slovensku od 90. rokov po súčasnosť. Politická participácia Rómov má pochopiteľne širšie dimenzie, napríklad cez pôsobenie mimovládnych organizácií, postupné emancipačné snahy a ovplyvňovanie politického diania prostredníctvom občianskeho aktivizmu. Navyše deklarovaná snaha o integráciu Rómov má v 90. rokoch 20. storočia tendencie pokračovať v asimilácii Rómov a väčšina politik, no rovnako aj nastavenie majority vníma odlišnosť Rómov ako hrozbu (Lajčáková, 2007: 71 – 74). Tieto tendencie môžeme vnímať aj v majoritnom pohľade na politickú participáciu Rómov, keď pod vplyvom stredoeurópskeho prostredia so silným, historicky podmieneným sklonom k „znárodňovaniu etnickej príslušnosti“ (Brubaker, 2010: 8) majoritná spoločnosť predpokladá, že Rómovia sa budú združovať najmä v rómskych politických stranách a budú mať jednotnú reprezentáciu (aspoň do takej miery ako napríklad politická reprezentácia maďarskej menšiny na Slovensku). Samozrejme, politická participácia menšín sa môže uberať buď cestou tvorby menšinových, respektíve etnických politických strán, alebo cestou snahy o spoluprácu s majoritnými politickými stranami a majoritnými politickými štruktúrami. V prípade politických snáh Rómov na Slovensku možno doložiť obe tendencie, pričom obe majú svoju legitimitu a – z pohľadu danej menšiny – svoje výhody i nevýhody.

Na nasledujúcich stranách ukážem, že rómske politické hnutie väčšinou nebolo schopné pritiahnúť dostatočný počet voličov a stúpcov. Ako poukazuje Vermeersch (2003: 881), príčiny tejto skutočnosti mnohí vidia v tom, že Rómovia sú mimoriadne heterogénnou skupinou a na vyšších úrovniach nemajú silnú etnickú identitu (Barany, 2002a: 203). Barany (1998: 309) však tvrdí, že neúspech etnickej mobilizácie Rómov má okrem slabej rómskej identity viacero príčin, napríklad nedostatok predchádzajúcich skúseností s politikou či neschopnosť ich politických organizácií. Vermeersch (2003: 881) argumentuje, že etnická rôznorodosť a heterogenita môže byť chápaná nie ako príčina nejednotnosti, ale naopak, ako jej dôsledok. Jeho argument, vychádzajúci z Brubakera (2002), spočíva v tom, že schopnosť veľkej mobilizácie rómskych skupín je veľmi slabá nie pre domnelé všeobecne nízke etnické povedomie, ale pre nedostatočný kľúčový faktor politického organizovania, ako sú strategické

diskusie medzi elitami, ako ponímať (konceptualizovať) rómsku identitu, ako podporovať a propagovať toto jej ponímanie (konceptualizáciu) a ako sa na základe toho organizovať (Vermeersch, 2003: 881). Znamená to, že sa nemôžeme sústreďovať na „etnické skupiny“ ako na predpokladané „reálne entity, ktorým môžu byť pripísané záujmy a agendy“ (Brubaker, 2002: 164), ale skôr sa zamerať na „úlohu aktivistov, organizácií, politických inštitúcií a politických diskurzov pri vytváraní etnických skupín“ (Vermeersch, 2003: 880). Väčšina rómskych lídrov, ktorí zohrali vo formovaní vývoja rómskej politiky kľúčovú úlohu, prirodzene vnímali Rómov ako skupinu, ktorá by mala konať jednotne ako celok, a teda by mala prirodzene voliť rómsku stranu ako stranu, ktorá háji ich etnické záujmy. Nevnímali teda Rómov ako kategóriu, ktorá má len potenciál túto svoju *skupinovosť* („groupism“) naplniť obsahom, ktorý je pripisovaný etnickým kategóriám (Brubaker, 2002: 173).² V prípade skupín sa pýtame, čo skupiny chcú, požadujú a na čo aspirujú; ako premýšľajú o sebe a o iných a ako konajú vo vzťahu k iným skupinám. Máme tendenciu chápať ich esencionalizujúcim jazykom a pripisovať im identitu, aktérstvo, záujmy a vôľu. V prípade kategórií, podľa Brubakera, sa pýtame skôr na procesy a vzťahy. Zaujímať sa o to, ako konajú ľudia a organizácie vo vzťahu k etnickým a národným kategóriám, ako sa takéto kategórie používajú v distribuovaní a organizovaní procesov a vzťahov, a ako sa kategórie inštitucionalizujú a s akými dôsledkami (op. cit.: 183).

1. Vývoj rómskych politických strán na Slovensku³

Už v čase nežnej revolúcie v novembri 1989 bol založený prípravný výbor Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), v ktorom boli zastúpení Rómovia z vtedajšieho kultúrneho, spoločenského a politického diania. Vedúcou osobnosťou, ktorá sa angažovala na založení ROI, bol Emil Ščuka. Túto prvú rómsku politickú stranu zaregistrovali v marci 1990. V prvých fázach, vďaka revolučnému nadšeniu a eufórii, vznikali regionálne i lokálne stranícke bunky v celom Československu. Nové slobodné politické ovzdušie umožnilo etnopolitickú mobilizáciu, čo znamenalo aj mobilizáciu rómskych elít

² Je dôležité zdôrazniť, že to platí o všetkých skupinách/etnických skupinách, nielen o Rómoch, ale aj o Slovákoch, Maďaroch atď. V prípade Rómov je však proces formovania spoločnej etnickej identity radikálne kratší (pozri aj Barany, 1998) v porovnaní s podobnými procesmi, ktoré naplňali napríklad kategóriu „Slovák“ a ktoré intenzívnejšie začali prebiehať už v druhej polovici 19. storočia (na detailnejšiu analýzu tohto procesu pozri Findor, 2009; Vörös, 2009). V prípade Rómov na Slovensku môžeme tieto procesy intenzívnejšie vnímať len od začiatku 90. rokov 20. storočia, tak ako to napokon opisuje aj táto kapitola.

³ Vývoj rómskych politických strán na Slovensku v 90. rokoch 20. storočia bol vcelku kvalitne spracovaný v niekoľkých textoch (Sobotka, 2003; Šebesta, 2002; Rybová, 2002). Pre ucelenosť tejto kapitoly spomeniem viaceré kľúčové udalosti z tohto obdobia, pričom budem čerpať najmä z uvedenej literatúry, no doplním ich aj o niektoré vlastné postrehy. Pri opise vývoja po roku 2002 a najmä po roku 2005 sa opriem

(Vermeersch, 2003: 882). ROI, ako bolo spomenuté už v úvode, dokázala vytvoriť plodnú spoluprácu s OF i VPN a pre novoformujúce sa politické elity bola relevantným partnerom reprezentujúcim záujmy Rómov. Vďaka spolupráci s OF a VPN boli v roku 1990 zvolení do Federálneho zhromaždenia štyria členovia ROI. Zo slovenských Rómov sa stal poslancom federálneho parlamentu Gejza Adam. Na kandidátnej listine VPN bola do Slovenskej národnej rady zvolená Anna Koptová. Okrem zástupcov ROI boli do Federálneho zhromaždenia zvolení aj Rómovia, ktorí kandidovali za Komunistickú stranu Slovenska (neskôr Strana demokratickej ľavice), Vincent Danihel a Karol Seman (Rybová, 2002: 76).

Postupne sa však toto rómske hnutie začínalo drobiť a vznikali ďalšie rómske subjekty a organizácie.⁴ Pochopiteľne, z federálnej ROI sa vyčlenila Rómska občianska iniciatíva SR.⁵ Rómovia sa chystali uspieť v parlamentných voľbách v roku 1992. Spočiatku jestvovali snahy o zostavenie spoločnej kandidátnej listiny a diskutovalo sa o vytvorení spoločnej organizácie, ktorá by tieto snahy zastrešovala. Podobne ako v Čechách aj na Slovensku sa mala táto strešná organizácia volať Rómsky národný kongres (Sobotka, 2003: 23), no nakoniec sa nedospelo k dohode a vo voľbách kandidovali samostatne ROI (ktorá zastrešila aj Úniu rómskej občianskej iniciatívy v SR) a Strana práce a istoty, ktorú väčšinou tvorili Rómovia, no nešlo o rómsku etnickú stranu (Rybová, 2002: 76).

Je dôležité spomenúť, že na Slovensku začal dominovať aj silný nacionalistický diskurz, najmä vo vymedzovaní sa voči Čechom, a po osamostatnení Slovenskej republiky v roku 1993 aj voči Maďarom a maďarskej politickej mobilizácii. Po rozpade Československa a oslabení vplyvu OF a VPN, vďaka ktorým mali Rómovia zastúpenie v parlamentoch oboch krajín, prestala rómska reprezentácia na národnej úrovni takmer existovať. Rómske elity z času na čas dostali priestor v médiách, ale „priepasť, ktorá bola medzi nimi a ich potenciálnou voličskou základňou, sa neustále zväčšovala“ (Vermeersch, 2003: 884). Túto skutočnosť napokon dokazujú aj volebné výsledky rómskych politických strán v porevolučnom období a vlastne až do súčasnosti.

Vývoj rómskych politických strán na Slovensku stojí a padá na osobnostiach rómskych lídrov, ich schopnostiach spolupracovať a tendenciách vyčleňovať sa, inými slovami, heterogénnosť rómskych politických strán reflektuje osobné vzťahy a súperenie medzi Rómami, ktorí sa deklarovali za lídrov rómskych strán a komunit.

najmä o pozorovania z vlastných výskumov a dáta z rozhovorov s niektorými rómskymi lídrami. Od roku 2006 mám možnosť byť v pravidelnom kontakte s rómskymi lídrami na Slovensku vďaka programu Národného demokratického inštitútu pre medzinárodné záležitosti (NDI), zameraného na podporu politickej participácie Rómov na Slovensku.

⁴ Tento proces drobenia veľmi dobre opisuje Pečinka, ktorý uvádza viaceré príčiny delenia tohto spočiatku jednotného hnutia (Pečinka, 2003: 4–5). ROI samozrejme fungovala ďalej, no vznikali ďalšie rómske strany a hnutia.

⁵ Oficiálna skratka je ROISR, no pre zjednodušenie budem ďalej v texte uvádzať skratku ROI.

Vzájomné vzťahy rómskych lídrov, napríklad Gejzu Adama, Jána Kompuša, Ladislava Fízika či Alexandra Patkolóa, výrazným spôsobom ovplyvnili a formovali rómsku politickú scénu na Slovensku.

V prvých rokoch existencie samostatnej Slovenskej republiky bol najsilnejšou postavou Rómskej občianskej iniciatívy SR Ján Kompuš. Spočiatku zastával názor, že ROI ako najsilnejšia rómska strana by mala zjednotiť ďalšie rómske subjekty a pokúsiť sa o samostatnú účasť v parlamentných voľbách v roku 1994. Neskôr však sám J. Kompuš viedol ROI k spolupráci so silnými majoritnými stranami, osobitne s Mečiarovým Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS). Vo voľbách v roku 1994 ROI síce kandidovala samostatne, no ďalej úzko spolupracovala s HZDS, ktoré na kampaň ROI poskytlo aj finančné prostriedky (Jurová, 1998). Viacerí rómski lídri s týmto postupom nesúhlasili a tvrdili, že rómska strana nemôže získať potrebných 5% na zvolenie do parlamentu, zastávali preto názor, že Rómovia by mali uzavrieť dohodu so silnými politickými stranami a kandidovať na ich zoznamoch (Šebesta, 2002: 298). Rómski lídri ako Ladislav Fízik, Viliam Zeman či Tibor Matta uzavreli pred voľbami v roku 1994 dohodu s Demokratickou úniou (DÚ) a viacerí kandidovali na kandidátke tejto strany. V podstate sa oba prúdy od seba nelíšili, všetci si uvedomovali nevyhnutnú potrebu spolupráce so silnou majoritnou stranou.⁶ Výsledkom bolo, že vo voľbách v roku 1994 sa do Národnej rady SR nedostal ani jeden Róm. ROI celkovo získala 0,67% a kandidáti za DÚ nemali dostatočný počet preferenčných hlasov. Rozkoly na rómskej politickej scéne sa ďalej prehĺbili. Spolupráca ROI s HZDS však priniesla nomináciu Jána Kompuša do Rady vlády pre národnosti a dostal tiež pozíciu na sekretariáte Splnomocnenca vlády SR pre občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. Bola to paradoxná situácia, pretože vládny úradník zároveň hájil záujmy Rómov v Rade vlády pre národnosti (Šebesta, 2002: 299).

V roku 1996 bola založená ďalšia rómska politická strana, ktorá zohrávala na rómskej politickej scéne významnú úlohu, Rómska inteligencia za spolunažívanie (RIS), z ktorej sa v roku 2000 vyprofilovala Rómska iniciatíva Slovenska, fungujúca dodnes (Klímová, 2002). Vymedzujúc sa voči ROI a HZDS sa spočiatku RIS pod vedením Mareka Baláža profilovala ako opozičná strana, čo pochopiteľne viedlo ku konfliktom s ROI a vládnu mocou (Jurová, 1998; Šebesta, 2002: 299). Navyše sa osobné spory vyhrotili aj vo vnútri strany a po odstúpení Mareka Baláža z funkcie sa predsedom RIS stal Ladislav Fízik.

Napätie medzi ROI a RIS ovplyvnilo aj vyjednávanie rómskych politických subjektov o spolupráci v parlamentných voľbách v roku 1998. Kľúčovými subjektmi v týchto debatách boli ROI, RIS a Strana ochrany práv Rómov (SOPR), ktorá

združovala Rómov z maďarských oblastí južného Slovenska. Predsedom SOPR bol Jozef Ravasz. RIS a ROI sa však nepodarilo dohodnúť. Výsledkom bolo, že do voľieb nekandidovala ani jedna rómska strana samostatne a navyše rozkoly nastali aj v ROI, keďže jej predseda Ján Kompuš sa ocitol na kandidátke HZDS na 61. mieste a z ROI vystúpil. Viacerí rómski lídri to vnímali ako zradu, iní ako múdry a logický krok (Šebesta, 2002: 299). Na kandidátku HZDS bol zaradený aj predseda SOPR Jozef Ravasz (na 88. miesto). Na druhej strane RIS pod vedením Ladislava Fízika uzavrela dohodu o spolupráci so Slovenskou demokratickou koalíciou (SDK). Predmetom dohody, ktorú podpísal Mikuláš Dzurinda, bolo, že v prípade víťazstva SDK sa Rómovia uplatnia v pozíciách ako poradcovia a úradníci na ministerstvách, no predstavitelia RIS nekandidovali na kandidátke SDK (op. cit.).

Ján Kompuš však 7. septembra 1998 tragicky zahynul pri dopravnej nehode vo Zvolene a voľieb sa, bohužiaľ, nedožil.⁷ Na osobnosť Jána Kompuša rómski lídri aj sociálni vedci a historici nazerajú rôzne. „Je nepochopiteľné a zároveň tragédiou rómskeho etnika, ale pritom symptomatické pre politicko-spoločenské pomery na Slovensku v 90. rokoch, ako sa počas uplynulých rokov udržal na čele a získaval si prívržencov neúspešný a málo vzdelaný rómsky líder... Od roku 1997 čoraz otvorenejšie prihlasovanie sa ROI k HZDS dokladá hĺbkou úpadku aj v rómskych stranách“ (Jurová, 1998). Toto kritické konštatovanie romistky Anny Jurovej odráža aj postoje niektorých z vtedajších reprezentantov RIS. Pre nich bol Kompuš zradca, ktorý zapredal ROI a nechal sa využiť Mečiarom a HZDS (op. cit.). Bez toho, aby som osobnosť Jána Kompuša hodnotil, musím uviesť, že spolupráca s vládnu mocou, predstavujúcou HZDS a Mečiara, ktorá v tom čase bola takmer absolútna, bola pre snahy o splnenie požiadaviek Rómov legitímna.⁸ V každom prípade si Kompuš na Mečiara vybudoval dobré osobné väzby a ten, zdá sa, Kompuša uznával ako rómskeho lídra. Ilustruje to aj fakt, že sa zúčastnil na Kompušovom pohrebe v Medzeve, kde ho označil za „najtalentovanejšieho rómskeho politika v nedávnom období“ (op. cit.).

Počas výskumov mi mnohí lokálni a regionálni rómski lídri, najmä v regiónoch východného Slovenska, potvrdili, že Kompuša vnímajú v pozitívnom svetle. Oceňujú, že sa mu začiatkom 90. rokov podarilo stabilizovať ROI, získať okolo seba silných regionálnych a lokálnych lídrov a navyše byť – z ich pohľadu – relevantným partnerom pre HZDS. Pri mnohých rozhovoroch

⁷ Michal Šebesta uvádza veľmi zaujímavú skutočnosť, že prvú pomoc bezprostredne po havárii vo Zvolene Kompušovi poskytol predseda Ladislav Fízik, ktorý sa ako náhodný chodec stal svedkom nehody (2002: 311).

⁸ Otázne je, s akými pohnútkami do tohto dialógu s ROI a s Kompušom vstupovali HZDS a jeho predseda Vladimír Mečiar. Sledovali najmä možnosť lacným spôsobom získať rómske hlasy, zaviazat si časť rómskych lídrov alebo im išlo o niečo iné? Na tomto mieste je vhodné uviesť aj paralelu so stratégiou HZDS v období pred voľbami v roku 2010 a 2012, keď hnutie upadalo a preferencie boli veľmi hlboko pod prahom zvoliteľnosti. Ako uvádzam ďalej v tejto kapitole, HZDS úzko spolupracovalo s viacerými regionálnymi rómskymi lídrami v snahe získať čo najviac rómskych hlasov.

o Jánovi Kompušovi ho jeho pamätníci, najmä na lokálnej úrovni, až glorifikovali a označovali za „jediného rómskeho politika, ktorý mal šancu zjednotiť Rómov“, pričom premýšľali, „kde by bola rómska politika dnes, keby Ján Kompuš predčasne nezahynul“. K tomuto idealizovaniu rozhodne prispela aj jeho tragická smrť počas volebnej kampane a medzi mnohými Rómami dodnes kolujú rozličné konšpiračné naratívy o tom, že autonehoda nebola náhodná, i úvahy nad tým, kto mohol stáť za jeho smrťou.

Po voľbách v roku 1998 sa ukázalo, že ani dohoda RIS s SDK, ale ani spolupráca ROI s HZDS neprinesla očakávané výsledky. HZDS nedokázalo zostaviť vládu a Jozef Ravasz na ich kandidátke získal len 3 110 preferenčných hlasov, čo ani zďaleka nestačilo na zvolenie do parlamentu. SDK ako vládna strana iniciovala vznik Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, no napriek očakávaniu lídrov RIS nebol do tohto úradu dosadený jej nominant Tibor Loran, ale Vincent Danihel, vtedajší predseda Slovenského helsinského výboru (Šebesta, 2002: 303).

Navyše tento krok vniesol rozkol aj do samotných radov RIS. Tibor Loran, vtedajší podpredseda RIS, vyhlásil, že spojenie s SDK bol omyl a že jej predseda a nový premiér Mikuláš Dzurinda ich podviedol,⁹ zatiaľ čo predseda RIS Ladislav Fízik bol umiernenější a naopak so svojim krídlom v strane sa snažili presvedčiť premiéra, aby za splnomocnenca vymenoval jeho.¹⁰ Ich diametrálne odlišné názory napokon viedli k rozdeleniu RIS na dve frakcie (reprezentované oboma rivalmi). Vznikli dve paralelné vedenia, z ktorých si každé uzurpovalo právo na nástupníctvo pôvodnej RIS. Napriek niekoľkým pokusom o zjednotenie napokon frakcia okolo Tibora Lorana a Alexandra Patkolóa premenovala svoje krídlo na Rómsku iniciatívu Slovenska s pôvodnou skratkou RIS a Fízikova frakcia začala používať skratku RIZS a ponechali si pôvodný názov strany, teda Rómska iniciatíva za spolunažívanie (op. cit.). Rozkol viedol napokon k zaujímavému obratu, keď nový predseda RIS Alexander Patkoló formálne zrušil dohodu s SDK a v októbri 2000 podpísal dohodu o spolupráci s Vladimírom Mečiarom a HZDS (op. cit.).

Napriek neustálym rozkolom stále dochádzalo k istým pokusom o skonsolidovanie rómskej politickej scény, ktoré vyústili až do vzniku občianskeho združenia Parlament Rómov SR (PR) v roku 2001. Toto združenie malo ambíciu byť „najvyšším orgánom reprezentujúcim rómsky národ v SR“ (op. cit.: 304). Popri parlamente vznikol aj výkonný orgán PR – Rada Rómov

⁹ Loran doslova vyhlásil: „Plnili sme dohodu, ale premiér tejto vlády nás podviedol.“ Citované podľa internetového vydania denníka *SME* zo 6. 5. 1999: <http://www.sme.sk/c/2187920/devat-romskych-politickych-stran-a-hnuti-sa-spojilo-do-koalicie-stazuju-sa-na-dzurindu.html#ixzz3OKmlq2g1> (navštívené 24. 7. 2014).

¹⁰ Ako Loran, tak aj Fízik sa odvolával na „dohodu o predvolebnej a povolebnej spolupráci medzi RIS a SDK“. Citované podľa internetového vydania denníka *SME* zo 6. 2. 1999: <http://www.sme.sk/c/2178522/podlari-by-mal-byt-splnomocnencom-vlady-pre-otazky-romov-jej-predseda-l-fizik.html> (navštívené 24. 7. 2014).

a Rómsky súd. Za predsedu Parlamentu Rómov SR bol zvolený v máji 2001 Ladislav Fízik, zároveň boli vymenovaní ďalší funkcionári. Po formálnej stránke PR tvorilo 156 rómskych organizácií a združení (Rybová, 2002: 74), no takmer celý rozhodovací proces bol zúžený len na jeho vedenie. Vznik tohto občianskeho združenia však vniesol zásadný rozkol do vnútra najstaršej rómskej politickej strany v SR od pádu socializmu – ROI. Jej predseda Gejza Adam vyhlásil, že jediným orgánom reprezentujúcim Rómov a „skutočným zástancom chudobných“ je ROI (Šebesta, 2002: 304). Na sneme ROI koncom roku 2001 bol neskôr Adam odvolaný a predsedom ROI sa podľa tohto snemu stal Milan Mižič. Adam však výsledky snemu označil za nelegitímne a naďalej viedol svoju frakciu strany. ROI prechádzala takmer identickým procesom ako RIS pred rokom (op. cit.).

Tieto výmeny názorov a mocenské konflikty sa zdajú mimoriadne komplikované a chaotické a s odstupom času je veľmi náročné nájsť vo vzájomných vzťahoch rómskych lídrov jasný systém. Navyše pred regionálnymi voľbami v roku 2001 dochádza k rozkolu aj vo vnútri Parlamentu Rómov SR. Vedenie parlamentu malo dohodu s ROI vedenou Milanom Mižičom, že do volieb pôjde rómska reprezentácia pod hlavičkou ROI. Fízik však mal snahu založiť nový politický subjekt, ktorý by zjednotil rómskych lídrov. To bolo označené ako porušenie dohody a Fízik bol z vedenia Parlamentu Rómov odvolaný a nahradený Milanom Ščukom (Rybová, 2002: 75).¹¹ Fízikovi sa zakrátko podarilo dohodnúť s niektorými menšími rómskymi politickými stranami a v polovici októbra 2001 zaregistrovali Stranu rómskej koalície v SR (SRK SR).

Podobná situácia na rómskej politickej scéne ako pred voľbami 1998 sa zopakovala aj pred parlamentnými voľbami 2002, čiže nedošlo k celoplošnej dohode o vzájomnej spolupráci rómskych politických strán. Táto snaha stroskotala na nechote ROI a RIS dohodnúť sa na spoločnom predsedovi (Šebesta, 2002: 305). RIS mala sľúbené miesta na kandidátke HZDS a nemala záujem o spoluprácu s ROI, hoci jej predseda Alexander Patkoló vyhlásil, že pre dohodu s HZDS má podporu 16 rómskych politických strán.¹² Milan Ščuka, nový predseda ROI, toto Patkolóovo vyhlásenie spochybnil¹³ a za ROI deklaroval dohodu s 12 menšími rómskymi politickými stranami, s ktorými postavili spoločnú

¹¹ Fízik napriek odvolaniu naďalej vystupoval v mene PR. Nový predseda Milan Ščuka a predseda ROI sa od Fízikovho konania dištancovali a takéto konanie považovali za „klamanie občanov rómskej národnosti a označili ho za deštruktívne. Napriek všetkému sme presvedčení, že myšlienka vyvolania krízy v PR a pokus o jeho rozbitie nepochádza od Fízika, uviedli. Za pôvodcu označili neurčitý okruh ľudí, ktorý si nepraje zjednotenie Rómov ako politickej sily a sociálno-kultúrnej entity a preto ovplyvňuje jednotlivých rómskych lídrov.“ Citované podľa internetového vydania denníka *SME* z 24. 9. 2001: <http://www.sme.sk/c/116777/podla-scuku-fizik-nemal-opravnenie-zvolat-snem-romskeho-naroda.html#ixzz3OL3SjJAF> (navštívené 24. 7. 2014).

¹² Patkoló po rokovaní s poslankyňou HZDS Katarínou Tóthovou vyhlásil, že „HZDS ako jediný politický subjekt akceptuje Rómov ako občanov tejto republiky a chce im dať možnosť participovať na jej riadení“. Citované podľa internetového spravodajstva Changenet zo 17. 6. 2002: <http://www.changenet.sk/print.stm?vid=187&cmd%5B187%5D=x-187-20329> (navštívené 24. 7. 2014).

volebnú kandidátku. Fízikova SRK SR uzavrela dohodu s ďalšími menšími rómskymi stranami¹⁴ a kandidovali samostatne pod hlavičkou Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA (Rybová, 2002: 79). ROI vo voľbách získala 0,29% (celkovo 8420 hlasov) a ROMA o niečo menej, 0,21% (6234 hlasov). Predseda RIS Alexander Patkoló ako 75. na kandidátke HZDS získal 366 preferenčných hlasov.

1.1. Dopad legislatívnych zmien na rómske politické strany

Z hľadiska politickej participácie Rómov na Slovensku zohrali veľký význam dva zákony prijaté v roku 2004 a 2005. Najskôr bol schválený nový zákon o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. Dôležitou zmenou bolo, že jednotlivým kandidátom na kandidačných listinách stačilo v rámci prednostného hlasovania získať len 3% hlasov z celkového počtu hlasov pre danú politickú stranu na to, aby mohli postúpiť vyššie vo výsledkoch strany a eventuálne získať mandát do NR SR.¹⁵ Oproti pôvodnej hranici 10% tak nový zákon ponúkal výraznejšiu možnosť na „prekrúžkovanie sa“ do parlamentu. Výrazne sa tak zvýšili šance aj pre rómskych kandidátov, aby v budúcich voľbách využili možnosti preferenčného hlasovania. Ďalšou zmenou, ktorú priniesol tento zákon, bolo to, že kandidujúce strany museli zložiť pri podaní kandidátnej listiny kauciu vo výške 500 000 slovenských korún.¹⁶ Toto obmedzenie zamedzilo uchádzať sa o hlasy voličov najmä malým stranám so slabou členskou základňou a výrazným spôsobom sa to týkalo aj rómskych politických strán.

Vo februári 2005 bol schválený nový zákon o politických stranách a politických hnutiach,¹⁷ ktorý udeľoval povinnosť už existujúcim politickým stranám obnoviť registráciu a stanovoval nové pravidlá registrácie politických strán a politických hnutí. Znamenalo to, že nová politická strana, ktorá sa chcela na Slovensku registrovať, musela vyzbierať okrem iného 10 000 podpisov od občanov, ktorí súhlasia s registráciou tejto strany.¹⁸ Zmena zákona viedla k likvidácii drvivej väčšiny rómskych politických strán, ktoré dovtedy na Slovensku existovali. Politické strany, ktoré boli založené pred prijatím tohto zákona, museli do 30. sep-

¹³ „ROI kritizuje najmä skutočnosť, že RIS nešpecifikovala a neuviedla, ktoré rómske organizácie a akého typu sa zúčastnili bratislavského stretnutia a z tohto dôvodu považuje vyjadrenia predsedu RIS za irelevantné.“ Citované podľa internetového vydania denníka SME zo 16. 6. 2002: <http://www.sme.sk/c/574694/roi-povazuje-vyhlasenia-ri-0-podpore-16-romskych-subjektov-za-zavadzajuce.html#ixzz3OLEblpck> (navštívené 24. 7. 2014).

¹⁴ Rómska občianska jednota (ROJ) a Strana sociálnej demokracie Rómov na Slovensku (SSDR).

¹⁵ Zákon o voľbách do NR SR 333/2004 Z. z., paragraf 44, odsek 6. Táto suma predstavuje približne 16 600 eur.

¹⁶ Op. cit., paragraf 18, odsek 4, písmeno b).

¹⁷ Zákon o politických stranách a politických hnutiach 85/2005 Z. z.

¹⁸ Op. cit., paragraf 6, odsek 4, písmeno a).

¹⁹ Op. cit., paragraf 34.

tembra 2005 podľa jeho paragrafu 34 doručiť Ministerstvu vnútra SR vyhlásenie o adrese sídla strany podpísané štatutárnym orgánom a vyhlásenie o spôsobe, akým štatutárny orgán koná v mene strany.¹⁹ Túto povinnosť z existujúcich rómskych strán splnili len dve – Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) a Strana rómskej koalície v Slovenskej republike (SRK SR).²⁰ Všetky strany, ktoré túto povinnosť nespĺnili, sa ocitli v likvidácii; od októbra 2005 išlo o sedemnást rómskych politických strán (pozri **Tabuľka 1**).

Tabuľka 1:
Prehľad rómskych politických strán, ktoré sa v roku 2005 ocitli v likvidácii

	NÁZOV STRANY	SKRATKA	ŠTATUTÁR
1	Demokratická aliancia Rómov v SR	DAR	Ladislav Pongo
2	Demokratické hnutie Rómov v Slovenskej republike	DHR	Ladislav Šaňa
3	Hnutie olaských Rómov Slovenska	HORS	Jozef Konti
4	Maďarské demokratické hnutie Rómov v SR	MDHR	Jozef Balogh
5	Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA	ROMA	Ladislav Fízik
6	Rómske kresťanské demokratické hnutie v SR	RKDH	Viktor Nagy
7	Rómsky kongres Slovenskej republiky	RKSR	Zoltán Berko
8	Rómska národnostná strana	RNS	Emil Šarkózy
9	Rómska občianska iniciatíva SR	ROISR	Milan Mižič
10	Rómska občianska jednota Slovenskej republiky	ROJ SR	Jozef Berki
11	Strana demokratickej jednoty Rómov	SDJR	Ján Čonka
12	Strana integrácie Rómov na Slovensku	SIR	Koloman Gunár
13	Strana ochrany práv Rómov na Slovensku	SOPR	Karol Čorba
14	Strana rómskych demokratov v SR	SRD	František Guláš
15	Strana Rómov Slovenska	SRóS	Rudolf Čonka, Ivan Mirga a Ludmila Gabčová
16	Strana sociálnej demokracie Rómov na Slovensku	SSDR	Dezider Oláh a Tibor Baláž
17	Únia – Rómskej občianskej iniciatívy v SR	Ú-ROI	Mikuláš Horváth

Zdroj: Register strán Ministerstva vnútra SR

ROI, ktorej sa nepodarilo znovu zaregistrovať, však zostala aj naďalej politicky aktívna v rámci spolupráce so stranou Smer. Spolupráca sa začala už vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov (VÚC) v roku 2005, keď vytvorili predvolebnú dohodu, v ktorej niektorí členovia ROI súhlasili, že podporia Smer-SD, ak ako odplatu začlenia ich návrhy do volebného programu Smeru.²¹ Za Smer-SD napokon neúspešne kandidoval vo voľbách do VÚC v roku 2005 aj Jozef Červeňák, líder ROI. Táto spolupráca pokračovala aj v parlamentných voľbách 2006, pred ktorými ROI na zjazde v Košiciach odhlasovala podporu Smeru. Jozef Červeňák viackrát rokoval s Robertom Ficom a niektoré požiadavky ROI sa tiež dostali do volebného programu Smeru. Červeňák sa stal vedúcim členom tímu Smeru so zameraním na kampaň medzi Rómami. Na spoluprácu ROI, ktorá bola v likvidácii, so Smerom, veľmi ostro zareagoval predseda RIS Alexander Patkoló. Vydal tlačové vyhlásenie, v ktorom varoval politické strany pred „podvodníkmi, ktorí klamú o existencii členskej základne neexistujúcej rómskej politickej strany a ich cieľom je vylákať od politických strán pre seba čo najviac peňazí a materiálnych výhod“.²² Samozrejme, lídri ROI sa od tohto tvrdenia rezolútne dištancovali a pohrozili, že podajú na Patkolóa trestné oznámenie za ohováranie.²³ Po voľbách však entuziazmus ROI opadol, keďže dohoda so Smerom sa nenaplnila.²⁴ Červeňák sa na čas utiahol z politického života a regionálna sieť ROI postupne prestala fungovať. Po tom, ako sa strana v roku 2005 dostala formálne do likvidácie, bol to aj praktický zánik najsilnejšej rómskej politickej strany 90. rokov na Slovensku.

1.2. Nástup novej generácie rómskych lídrov

Ako môžeme na základe doterajšieho výpočtu vidieť, rómsku politickú scénu v 90. rokoch 20. storočia a v polovici prvej dekády 21. storočia reprezentovala generácia lídrov, ktorých do veľkej miery charakterizovala história vzájomných sporov a osobných mocenských ambícií. V rómskych politických stranách ani na politickej scéne dovtedy nezohrávali významnú úlohu mladšie generácie Rómov a Rómok. Ako spomína Klára Orgovánová, splnomocnenkyňa vlády SR pre rómske komunity v rokoch 2001 – 2007,

²⁰ Podľa dát Národného demokratického inštitútu. Zdroj: archív NDI Slovensko. Avšak aj Strana rómskej koalície v SR prestala existovať, keďže v roku 2006 strana zmenila štatutárneho zástupcu, štatút, aj názov na Jednotné Slovensko (podľa Registra strán Ministerstva vnútra SR, <http://www.ives.sk/registre/detailuplnyps.do?action=uplny&formular=nazov&id=153100>; navštívené 20. 7. 2014). Je zaujímavé, že takýto spôsob vzniku politickej strany sa stal po prijatí zákona o politických stranách a politických hnutiach 85/2005 Z. z. jednou z ciest, ako obísť povinnosť vyzbierať 10 000 podpisov. Takýmto spôsobom vznikli viaceré politické strany. Mediálne známe je napríklad pretransformovanie Strany priateľov vína na Ľudovú stranu – Naše Slovensko, do ktorej vstúpili členovia rozpustenej extrémistickej Slovenskej pospolitosti. Podobným spôsobom prebral napríklad Kresťanskú ľudovú stranu (KLS) v roku 2013 rómsky aktivista Štefan Mirga a za túto stranu v komunálnych voľbách v roku 2014 kandidovali prevažne Rómovia. Pôvodne bola Kresťanská ľudová strana stranou, kde figurovali paradoxne viacerí sympatizanti extrémnej pravice, po „odkúpení“ strany ju však jej nové vedenie nepremenovalo a stále figuruje pod týmto názvom.

„ukázalo sa, že robenie systematickej a cieľavedomej politiky nebolo vtedajším lídrom vlastné a zrejme aj to bolo jedným z dôvodov, prečo sa mnohí mladí a vzdelaní Rómovia do politiky nehrnuli“ (Orgovánová, 2013: 36). Aj tu však postupne dochádzalo ku generačnej výmene, keď generácia rómskych tridsiatnikov so skúsenosťami z mimovládnych organizácií a štátnej správy založila v júli 2005 organizáciu Nová rómska generácia (NRG). Zakladajúcimi členmi boli mladí rómski intelektuáli, aktivisti a pracovníci štátnej správy, medzi inými Peter Pollák, Eduard Čonka, Andrea Bučková, Štefan Šarközy či Lýdia Bariová. Myšlienkou na založenie organizácie združujúcej generáciu mladých Rómov sa zakladatelia zaoberali už niekoľko rokov. Nešlo o politické hnutie, hoci najmä Peter Pollák mal konkrétne politické ambície. Ich snahou bolo najmä ovplyvňovať verejnú politiku, pracovať s mladou generáciou Rómov a podieľať sa na budovaní rómskeho mimovládneho sektora.²⁵ Pred voľbami v roku 2006 sa snažili osloviť všetky veľké politické strany a prostredníctvom individuálnych stretnutí a verejných výziev presadiť, aby majoritné strany do svojich volebných programov zahrnuli aj návrhy na riešenia problémov Rómov.²⁶ Ambíciou NRG nebolo vytvoriť samostatne etnický profilovaný subjekt, ale ponúkať spoluprácu existujúcim stranám a vládnym inštitúciami. NRG taktiež vyzvalo politické strany, aby nekupovali hlasy chudobných Rómov a v spolupráci s OZ Občianske oko monitorovalo aj priebeh parlamentných voľieb v roku 2006. Členovia NRG Peter Pollák a Štefan Šarközy spolu so Stanislavom Danielom založili v roku 2007 Inštitút rómskej verejnej politiky (IRVP), ktorý sa sústreďoval najmä na monitoring verejných politik týkajúcich sa Rómov a vyvíjal tiež advokačné aktivity, kde sa snažili presadiť niektoré zmeny v prijímaných zákonoch, ktoré by sa mohli týkať Rómov.²⁷ IRVP v spolupráci s etablovanými mimovládnymi organizáciami, napríklad s Nadáciou Milana Šimečku, vypracovali odpočty programového vyhlásenia vlády SR v roku 2007 a 2008 (Daniel ed., 2007, 2008).²⁸ Napriek týmto sympatickým snahám sa však nepodarilo NRG, a ani IRVP stabilizovať a vybudovať členskú základňu, hoci v danom období predstavovali novú alternatívu voči staršej generácii rómskych lídrov a postupne sa dokázali presadiť v mediálnom priestore a udávali smerovanie vo verejnom diskurze o róm-

²¹ Informácie na základe osobného rozhovoru s Jozefom Červeňákom, august 2006.

²² Citované podľa internetového vydania denníka *SME* z 15. 3. 2006: <http://www.sme.sk/c/2633129/chce-podat-trestne-oznamenie-na-predsedu-ris-alexandra-patkoloa.html> (navštívené 20. 7. 2014).

²³ Op. cit.

²⁴ Informácie na základe osobného rozhovoru s Jozefom Červeňákom, august 2006.

²⁵ Z osobného rozhovoru s Petrom Pollákom, február 2007.

²⁶ Podľa internetového vydania magazínu *Romano nevo lil* zo dňa 19. 5. 2006: <http://2006.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=4490> (navštívené 19. 6. 2014).

²⁷ Informácie čerpám z osobných skúseností a rozhovorov s členmi NRG a IRVP.

²⁸ Oba odpočty predstavovali na vtedajšie pomery precízne vypracované dokumenty, sledujúce jednotlivé body programového

ských politikách. Väčšina aktivít však stála na jednotlivcoch, ktorí mali aj iné pracovné povinnosti a úväzky. NRG aj IRVP vo svojej organizačnej štruktúre pripomínali skôr elitný klub najsilnejších rómskych aktivistov mladej generácie, ako organizáciu schopnú cieľavedome a dlhodobo budovať svoje kapacity a vplyv.

1.3. Vznik nových rómskych politických strán

Po voľbách v roku 2006 sformoval vládnu koalíciu najsilnejší Smer s Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS) a Slovenskou národnou stranou (SNS). Vplyv a pozícia Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity postupne zoslabli, po odvolaní Kláry Orgovánovej v roku 2007 sa splnomocnenkyňou stala Anina Botošová, ktorú neskôr, ešte počas tej istej vlády, vystriedal Ľudovít Galbavý. Zmenil sa taktiež štatút úradu a Orgovánovej nasledovníci nemali dostatočne silnú politickú podporu, aby presadili priaznivejšie opatrenia. Rómovia ako národnostná menšina spadali pod kompetencie podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny Dušana Čaploviča. Na toho mal relatívne veľký vplyv bývalý predseda ROI Gejza Adam, ktorý sa síce z politiky stiahol a venoval sa viac vedeniu súkromnej umeleckej školy, no na Čaplovičov úrad ako poradkyňa podpredsedu vlády nastúpila jeho dcéra Erika Adamová. Po krátkej odmlke však Gejza Adam začal postupne znovu revitalizovať svoje regionálne kontakty a v júni 2009 oficiálne zaregistroval Stranu rómskej koalície (SRK).²⁹ Prípravnému výboru sa podarilo vyzbierať takmer 18 000 podpisov a splniť všetky náležitosti na úspešnú registráciu. Adam deklaroval, že základnou ambíciou strany je osloviť predovšetkým stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných Rómov a ponúknuť tak majoritným stranám partnerstvo pri zlepšovaní podmienok rómskych komunit na Slovensku.³⁰ Gejza Adam dokázal využiť najmä bývalú sieť regionálnych lídrov ROI, ktorí mu zbierali podpisy a mnohí z nich sa stali aj členmi strany. Z Adamovej strany to bol logický a strategický krok. Využitím rómske regionálne siete, zároveň nastolil istú opozíciu voči jedinej fungujúcej rómskej strane, Patkolóovej RIS, ktorá bola, najmä na východnom Slovensku, vnímaná ako „bratislavská“ strana.³¹

vyhlásenia, ktoré by mohli mať dosah na Rómov a hodnotili ich z pozície toho, do akej miery vláda SR jednotlivé body splnila alebo nespĺnila. Zverejnenie oboch odpočtov sprevádzala pomerne veľká mediálna pozornosť. Informácie o odpočtoch sa objavili v printových médiách a zazneli aj v televíznom spravodajstve. Pozri napríklad internetové vydanie denníka *SME* zo dňa 5. 11. 2008: <http://www.sme.sk/c/4160805/mimovladky-romskych-problemoch-vlada-viac-rozpravanez-naplina-sluby.html> (navštívené 18. 4. 2014) alebo internetový spravodajský portál Aktuálne. sk zo dňa 6. 11. 2008: <http://aktualne.atlas.sk/vlada-romoch-viac-rozprava-ako-plni-sluby/slovensko/spolocnost/> (navštívené 18. 4. 2014).

²⁹ Názov strany silne pripomína Stranu rómskej koalície na Slovensku, ktorú založil Ladislav Fízik. Aj v tomto kroku (podľa mňa) môžeme vidieť stopy vzájomnej rivality medzi oboma lídrami.

³⁰ Podľa internetového vydania denníka *Košický korzár* zo 14. 7. 2009. Dostupné na internete: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/4932284/vznikla-strana->

História vzájomnej rivality a osočovania na rómskej politickej scéne sa však opakovala, hoci registrácia SRK bola len v prípravnej fáze. Už pri zakladaní strany Gejza Adam ostro zaútočil v tlačovom vyhlásení na vtedajšiu splnomocnenkyňu vlády SR pre rómske komunity Aninu Botošovou, ktorú obvinil z neefektívneho míňania peňazí a neschopnosti využiť štrukturálne fondy Európskej únie.³² Naopak, na SRK zaútočil ešte pred jej založením aj predseda RIS Alexander Patkoló. O novej strane vyhlásil, že majú ambície „ovládnúť finančné prostriedky určené na riešenie rómskej problematiky a že v prípravnom výbore strany sú niektorí členovia, ktorí boli právoplatne odsúdení za úžeru“.³³ Gejza Adam na odvetu vyhlásil, že nebude komentovať človeka, ktorý za „dvadsať rokov v rómskej politike nič neurobil, a len múti vodu“.³⁴

Gejza Adam veril, že SRK v parlamentných voľbách v roku 2010 získa minimálne 3% hlasov a že sa mu vďaka tomu podarí postupne vybudovať najsilnejšiu rómsku stranu. Zároveň ostro kritizoval tých Rómov, ktorí plánovali kandidovať za majoritné politické strany tvrdiac, že títo ľudia zradili Rómov na Slovensku a nezaslúžia si, aby boli volení.³⁵ No aj napriek verejnému osočovaniu predstaviteľa dvoch hlavných a konkurenčných rómskych strán vstúpili do rokovania o spoločnom postupe v parlamentných voľbách v roku 2010. Dôležitou súčasťou tohto rokovania bol Jozef Červeňák. Podľa jeho slov³⁶ drvivá väčšina delegátov oboch strán lobovala pre vytvorenie jednotnej rómskej aliancie pre parlamentné voľby a na sneme v Košiciach predseda RIS Alexander Patkoló bol ochotný vzdať sa svojej pozície volebného lídra a vyzval lídra SRK Gejzu Adama, aby spravil rovnaké gesto. Rokovania však opäť narazili na osobnú rivalitu a napokon stroskotali. Do volieb tak kandidovala len SRK, ktorá napokon získala 0,27% (6 947) hlasov.

V roku 2009 sa na rómskej politickej scéne začal objavovať ďalší subjekt: najskôr ako občianske združenie Únia Rómov Slovenska (ÚRS), verejne reprezentované Františkom Tankom. Tanko deklaroval, že ÚRS združuje viac ako 190 rómskych organizácií po celom Slovensku. Zoznam organizácií však nikdy nepredložil a viacerí rómski aktivisti toto číslo spochybnili. František Tanko zohral úlohu aj pri odstúpení Aniny Botošovej z pozície splnomocnenkyne vlády SR, keďže deň pred zasadaním vlády zvolal tlačovú

romskej-koalície-predsedom-sa-stal-gejza-adam.html#ixzz2w32TJZ4l (navštívené 19. 6. 2014).

³¹ Predseda RIS Alexander Patkoló je z Bratislavy, rovnako aj vtedajšie vedenie strany. Na základe terénneho výskumu a rozhovorov viem, že to viacerí regionálni rómski lídri na strednom a východnom Slovensku vnímali veľmi citlivo a kriticky.

³² Gejza Adam vyhlásil, že „pani Botošová nevie podľa nás využiť finančné prostriedky a štrukturálne zdroje, ktoré by mali slúžiť rómskej menšine na jej pozdvihnutie, a teraz je na to čas. Preto si myslíme, že na tento post nepatrí.“ Citované podľa internetového vydania denníka *SME* zo dňa 28. 2. 2009: <http://www.sme.sk/c/4328996/o-zalozeni-strany-romskej-koalicie-rozhodol-pripravny-vybor.html> (navštívené 20. 7. 2014).

³³ Citované podľa internetového vydania denníka *Nový čas* zo dňa 2. 3. 2009: Dostupné na internete: <http://www.cas.sk/clanok/108099/romske-politicke-strany-sa-pochytili.html> (navštívené 20. 7. 2014).

konferenciu, na ktorej tvrdil, že splnomocnenkyňa zneužila svoje kompetencie pri udeľovaní dotácií z grantovej schémy, keď financie pripadli aj združeniu, ktorého bola údajne sama členkou.³⁷ Tá obvinenie rázne odmietla s tým, že v čase pridelenia dotácií už nebola členkou predmetného združenia, no aj napriek tomu na druhý deň na zasadaní vlády sama abdikovala s odôvodnením, že nesúhlasí s politikou Dušana Čaploviča voči Rómom. František Tanko sa stal verejnosti známy ako večný kritik vládnej moci. Krátko po odvolaní Botošovej kritizoval aj podpredsedu vlády Dušana Čaploviča a jeho napojenie na Gejzu Adama³⁸ a s touto kritikou pokračoval aj po zmene vlády v roku 2010, keď sa stala premiérkou Iveta Radičová, a aj po voľbách v roku 2012, keď sa stal premiérom opäť Robert Fico. Tankove politické ambície napokon vyústili do založenia politickej strany. V roku 2010 začal intenzívne zbierať potrebné podpisy a v novembri 2010 bola na Ministerstve vnútra SR zaregistrovaná Strana rómskej únie na Slovensku (SRÚS).

2. Participácia Rómov vo voľbách

Po tomto veľmi stručnom opise historického vývoja rómskych politických strán a ich snáh o získanie vplyvu na najvyššiu politiku na Slovensku sa zameriam na niektoré konkrétne voľby a účasť Rómov na volebnom procese.³⁹ Väčšina dát, ktoré budem uvádzať, pochádza z môjho vlastného terénneho výskumu, pokiaľ nie je uvedené inak. Ešte pred tým je však dôležité zdôrazniť, že nie je možné určiť presný počet rómskych kandidátov, keďže takéto informácie na Slovensku nie sú štatisticky evidované. Z toho dôvodu ide vo veľkej miere o kvalifikované odhady, ktoré boli generované na základe informácií z terénu prostredníctvom osobných a neformálnych kontaktov Národného demokratického inštitútu pre medzinárodné záležitosti (NDI) a dát z časopisu *Romano nevo lil* (č. 552 – 556) a iných doplnkových zdrojov.

2.1. Voľby do NR SR

Vývoj rómskych politických strán v novodobej histórii samostatnej Slovenskej republiky nám ukázal, že rómske politické strany nemajú prakticky žiadnu šancu uspieť vo voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR). Jediná šanca pre rómskych

³⁴ Op. cit. S odstupom času je zaujímavé sledovať argumenty a protiarargumenty konfliktných strán, v histórii sa opakujú a len kopírujú osobnú animozitu a rivalitu zainteresovaných.

³⁵ Z osobného rozhovoru, marec 2010.

³⁶ Z osobného rozhovoru, máj 2010.

³⁷ „Rómovia žiadajú abdikáciu Botošovej, vraj si prideliť dva granty.“ Citované podľa internetového vydania denníka *Pravda* zo dňa 9. 6. 2009: Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/162110-romovia-ziadaju-abdikaciju-botosovej-vraj-si-pridelila-dva-granty/> (navštívené 28. 7. 2014).

³⁸ Pozri viac článok „Botošovej odchod“ v internetovom vydaní magazínu *Romano nevo lil* zo 16. 6. 2009. Dostupné na internete: <http://2009.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=16282> (navštívené 28. 7. 2014).

³⁹ Pozri aj Hrustič, 2012a.

kandidátov je, ak kandidujú z vysokej pozície na zozname kandidátov veľkej politickej strany a sú tak na zvoliteľnom mieste, čo je však zatiaľ len málo pravdepodobné. V novodobej histórii Slovenska bol po prvý raz zvolený rómsky poslanec do NR SR až v parlamentných voľbách v roku 2012 práve vďaka tomu, že ho majoritný politický subjekt dal na zvoliteľné miesto.⁴⁰ Vo volebnom systéme na Slovensku nemáme na žiadnej politickej úrovni vyhradené miesta pre zástupcov menších a politická strana musí dosiahnuť hranicu 5% hlasov na celoštátnej úrovni, ak sa chce dostať do parlamentu. Rómske politické strany dosahujú vo všeobecnosti len veľmi nízke preferencie, ktoré sa pohybujú hlboko pod hranicou jedného percenta. A zároveň vo veľkých slovenských politických stranách nepôsobí veľa Rómov.

V parlamentných voľbách v roku 2002 kandidovali dve rómske politické strany. Rómska občianska iniciatíva (ROI), ktorá nominovala 91 rómskych kandidátov, a Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA, ktoré sa snažilo zjednotiť niekoľko menších rómskych politických strán, nominovalo 44 kandidátov. Ich výsledky však boli predvídateľné a neprekonalí preferencie z predvolebných prieskumov verejnej mienky. ROI získala 0,29% a Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA dosiahlo úroveň 0,21% z celkového počtu hlasov. V roku 2002 kandidovalo tiež niekoľko rómskych kandidátov na kandidátnych listinách majoritných politických strán. Strana maďarskej koalície (SMK) nominovala troch Rómov na pomerne vysokých miestach kandidátky medzi 30. a 40. miestom a Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) nominovalo jedného Róma na 75. mieste (bol to predseda RIS Alexander Patkoló). Jeden rómsky kandidát kandidoval aj za Smer-SD zo 144. miesta na zozname kandidátov (Pečinka, 2009: 60 – 61).

V parlamentných voľbách v roku 2006 svojich kandidátov nepostavila žiadna rómska politická strana. Na druhej strane sa počet rómskych kandidátov na zoznamoch majoritných strán zvýšil z 5 v roku 2002 na 12 v roku 2006. Avšak z týchto dvanástich kandidátov len traja kandidovali za stranu, ktorá mala aspoň nepatrnú šancu dosiahnuť prah zvoliteľnosti, a to strana Slobodné fórum (SF), a navyše boli umiestnení veľmi nízko na zozname kandidátov, prakticky bez šance na dobrý výsledok. Ďalší kandidovali za Hnutie za demokraciu (HZD), ktoré postavilo viacerých Rómov aj na vysoké miesta kandidátky, no podľa väčšiny predvolebných prieskumov, mala táto strana veľmi nízku šancu dosiahnuť prah zvoliteľnosti. Niekoľko Rómov kandidovalo ešte za okrajové politické strany. Ani SF, ani HZD nedosiahli výsledok, ktorý by sa blížil k piatim percentám a počet preferenčných hlasov pre rómskych kandidátov v týchto stranách bol tiež veľmi nízky, keďže najvyšší počet preferenčných hlasov vôbec (897) získal známy hudobník Ján Berky na kandidátke HZD.

V roku 2010 participácia Rómov na parlamentných voľbách zaznamenala istý posun, keďže na zoznamoch veľkých politických strán kandidovalo viac rómskych

⁴⁰ Zvolený bol Peter Pollák, ktorý kandidoval z 8. miesta na kandidátnej listine hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO).

kandidátov a zároveň niektorí z nich boli na vyšších pozíciách kandidátnych listín. Rómskych kandidátov takto postavilo napríklad Kresťansko-demokratické hnutie (KDH) a Most-Híd, novozaložená politická strana, zložená prevažne z politikov pod vedením Bélu Bugára, ktorí sa odčlenili od Strany maďarskej koalície (SMK). Strana deklarovala budovanie „mostov“ medzi menšinami a etnickými skupinami na Slovensku. Dosiahnuté výsledky rómskych kandidátov v týchto stranách boli trochu lepšie ako pred štyrmi rokmi, aj keď nezískali dostatok preferenčných hlasov na to, aby sa „prekrúžkovali“ na zvoliteľné miesto. Valéria Lakatošová bola najvyššie postavenou rómskou kandidátkou a zároveň najvyššie postavenou rómskou ženou na kandidátnych listinách všetkých majoritných politických strán. KDH ju nominovalo z 29. miesta a získala 2 254 preferenčných hlasov, čo bol relatívne pozoruhodný výsledok, keďže išlo o pomerne málo známou kandidátku. Most-Híd nominoval štyroch rómskych kandidátov. Stanislav Vospálek, spoluzakladateľ strany, bol umiestnený na 30. mieste (získal 1 109 preferenčných hlasov) a Peter Pollák kandidoval zo 40. pozície a získal 2 139 hlasov na celoštátnej úrovni. Dvaja ďalší kandidáti hlásiaci sa k rómskej menšine,⁴¹ umiestnení nižšie na zozname, získali výrazne nižšie množstvo hlasov (Richard Daniš 870 hlasov a Jozef Brindzák 148 hlasov). Dvaja rómski kandidáti kandidovali za Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. Gejza Milko získal 5 716 hlasov na celoštátnej úrovni a Ladislav Gažík dostal 1 407 hlasov. V tomto prípade však boli zaznamenané špekulácie, že HZDS organizovaným spôsobom kupovalo rómske hlasy na mnohých miestach po celom Slovensku.⁴² Niekoľko rómskych kandidátov kandidovalo aj za ďalšie malé majoritné strany bez výrazných výsledkov. Jediná rómska politická strana, ktorá sa uchádzala o priazeň voličov v týchto parlamentných voľbách, bola Strana rómskej koalície (SRK), ktorá nominovala 120 Rómov a Rómok. Celkovo táto strana získala 6 947 hlasov na celoštátnej úrovni, čo tvorilo výsledok 0,27%.

Najviditeľnejšou a lokálne najsilnejšou kampanou rómskeho kandidáta v parlamentných voľbách v roku 2010 bola kampanť Petra Polláka, ktorý kandidoval za stranu Most-Híd. Pollák kandidoval dvakrát v regionálnych voľbách (2005 a 2009) a bol schopný zostaviť tím skúsených dobrovoľníkov. Staval na svojich predchádzajúcich skúsenostiach z volebných kampaní. V národnej kampani sa chcel zamerať prevažne na rómskych voličov a dúfal v dostatok preferenčných hlasov, ktoré by ho posunuli do parlamentu (odhadoval, že dostatočný počet by mohol byť od 7 000

⁴¹ Uvedené podľa internetového vydania denníka *SME* z 10. 4. 2010. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/5322308/most-hid-nekupujte-romske-hlasy.html> (navštívené 29. 7. 2014).

⁴² Údajné kupovanie hlasov touto politickou stranou bolo hlásené aj v médiách v priebehu volebného dňa, podľa internetového vydania denníka *Rožňavský korzár* z 12. 6. 2010. Dostupné na internete: <http://korzar.sme.sk/c/5419913/poslanecky-kandidat-za-hzds-priznal-zvazanie-volicov.html> (navštívené 29. 7. 2014).

⁴³ Z osobného rozhovoru, máj 2010.

do 10 000).⁴³ Vo svojej kampani tiež spájal ďalších silných rómskych kandidátov z regionálnych volieb a staval na zručnostiach ich tímov a dobrovoľníkov. Pollák však zvolený nebol, no aj napriek tomu dosiahol najlepší výsledok zo všetkých kandidátov Mostu-Híd z prešovského regiónu.

O dva roky neskôr vláda Ivety Radičovej predčasne padla a nové voľby boli naplánované na marec 2012. V porovnaní s voľbami v roku 2010 badať v účasti Rómov mierny pokrok vrátane rómskych kandidátov na zoznamoch majoritných strán. Novozaložené politické hnutie s názvom Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OLaNO) umiestnilo na svoju kandidátku štyroch Rómov a z nich dala na ôsme, podľa predvolebných preferencií zvoliteľné miesto rómskeho kandidáta Petra Polláka, ktorý v roku 2010 kandidoval za Most-Híd. Doposiaľ to bolo historicky najvyššie umiestnenie rómskeho kandidáta na listine majoritnej strany so šancou na dosiahnutie hranice zvoliteľnosti do parlamentu. Za toto hnutie kandidovali aj ďalší rómski kandidáti, známy rómsky hudobník Igor Kmeťo bol na 22. mieste, Marcel Koky z Veľkej Lomnice na 84. mieste a so skúsenosťami z regionálnych volieb v roku 2009 za okres Bardejov kandidoval Albín Cina na 88. mieste. Most-Híd nominoval sedem rómskych kandidátov. Na 29. mieste na ich kandidátke kandidovala rómska aktivistka Ingrid Kosová zo Zvolena. Ostatní Rómovia boli umiestnení na nižších miestach zoznamu. KDH postavilo dvoch rómskych kandidátov: Miroslava Baníka na 50. mieste a Alexandra Patkolóa ml. na 100. pozíciu. Štyria kandidáti sa objavili na listine Strany maďarskej koalície (SMK) z nižších miest. Je zaujímavé, že Vladimír Mečiar, predseda Ľudovej strany – Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS), nominoval deväť rómskych kandidátov. Najvyššie na ich kandidátke bol poslanec VÚC v Košickom kraji Gejza Milko (na 15. pozíciu kandidátky) a tiež ďalší rómsky poslanec VÚC v Prešovskom kraji Miroslav Daňo (na 50. mieste). Za menšiu stranu Slobodné fórum – Robíme to pre deti kandidovala bez šance na zvolenie do parlamentu, novinárka a dokumentaristka Denisa Havrľová. Z celkového počtu 24 kandidujúcich strán svojich kandidátov postavila len jedna rómska politická strana, Strana rómskej únie na Slovensku (SRÚS), ktorú založil František Tanko v roku 2010.

Parlamentné voľby v roku 2012 priniesli významný prelom vo výsledkoch rómskych kandidátov. Peter Pollák z OLaNO získal 6 072 preferenčných hlasov, čo je najvyšší počet hlasov pre rómskeho kandidáta v slovenskej histórii, ak porovnáваме všetky typy volieb, a bol tak ako vôbec prvý Róm od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 zvolený do Národnej rady Slovenskej republiky. Ďalší rómski kandidáti nedosiahli významnejšie výsledky. Igor Kmeťo za OLaNO získal 1 692 hlasov, Albín Cina za rovnakú stranu 618 hlasov a Marcel Koky 442. Ingrid Kosová za Most-Híd získala 846 preferenčných hlasov. Miroslav Baník za KDH mal 1 045 hlasov a Alexander Patkoló ml. 415 hlasov. Jediná rómska strana v týchto voľbách, Únia Rómov

na Slovensku, získala celkovo 2 891 hlasov, čo predstavovalo 0,11% hlasov.

Tieto výsledky ukazujú, že rómsky kandidát má zatiaľ na Slovensku reálnu šancu byť zvolený do NR SR len za podmienky, že bude kandidovať na zvoliteľnom mieste kandidátky silnej majoritnej politickej strany. Peter Pollák vďaka zručnostiam a uplatneniu skúseností získaných pri predchádzajúcich, z pohľadu výsledkov neúspešných kampaní, bol schopný vytvoriť dobrý a fungujúci volebný tím, zároveň mohol čerpať významnú podporu svojej politickej strany, ktorá mu pomohla realizovať úspešnú a víťaznú kampaň, zameranú nielen na voličov z prevažne rómskej strednej triedy, ale aj na nerómskych voličov.

Voľby v roku 2012 vyhral s veľkou prevahou Smer-SD, a tak dokázal zostaviť vládu samostatne bez koalície s inými stranami. Predseda vlády Robert Fico sa už krátko po voľbách vyjadril, že „rómsky problém na Slovensku nevyriešime bez toho, aby sme na európskej úrovni presadili isté ústupky z hľadiska rozsahu ľudských práv“.⁴⁴ Naznačil tým represívnu rétoriku, ktorú si jeho vláda smerom k Rómom rýchlo osvojila a túto rétoriku potvrdil aj presunutím Úradu splnomocnenca pre rómske komunity pod sekciu Ministerstva vnútra SR (MV SR),⁴⁵ a minister vnútra SR Robert Kaliňák pri tejto príležitosti vyhlásil, že musí platiť princíp „najprv povinnosti a potom práva“.⁴⁶ Paradoxne, za splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity vláda vymenovala práve opozičného poslanca Petra Polláka. Tento krok sa dal interpretovať viacerými spôsobmi. Jednak ako signál, že vládna strana Smer-SD nechce prebrať zodpovednosť za riešenia na verejnosti tak citlivo vnímanej problematiky a jednak ako krok smerom k rómskym komunitám a zároveň opozičným stranám, keďže za splnomocnenca vymenovali prvého rómskeho poslanca v ére samostatnosti SR a zároveň opozičného poslanca. Pollák sa tak stal od 1. septembra 2012 splnomocnencom vlády SR pre rómske komunity a zároveň si zachoval post poslanca NR SR. Avšak nasledujúce mesiace potvrdili skôr to, že hlavným motívom tohto nečakaného kroku bol viac prvý motív,⁴⁷ keďže Úrad splnomocnenca spolu s MV SR prezentovali viaceré represívne opatrenia a silovú rétoriku, z ktorých bola najviac kritizovaná reforma vyplácania dávok v hmotnej núdzi a povinnosť pre ich poberateľov si tieto dávky odpracovať.⁴⁸

⁴⁴ Citované podľa internetového deníka *Pravda* z 1. 4. 2012. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/173867-ficoromsky-problem-nevyriesime-bez-ustupkov-v-ludskych-pravach/> (navštívené 15. 3. 2014).

⁴⁵ Dovtedy Úrad splnomocnenca pre rómske komunity podliehal podpredsedovi vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny, no keďže bola táto funkcia zrušená, od 1. 9. 2014 prešiel úrad pod silový rezort Ministerstva vnútra SR.

⁴⁶ Pozri viac tlačovú správu MV SR. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=vlada-vymenovala-noveho-splnomocnenca-pre-romske-komunity> (navštívené 20. 5. 2014).

⁴⁷ Peter Pollák si bol pri rozhodovaní, či ponúknutú pozíciu prijme, vedomý rizika, že v prípade neúspechu bude niesť zodpovednosť najmä on (aj napriek tomu, že Úrad splnomocnenca je najmä poradný orgán a nemá veľa výkonných kompetencií). Podľa jeho slov sa rozhodoval medzi možnosťou pohodlne

2.2. Voľby do orgánov samosprávnych krajov

V historicky prvých voľbách do orgánov samosprávnych krajov (ďalej len „voľby do VÚC“) v roku 2001 kandidovalo 126 rómskych kandidátov. Pôvodne sa na voľby pripravovali rómski lídri jednotne prostredníctvom iniciatív, ktoré boli organizované cez OZ Parlament Rómov SR, avšak po zaregistrovaní Strany rómskej koalície v Slovenskej republike (SRK SR), založenej Ladislavom Fízikom, sa jednotnú kandidátnu listinu nepodarilo zostaviť (Šebesta, 2002: 308). Svojich kandidátov napokon postavilo viaceré rómskych politických strán – Rómska občianska iniciatíva (ROI), Strana rómskej koalície v SR (SRK SR), Rómska iniciatíva Slovenska (RIS), Demokratická aliancia Rómov (DAR), Rómska občianska jednota SR (ROJ SR) a Strana demokratickej jednoty Rómov (SDJR). Je zaujímavé, že podľa dostupných údajov Rómovia nekandidovali za parlamentné politické strany a len dvaja Rómovia sa uchádzali o hlasy voličov ako nezávislí kandidáti.⁴⁹ Práve nezávislí kandidáti dostali najväčší počet hlasov. Július Grulyo vo volebnom obvode Košice-okolie získal 1 319 hlasov a Vojtech Kókény vo volebnom obvode Rimavská Sobota dostal 1 239 hlasov (op. cit.). Ladislav Fízik, zakladateľ SRK SR, neúspešne kandidoval v Banskobystrickom VÚC aj za župana a získal 2 489 hlasov. V Košickom kraji kandidoval na post župana bez nádeje na zvolenie podpredseda ROI Milan Ščuka so ziskom 2 158 hlasov. Žiadni Rómovia neboli zvolení ani za poslancov VÚC.

Vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov v roku 2005 kandidovalo 39 rómskych kandidátov v ôsmich krajoch Slovenska.⁵⁰ Oproti voľbám v roku 2001 je to výrazný pokles. Je pravdepodobné, že úbytok rómskych kandidátov mohol byť zapríčinený výrazným zredukovaním rómskych politických strán po povinnej obnove registrácie politických strán podľa nového zákona o politických stranách a politických hnutiach č. 85/2005 z februára 2005. Ako už bolo spomenuté, preregistrovali sa len Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) a Strana rómskej koalície v SR (SRK SR). Ostatné rómske politické strany zanikli. Rovnako je možné, že k menšiemu počtu rómskych kandidátov prispelo aj sklamanie z predchádzajúcich volieb do VÚC (Dzúriková, 2006). Siedmi rómski kandidáti sa vo voľbách do VÚC roku 2005 uchádzali

sedieť v parlamentnej opozícii bez nejakej reálnej možnosti presadiť zmeny a medzi možnosťou zobrať úlohu splnomocnenca a pristúpiť na určité kompromisy s vládou stranou, no zároveň si zachovať možnosť pokúsiť sa presadiť návrhy, s ktorými do parlamentu vstupoval (išlo najmä o vyrovnanie pozemkov pod rómskymi osadami a snahy o zamedzenie neoprávneného umiestňovania rómskych detí do špeciálnych škôl). Uvedené na základe osobného rozhovoru s Petrom Pollákom v októbri 2012.

⁴⁸ Všetky kroky Úradu splnomocnenca pod vedením Petra Polláka sa nedajú vnímať len na základe represívnej rétoriky. Úrad inicioval aj viaceré opatrenia, ktoré majú šancu zaznamenať pozitívny dosah na zmierňovanie sociálneho vylúčenia a zvýšenia zamestnanosti v rómskych osadách. Čo sa týka komplexného hodnotenia vládných krokov smerom k rómskym komunitám za dva roky Ficovej vlády, pozri správu Nadácie Milana Šimečku Rómovia vo verejných politikách – odpočet druhého roka vlády. Dostupné na internete: http://issuu.com/nadacia_milanasimecku/docs/issuu_odpocet_2014/0 (navštívené 2. 11. 2014).

o hlasy ako nezávislí, dvadsaťdva kandidátov išlo na kandidátnych listinách SRK SR a deviat kandidovali za majoritné politické strany. V roku 2005 neboli zvolení žiadni Rómovia do orgánov v samosprávnom kraji.

Počet rómskych kandidátov vzrástol v krajských voľbách v roku 2009, keď kandidovalo približne 80 rómskych kandidátov. Väčšina kandidovala na listinách dvoch rómskych politických strán: 46 kandidátov postavila novozaložená Strana rómskej koalície (SRK), ktorú založil Gejza Adam, a 23 kandidátov postavila Rómska iniciatíva Slovenska (RIS). Súčasne niekoľko Rómov kandidovalo na listinách majoritných politických strán ako Most-Híd, Slobodné fórum (SF), Agrárna strana vidieka (ASV), resp. ako nezávislí kandidáti.⁵¹ Tieto voľby do VÚC priniesli prvé úspechy Rómov, keďže boli zvolení dvaja rómski kandidáti. Miroslav Daňo v okrese Vranov nad Topľou (Prešovský kraj) sa uchádzal o hlasy na kandidátke SRK a Gejza Milko v okrese Rožňava (Košický kraj) kandidoval za Ľudovú stranu – Hnutie za demokratické Slovensko (LS-HZDS). Obaja zvolení zástupcovia boli v tom čase na rómskej politickej scéne skôr neznámymi postavami, avšak stali sa prvými Rómami, ktorí boli zvolení do parlamentov vyšších územných celkov na Slovensku. Ich úspech znamenal nádej, že by sa mohli aktívnejšie hájiť potreby rómskych komunít v regionálnej politike.

Je zaujímavé, že v roku 2009 môžeme vidieť výrazné zvýšenie počtu hlasov, ktoré získali rómski kandidáti v krajských voľbách. V roku 2005 len päť rómskych kandidátov získalo viac ako 1000 hlasov a v roku 2001 to boli len dvaja kandidáti. Avšak v roku 2009 až 13 rómskych kandidátov získalo vyše 1000 hlasov (viac pozri **Tabuľka 2**). Toto zvýšenie by mohlo znamenať, že viacerí rómski lídri dokázali potvrdiť svoje postavenie vo svojich okresoch a krajských. Navyše výraznú podporu vo svojich komunitách, hoci neboli zvolení, získalo aj niekoľko nových a perspektívnych lídrov.

Pokrok rómskych kandidátov je badateľný v niekoľkých rovinách. Napríklad v roku 2005 bol najúspešnejším rómskym kandidátom Peter Pollák a ako nezávislý kandidát sa stal prvým náhradníkom regionálneho parlamentu v Košickom kraji za okres Spišská Nová Ves. Pollák získal 1 757 hlasov, čo bolo približne 15% zo všetkých rómskych hlasov v jeho volebnom obvode, a na zvolenie mu chýbalo 178 hlasov. Jeho kampaň (podobne ako kampane niektorých ďalších rómskych kandidátov) a výsledky však „znamenalí výrazné zlepšenie oproti predchádzajúcim voľ-

⁴⁹ Stratégiou niektorých rómskych strán v komunálnych a regionálnych voľbách je naverbovať čo najviac ľudí na svoje kandidátky. Tieto strany zväčša nemajú pevnú a stabilnú regionálnu štruktúru. Viacerí ľudia v teréne sa mi v osobných rozhovoroch zdôverili, že od rómskych strán nedostali žiadnu podporu v kampani a tiež po voľbách, v prípade zvolenia do obecných zastupiteľstiev, pociťovali deficit komunikácie a absenciu akejkoľvek, aj informačnej, podpory.

⁵⁰ Pre zaujímavosť, z tohto počtu kandidátov kandidovalo šesť rómskych žien.

⁵¹ Tentoraz bolo z celkového počtu rómskych kandidátov 13 žien.

bám a ukázali progresívny trend možných budúcich volebných úspechov Rómov“ (Dzúriková, 2006). Pollák mal vypracovaný solídny volebný program, ktorý sa zameriaval na potreby rómskych komunít s ohľadom na kompetencie krajských samospráv. Počas jeho kampane mu pomáhala viac ako 70 dobrovoľníkov z rómskych osád v okrese. Jeho volebný tím viedol kampaň založenú na priamej komunikácii s voličmi a ako jeden z prvých kandidátov na Slovensku robil kampaň „od dverí k dverám“,⁵² ktorá sa ukázala byť veľmi úspešná aj v prostredí segregovaných rómskych osád na Spiši (v tom čase išlo o prvú systematickú kampaň „od dverí k dverám“ v rómskych komunitách na Slovensku). Aj keď nebol zvolený, jeho kampaň a výsledok zarezoval v mnohých rómskych a nerómskych organizáciách na Slovensku, ako aj na regionálnej politickej scéne. Na Pollákovu kampani v týchto voľbách bol citeľne výrazný vplyv pôsobenia Národného demokratického inštitútu (NDI), ktorý na Slovensku v roku 2004 rozbehol program rómskej politickej participácie, v rámci ktorého poskytovali školenia a konzultácie rómskym aktivistom a kandidátom. Kampaňový tím Petra Polláka bol vyškolený NDI a v týchto aktivitách NDI pokračovalo aj v ďalších voľbách.

V krajských voľbách v roku 2009 Peter Pollák kandidoval znova (tentoraz za politickú stranu Slobodné fórum).⁵³ Pokračoval v podobnej kampani a zaznamenal zlepšenie v niektorých aspektoch. Navyše Pollák a členovia jeho kampaňového tímu sa podelili o svoje skúsenosti s ďalšími rómskymi kandidátmi v iných krajských a okresoch na Slovensku,⁵⁴ ako boli napríklad Albín Cina za volebný obvod Bardejov (kandidoval za RIS), Radoslav Ščuka za volebný obvod Kežmarok (RIS) či Vladimír Sendrei, známy rómsky hudobník a aktivista, kandidujúci za volebný obvod Poltár (ako nezávislý kandidát). Všetky tieto kampane do veľkej miery potvrdili úspešné trendy z roku 2005. V roku 2009 tak viacerí rómski kandidáti postavili svoje kampane okolo solídnych volebných programov a stavili na priamu a cieľnú komunikáciu s voličmi a systematickú kampaň od dverí k dverám aj v tých najchudobnejších rómskych osadách. Všetci títo kandidáti tiež verejne podporovali vedenie slobodných a spravodlivých volebných kampaní a svojim voličom zdôrazňovali, aby nepredávali svoje hlasy. Napriek tomu úsiliu ani jeden z rómskych kandidátov nebol zvolený. Peter Pollák však dosiahol ešte väčšie percento (1 986 hlasov v roku 2009) hlasov ako v roku 2005. Albín Cina získal 1 369 hlasov, a hoci to nestačilo na zvolenie, vďaka podpore rómskych lídrov a komunít z celého okresu sa mu podarilo zmobilizovať veľký počet róm-

⁵² Kampaň založená na priamej komunikácii s voličmi, keď kandidát osobne obchádza domácnosti („od dverí k dverám“) a osobne komunikuje s potenciálnymi voličmi (O’Day, 1999: 34 – 40). Pollák v tejto kampani so svojim tímom obišiel všetky rómske osady v okrese Spišská Nová Ves, čo znamená, že osobne navštívil väčšinu rómskych domácností v okrese.

⁵³ Rozhodol sa kandidovať za politickú stranu, pretože ako nezávislý kandidát nemal možnosť dosadiť členov okrskových volebných komisií, ktorí by dozerali na sčítavanie hlasov.

⁵⁴ Školenia a sieťovanie týchto kandidátov opäť zabezpečovalo NDI.

ských voličov a jeho 1 369 hlasov znamenalo takmer 30% všetkých rómskych voličov v okrese Bardejov. Podobne aj Vladimír Sendrei (okres Poltár) a Radoslav Ščuka (okres Kežmarok) viedli podobné kampane a získali významný počet hlasov. Radoslav Ščuka dostal 1 104 hlasov vo voľbách v roku 2009 a v porovnaní s jeho 352 hlasmi v rovnakom obvode vo voľbách v roku 2005 zaznamenal výrazný posun. Aj keď tieto počty nestačili na zvolenie, napriek tomu boli kandidáti schopní vo svojich okresoch zmobilizovať veľa rómskych komunít a voličov.

Vo voľbách do VÚC v novembri 2013 kandidovalo 58 rómskych kandidátov, čo znamená, že v porovnaní s voľbami z roku 2009 (približne 80) tento počet klesol. Kandidovali všetky tri zaregistrované rómske politické strany – Strana rómskej únie na Slovensku (SRÚS, František Tanko), Strana rómskej koalície (SRK, Gejza Adam) a Rómska iniciatíva na Slovensku (RIS), ktorej vedenie po abdikácii Alexandra Patkolóa prevzal Václav Kappel. RIS však postavila len jedného kandidáta v Bratislavskom kraji a tentoraz nepostavila viacerých kandidátov na východnom a strednom Slovensku. Podľa viacerých indícií to znamená, že jej pozícia sa postupne oslabuje a siete, ktoré mala RIS, postupne preberá SRÚS, resp. SRK. Za SRÚS kandidovalo 19 a za SRK 14 kandidátov. Ďalších postavili menšie strany (Kresťanská ľudová strana 6 kandidátov,⁵⁵ Strana moderného Slovenska 3 kandidáti). Z parlamentných politických strán nominovali Rómov len Smer-SD (2 kandidáti) a Most-Híd (1 kandidát). Siedmi Rómovia kandidovali ako nezávislí. Z tohto celkového počtu do VÚC volieb kandidovali len štyri rómske ženy.

V týchto voľbách bol zvolený za poslanca Košického samosprávneho kraja Stanislav Vospálek (Most-Híd) za okres Spišská Nová Ves. Rómsky podnikateľ Vospálek je zakladajúcim členom strany Most-Híd a do kampane investoval pomerne veľké množstvo finančných prostriedkov. Podarilo sa mu zmobilizovať veľký počet voličov v obciach ako Markušovce, Smižany, Bystrany, Žehra a ďalšie, pričom získal 2 909 hlasov. Vo veľkej miere sa mu podarilo stavať na sieťach, ktoré mal v tomto okrese vybudované Peter Pollák. Paralelne však dokázal ťažiť z klesajúcej popularity Petra Polláka, ktorý ako splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity v roku 2013 prezentoval niekoľko nepopulárnych

⁵⁵ Ide o veľmi pozoruhodnú stranu, pretože v jej čele staja viacerí Rómovia, štatutárom je rómsky aktivista Štefan Mírka a strana sa snaží dávať priestor viacerým rómskym kandidátom na celom Slovensku. Pozri aj poznámku č. 20 v tejto kapitole.

⁵⁶ Pri mojich návštevách rómskych osád a v rozhovoroch s mnohými ich obyvateľmi som si v priebehu roku 2013 a 2014 vypočul veľa ostrej kritiky na Petra Polláka. Väčšina z nej smerovala k tomu, že Pollák bol mediálnou tvárou opatrení, ktoré presadzovali povinnosť odpracovať dávku v hmotnej núdzi. V rámci kritiky zdôrazňovali, že nechcú poberať dávky, ale chcú riadnu prácu. V Spišskej Novej Vsi, odkiaľ Pollák pochádza, sa dokonca odohral incident, pri ktorom sa nespokojný Róm Pollákovi vyhrážal smrťou, pretože mu novým zákonom „znemožnil pracovať načierno“. Citované podľa internetového portálu *Pluska* zo dňa 26. 8. 2014. Dostupné na internete: <http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/pollak-boji-zivot-vyhradzali-mi-smrtou.html> (navštívené 25. 9. 2014).

opatrení.⁵⁶ Obhájiť zvolenie do regionálneho parlamentu sa nepodarilo Gejzovi Milkovi v okrese Rožňava, ktorý tentoraz kandidoval za stranu Smer-SD a získal 1 292 hlasov, kým Miroslav Daňo, poslanec prešovského VÚC v období 2009 – 2013, v týchto voľbách nekandidoval.

Z pohľadu počtu hlasov a kvality kampane dosiahol veľmi zaujímavé výsledky v okrese Rimavská Sobota Vojtech Szajkó, mladý stredoškolský učiteľ, ktorý kandidoval ako nezávislý kandidát, a svoju kampaň postavil na programe podpory stredných škôl. Dokázal osloviť veľký počet po maďarsky hovoriacich Rómov v okrese, keď získal 2 605 hlasov, prekonal viacerých silných regionálnych politikov, ktorí kandidovali za parlamentné strany, a stal sa tretím náhradníkom do poslaneckého zboru v Banskobystrickom kraji. Szajkó na príprave svojej kampane takisto spolupracoval s NDI a Petrom Pollákom a ťažil tak z predchádzajúcich skúseností iných rómskych kandidátov vo VÚC voľbách. Podarilo sa mu získať aj podporu od väčšiny rómskych starostov v okrese Rimavská Sobota. Szajkova kampaň bola založená na priamej komunikácii s voličmi a podľa reakcií voličov bola mimoriadne efektívna. Rimavská Sobota je špecifická tým, že ako okres má najvyšší počet zvolených rómskych starostov (v období 2010 – 2014 to bolo 10 starostov z celkového počtu 30 na Slovensku) a tí pred regionálnymi voľbami intenzívne diskutovali o jednotnej podpore pre rómskych kandidátov. Zároveň bol tento diskurz prenesený aj na najnižšiu úroveň prostredníctvom priamej komunikácie s voličmi, keď v kampani od dverí k dverám kandidát Vojtech Szajkó (čo je však dôležité, nielen on, ale aj ďalší, ako Vojtech Kőkény či Csaba Horváth) spolu s miestnymi starostami diskutovali s voličmi o podpore rómskych kandidátov, ich význame pre Rómov v regióne a o nevyhnutnosti mobilizácie rómskych voličov, ktorí, ako ukazovali predchádzajúce volebné výsledky, sa nedokázali, na rozdiel od maďarských voličov (dôležitých pre región Rimavskej Soboty), dostatočne zmobilizovať a podporiť svojich kandidátov na regionálnej úrovni.⁵⁷ Viedlo to k silnej a aj pre mňa osobne prekvapivej mobilizácii voličov s vysokým počtom hlasov pre Vojtecha Szajka, ktorý sa tak vo voľbách do VÚC stal podľa počtu hlasov druhým najsilnejším rómskym kandidátom na Slovensku.

⁵⁷ Tento etnický diskurz vedený regionálnymi elitami prebehol aj počas regionálneho predvolebného stretnutia rómskych lídrov, keď došlo k výmene názorov medzi zúčastnenými aktérmi, čo sa ukázalo ako silný mobilizačný faktor. Dôležitú úlohu v tejto mobilizácii zohral kandidát na regionálneho poslanca a dlhoročný rómsky líder Vojtech Kőkény, ktorý počas tohto strategického stretnutiarazil cestu spolupráce s etablovanými regionálnymi stranami v podobe rómskej podpory aj pre vybraných nerómskych kandidátov týchto strán (voliči v okrese mohli voliť až 6 kandidátov). Tomuto stretnutiu však predchádzalo ešte ďalšie stretnutie, keď prebehla diskusia o generáčnej výmene regionálnych rómskych lídrov a väčšina účastníkov stretnutia pomerne nediploomaticky žiadala Vojtecha Kőkénya, aby podporil mladších kandidátov a sám už pre svoj vek nekandidoval. Žiadosť V. Kőkénya o podporu vybraných kandidátov nerómskych strán v miestnosti vyvolala veľmi silnú odmietavú reakciu a pobúrenie („Gadžovské strany sú v politike dlho, majú moc a peniaze, dostatok voličov a my Rómovia ich ešte máme podporovať,

Ako už bolo uvedené, v rokoch 2009 a 2013 vo voľbách do VÚC zarezovali dosiahnuté výsledky viacerých rómskych kandidátov, ktorí sa zamerali vo svojich kampaniach na priamu komunikáciu s voličmi a techniku „od dverí k dverám“, čo sa vo viacerých lokalitách ukázalo efektívnou stratégiou. Ďalšou dôležitou skutočnosťou z hľadiska participácie Rómov je aj to, že na týchto okresných volebných kampaniach sa podieľali aj mnohí mladí a nastávajúci rómski aktivisti. Tí získali cenné skúsenosti a siete pre ich ďalšiu prácu a budúce kampane, pretože viacerí z nich neskôr kandidovali na pozície poslancov vo voľbách do samospráv obcí či na pozície starostov. Pre väčšinu majoritnej verejnosti, ktorá na aktívnu účasť Rómov vo voľbách zväčša hľadá cez prizmu kupovania a predávania svojich hlasov, boli tieto kampane signálom, že aj napriek podozreniam z masívneho kupovania hlasov v mnohých rómskych osadách na Slovensku môžu byť niektorí rómski kandidáti úspešní aj vďaka odmietnutiu podieľať sa na kupovaní hlasov a inom neetickom správaní a vďaka poctivému oslovovaniu voličov. A tiež naopak – dosiahnuté výsledky (počet získaných hlasov) z týchto kampaní poukazujú na to, že rómski voliči aj zo segregovaných osád vedia hlasovať bez toho, aby „predali“ svoje hlasy. Na druhej strane však z terénu zazneli od viacerých rómskych respondentov viaceré upozornenia na prípady kupovania hlasov. Je zrejmé, že najmä v segregovaných rómskych osadách je kupovanie a iná manipulácia s voličmi atraktívnym a efektívnym nástrojom na získavanie hlasov.

Tieto trendy vo voľbách do VÚC poukazujú na niekoľko zaujímavých skutočností. Rómski kandidáti, ktorí plánujú viesť kampane v segregovaných rómskych komunitách, by sa mali zamerať aj na prevenciu kupovania hlasov, najmä v extrémne chudobných, marginalizovaných a sociálne vylúčených komunitách. V opačnom prípade je veľmi pravdepodobné, že budú čeliť sklamaniam v posledných fázach kampane, keďže môžu v týchto volebných obvodoch stratiť hlasy. Potenciál získať voličské hlasy v takýchto lokalitách majú práve tí kandidáti, ktorí v daných obciach a osadách s komunitami pracujú dlhodobjšie a ľudia vnímajú ich výsledky. Navyše sa ukazuje, že šanca na zvolenie sa zvyšuje, ak sa rómski kandidáti zamerajú aj na nerómskych voličov. Vo viacerých prípadoch získali rómski kandidáti aj hlasy

keď máme vlastných schopných kandidátov?!(“). Približne 40 lídrov z väčšiny obcí z okolia začalo intenzívne debatovať, ako podporiť len rómskych kandidátov. Tento moment podľa mňa zohral obrovskú úlohu práve v mobilizácii Rómov aj na tej najnižšej úrovni, pretože sa to odohralo za účasti lokálnych lídrov z veľkého počtu obcí v okrese, navyše boli súčasťou sporu dva atraktívne diskurzy (diskurz o podpore či nepodpore majoritných strán, ktoré pre Rómov v regióne doposiaľ nič nespravili, a diskurz o generáčnej výmene rómskej reprezentácie). Zúčastnení o tejto udalosti a diskusií debatovali doma vo svojich lokalitách a intenzívne to tak prenášali aj na potenciálnych rómskych voličov. Navyše neskôr po tomto stretnutí s tímom blízkych sa volieb Vojtech Kókény spravil úprimné gesto a v rámci svojej kampane podporil ďalších rómskych relevantných kandidátov (Vojtech Szajkó a Csaba Horváth) v okrese, čím sa znásobil efekt mobilizácie rómskych voličov. Informácie o tejto udalosti čerpám z priameho zúčastneného pozorovania (Rimavská Sobota, 13. 10. 2013) a rozhovorov s regionálnymi lídrami.

od tejto skupiny voličov, čo bolo vidieť na príklade volebných okrskov, kde nežijú Rómovia. Ukazuje sa, že je veľmi efektívne staviť na priamu komunikáciu s voličmi a kampane „od dverí k dverám“ s cieľom mobilizovať väčší počet voličov. Takéto závery z kampane do VÚC volieb vzišli zo stretnutia dobrovoľníkov na kampani kandidáta do VÚC za okres Poprad Richarda Kokyho, ktorý toto stretnutie zvolal s cieľom zhodnotiť kampaň a poďakovať sa svojim dobrovoľníkom. Na stretnutí sa zúčastnili dobrovoľníci z rómskych osád v Batizovciach, Vydrníku a Veľkej Lomnici. Podľa ich vyjadrenia bolo veľmi pôsobivé, keď Koky robil kampaň vo vybranej osade v spoločnosti rómskych dobrovoľníkov z iných obcí, pretože to v danej osade demonštrovalo silnú podporu aj od iných Rómov v okrese. Takýmto spôsobom podľa nich vznikol pocit spolupatričnosti s daným kandidátom a ukazovalo to jeho silný potenciál. Zároveň však zdôraznili, že každá osada a obec, ktorú navštívili, je špecifická a je dôležité modifikovať prístup pre každú obec a zároveň zapájať do kampane ľudí z každej obce, a tak rozšíriť tím dobrovoľníkov.⁵⁸

Tabuľka 2:
Prehľad rómskych kandidátov, ktorí vo VÚC voľbách získali nad 1000 hlasov

MENO KANDIDÁTA	OKRES	STRANA	POČET ZÍSKANÝCH HLASOV	POČET HLASOV POTREBNÝCH NA ZVOLENIE
VÚC voľby 2001				
Július Grulyo	Košice-okolie	NEZÁVISLÝ	1 319	2 415
Vojtech Kókény	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	1 239	4 047
Jozef Berki	Rimavská Sobota	ROJSR	1 190	4 047
Vojtech Gyorgy	Rimavská Sobota	ROJSR	1 065	4 047
VÚC voľby 2005				
Peter Pollák	Spišská Nová Ves	NEZÁVISLÝ	1 757	1 935
Jozef Červeňák	Košice-okolie	HZD, Smer	1 257	2 205
Ladislav Čonka	Vranov nad Topľou	KSS, LB, ĽS-HZDS, PSNS, SZS, ZSNS	1 067	1 850
Ondrej Berki	Rimavská Sobota	RIS	1 151	3 202
Vojtech Kókény	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	1 053	3 202

MENO KANDIDÁTA	OKRES	STRANA	POČET ZÍSKANÝCH HLASOV	POČET HLASOV POTREBNÝCH NA ZVOLENIE
VÚC voľby 2009				
Gejza Milko	Rožňava	HZDS	2 906	bol zvolený
Miroslav Daňo	Vranov nad Topľou	SRK	2 491	bol zvolený
Ladislav Čonka	Vranov nad Topľou	SRK	2 273	2 491
Štefan Kaliaš	Vranov nad Topľou	SRK	2 022	2 491
Alfonz Kaliaš	Vranov nad Topľou	RIS	1 988	2 491
Jozef Horváth	Vranov nad Topľou	SRK	1 501	2 491
Peter Pollák	Spišská Nová Ves	SF	1 986	2 254
Stanislav Vospálek	Spišská Nová Ves	Most-Híd	1 158	2 254
Alexander Horváth	Košice-okolie	Most-Híd	1 623	2 697
Albín Cina	Bardejov	RIS	1 369	3 352
Ondrej Berki	Rimavská Sobota	RIS	1 264	3 062
Jozef Berki	Rimavská Sobota	RIS	1 204	3 062
Vojtech Kőkény	Rimavská Sobota	SRK	1 067	3 062
Radoslav Ščuka	Kežmarok	RIS	1 104	1 908

VÚC voľby 2013

Stanislav Vospálek	Spišská Nová Ves	Most-Híd	2 909	bol zvolený
Vojtech Szajkó	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	2 605	2 927
Július Grulyo	Košice-okolie	NEZÁVISLÝ	1 596	2 006
Gejza Milko	Rožňava	SMER-SD	1 292	1 533
Alfonz Kaliaš	Vranov nad Topľou	SRÚS	1 139	2 453
Florián Giňa	Sabinov	NEZÁVISLÝ	1 092	2 150
Richard Koky	Poprad	NEZÁVISLÝ	1 089	2 434
Vojtech Kőkény	Rimavská Sobota	SRK	1 083	2 927
Ivan Hriczko	Košice-okolie	NEZÁVISLÝ	1 064	2 006
Csaba Horváth	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	1 029	2 927
Miroslav Kaliaš	Vranov nad Topľou	SRK	1 005	2 453

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky, Voľby do orgánov samosprávnych krajov
<http://slovak.statistics.sk> (navštívené 20. 7. 2014)

Porovnanie výsledkov rómskych kandidátov v parlamentných a regionálnych voľbách potvrdilo, že národné voľby sa výrazne líšia od volieb do VÚC aj v spôsoboch správania sa voličov a v rozhodovacích procesoch, ku ktorým tiež významným spôsobom prispieva volebný systém. Spomením znova príklad Petra Polláka, ktorý bol v regionálnych voľbách schopný získať takmer 2 000 hlasov v jednom okrese a v parlamentných voľbách o rok neskôr v tom istom okrese získal len 399 hlasov. Príčina tohto drastického poklesu by mohla spočívať v tom, že v regionálnych voľbách môžu voliči hlasovať za viac kandidátov naprieč politickým spektrom a v parlamentných voľbách si voliči môžu vybrať len jednu špecifickú politickú stranu a hlasovať za jej kandidátov. Pri rozhovoroch s rómskymi voličmi v deň volieb mi mnohí z nich tvrdili, že chcú hlasovať aj za Petra Polláka a tiež za Roberta Fica. Keď zistili, že takéto dvojité hlasovanie nie je možné, museli urobiť neľahké rozhodnutie. A výsledky potvrdili, že mnohí Rómovia (inak voliči Petra Polláka) skôr hlasovali za Smer-SD, zastúpené Robertom Ficom, alebo v menšej miere za iné politické strany. To potvrdzuje, že na národnej úrovni sa rómski voliči radšej rozhodli skôr v prospech overených a silných politikov, ako pre nové a neznáme tváre, aj keď tým prišli o zvoleného rómskeho kandidáta v parlamente. Tento trend sa potvrdil ešte v roku 2005 v prieskume rómskej politickej participácie NDI, ktorý ukázal, že v národných voľbách majú Rómovia tendenciu hlasovať za silné majoritné politické strany.⁵⁹ Naopak v lokálnych a regionálnych voľbách majú Rómovia tendenciu rozhodovať sa podľa povesti konkrétnych kandidátov.⁶⁰ Rómski kandidáti by sa mali zamerať na tvorbu silného programu a posolstva, ale tiež sa zamerať viac na nerómskych voličov. Ako ukázala kampaň Petra Polláka v roku 2012, existuje veľa nerómskych voličov, ktorí sú ochotní podporiť silného rómskeho kandidáta na kandidátke silnej politickej strany.

2.3. Voľby do samosprávy obcí a miest⁶¹

Prieskum politickej participácie a politických názorov v rómskych komunitách, ktorý zrealizoval Národný demokratický inštitút pre medzinárodné záležitosti (NDI) v roku 2005, potvrdil, že lokálne samosprávy predstavujú pre Rómov na Sloven-

⁵⁸ Spracované na základe kolektívneho rozhovoru s kampaňovými dobrovoľníkmi z rómskych osád v Batizovciach a Veľkej Lomnici po neúspešnej kampani Richarda Kokyho v okrese Poprad. Rozhovor sa uskutočnil 27. 1. 2014.

⁵⁹ *Roma political participation...*, 2005.

⁶⁰ Op. cit.

⁶¹ Pre podrobnejšiu analýzu rómskych kandidátov v komunálnych voľbách pozri viac Benč et al. (2013). Táto publikácia ponúka aj veľmi cenný emický pohľad zvolených rómskych starostov a poslancov obecných zastupiteľstiev na svoje pôsobenie v komunálnej politike.

⁶² *Roma political participation...*, 2005: 40.

⁶³ Op. cit.: 15.

⁶⁴ Nebudem tu podrobnejšie analyzovať kompetencie samospráv po decentralizácii a jej následný vplyv na situáciu Rómov. Medzi najdôležitejšie kompetencie obcí, ktoré sa priamo týkajú rómskych komunit, možno zaradiť kompetencie

sku najdôveryhodnejšiu úroveň politiky.⁶² Ukazuje to aj volebná účasť vo voľbách do lokálnej samosprávy, ktorú majú Rómovia v porovnaní s inými voľbami na Slovensku najvyššiu. Dokonca v porovnaní s celkovou volebnou účasťou v komunálnych voľbách v roku 2002 (49,51%) dosiahla volebná účasť Rómov v týchto voľbách 67,1% pri integrovaných Rómoch a 82,2% pri Rómoch zo segregovaných osád.⁶³ Rómski respondenti majú na základe spomínaného výskumu pocit, že môžu mať na lokálnych politikov aspoň nepatrný vplyv, pretože starostov a poslancov obecných zastupiteľstiev poznajú osobne. Dôležitosť obecných samospráv zvyšuje aj skutočnosť, že po decentralizácii vládnej moci má obecná politika kompetencie, ktoré sú pre mnohé rómske osady kľúčové.⁶⁴ Z vlastných terénnych skúsenosti viem, že pri neformálnych rozhovoroch o ich každodenných problémoch obyvatelia rómskych osád najčastejšie referujú o vzťahoch s miestnym starostom alebo starostkou a ochote obecného zastupiteľstva vypočuť si ich názory a riešiť vzniknuté situácie. Názorným príkladom dokazujúcim toto výnimočné postavenie samospráv sú mnohé obce, ktoré prijali úspešné opatrenia a Rómom rovnako ako všetkým obyvateľom v obci postupne stúpa kvalita životnej úrovne a spolunažívania.⁶⁵

Ďalším dôležitým aspektom lokálnej politiky je skutočnosť, že Rómovia majú veľký záujem kandidovať do obecných samospráv. Potvrdzujú to aj výsledky komunálnych volieb a narastajúci počet rómskych kandidátov i zvolených rómskych poslancov obecných zastupiteľstiev a starostov. Lokálna politika je tak pre mnohých Rómov dosiahnuteľnou metou. Rozličné odhady naznačujú rovnomerne stúpajúci počet Rómov, ktorí kandidujú vo voľbách do obecných samospráv, a tiež počet Rómov, ktorí sú zvolení. Napríklad v komunálnych voľbách v roku 1998 kandidovalo odhadom 254 rómskych kandidátov a z nich bolo 56 zvolených do obecných zastupiteľstiev. Zároveň bolo zvolených 6 rómskych starostov (Šebesta, 2002: 308). V komunálnych voľbách v roku 2002 sa počet rómskych kandidátov zvýšil na viac ako 756, z toho bolo 158 Rómov zvolených (Pečínka, 2009: 61). Vo voľbách v roku 2006 už kandidovalo viac ako 1 600 rómskych kandidátov a viac ako 220 z nich sa stalo obecnými poslancami.⁶⁶ Rovnako stúpol počet rómskych kandidátov v komunálnych voľbách v roku 2010.⁶⁷

v oblasti sociálnej pomoci, školstva (predškolské zariadenia a základné školy), územné plánovanie a stavebný poriadok. Viac pozri Pilát, 2002.

⁶⁵ Viaceré príklady dobrej praxe obecných samospráv sú opísané v publikácii *Podarilo sa* (Mušinka, 2012).

⁶⁶ Údaj pochádza z odhadov Národného demokratického inštitútu (NDI) a *Romano nevo lil*. Keďže na Slovensku neexistujú štatistiky, ktoré by mapovali etnickú príslušnosť politických kandidátov, tieto odhady vznikali na základe podrobných zberov údajov v teréne v súčinnosti s rómskymi médiami a lokálnymi rómskymi aj nerómskymi mimovládnyimi organizáciami a samosprávami. Preto je pravdepodobné, že tieto odhady predstavujú spodnú hranicu počtu rómskych kandidátov a mnohí Rómovia, ktorí kandidovali, nie sú v týchto odhadoch zahrnutí.

⁶⁷ Odhad Národného demokratického inštitútu, podľa interných správ NDI.

⁶⁸ Strana sociálnej solidarity (SSS) sa neдекlarovala ako rómska etnická strana, no bola založená krátko pred voľbami mladými

V roku 2010 postavili svojich kandidátov na pozície starostov a poslancov obecných samospráv tri rómske politické strany: Rómska iniciatíva Slovenska (RIS), Strana rómskej koalície (SRK) a Strana sociálnej solidarity (SSS).⁶⁸ Rómovia okrem týchto strán kandidovali aj na kandidátnych listinách majoritných politických strán (najčastejšie Smer-SD, SDKÚ-DS, Most-Híd, ĽS-HZDS, KDH atď.). Veľká časť rómskych kandidátov sa uchádzala o hlasy voličov ako nezávislí. Podľa odhadov NDI sa celkový počet rómskych kandidátov oproti voľbám z roku 2006 minimálne zdvojnásobil. Veľa ich taktiež kandidovalo na pozície starostov obcí. Podľa mojich odhadov to bolo v roku 2010 asi 120, čo je tiež takmer dvojnásobný nárast oproti roku 2006, keď na pozície starostov kandidovalo približne 60 Rómov.

Čo sa týka výsledkov, v roku 2010 bolo na Slovensku zvolených 30 rómskych starostov v porovnaní s 19 rómskymi starostami z roku 2006. Piaty z nich boli zvolení za Stranu rómskej koalície (SRK), po štyroch rómskych starostoch získali Most-Híd, Smer-SD a ĽS-HZDS, po dvoch mali SDKÚ-DS a Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) a po jednom starostovi získali SMK a HZD. Dvaja rómski starostovia boli zvolení ako nezávislí kandidáti a štyria za rôzne koalície politických strán. Väčšina z týchto starostov bola zvolená na strednom a východnom Slovensku. Navyše po prvýkrát v histórii Slovenska bola zvolená za starostku rómska žena, Mária Oračková v Lomničke v okrese Stará Ľubovňa.

V porovnaní s voľbami z roku 2006 sa takisto zvýšil počet zvolených rómskych poslancov v obecných zastupiteľstvách. Kým v roku 2006 to bolo približne 220 Rómov, v roku 2010 ich bolo zvolených už 415.⁶⁹ Čo je zaujímavé, menej ako jedna tretina z nich kandidovala za rómske politické strany a ich koalície, zvyšok zvolených rómskych poslancov kandidoval za majoritné politické strany alebo ako nezávislí kandidáti. Znamená to, že väčšina zvolených Rómov kandidovala za majoritné strany (Hrustič, 2013: 57). Dokazuje to, že mnohí Rómovia majú veľký potenciál rokovať a vytvárať aliancie s lokálnymi štruktúrami majoritných politických strán a majú osobné väzby na predstaviteľov lokálnych štruktúr týchto strán. Ak sa bližšie pozrieme na rozdelenie straníckej príslušnosti zvolených rómskych starostov a poslancov v roku 2010 (ak, pochopiteľne, nevezmeme do úvahy rómske

rómskymi lídrami z Košíc (Tibor Horváth a Ivan Hriczko) a v prevažnej miere za ňu kandidovali Rómovia z mnohých obcí východného Slovenska.

⁶⁹ Predchádzajúce odhady NDI, Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a rómskych lokálnych a regionálnych organizácií hovorili o viac ako 330 zvolených rómskych poslancoch (Hrustič, 2013). Podľa výsledkov *Atlasu rómskych komunit na Slovensku, 2013* (ďalej *Atlas 2013*), ktorý predstavuje dosiaľ najrozsiahlejšie mapovanie rozličných aspektov rómskych lokalít na Slovensku, bolo však v roku 2010 zvolených 415 rómskych poslancov obecných zastupiteľstiev v 197 obciach. Zber dát pre *Atlas 2013* sa realizoval prostredníctvom vyškolených anketárov, ktorí navštívili každú obec so zastúpením rómskeho obyvateľstva a údaje o poslancoch obecného zastupiteľstva mali priamo od zamestnancov obecného úradu. Preto je pravdepodobné, že tieto údaje sú oveľa presnejšie ako všetky predchádzajúce odhady. Viac o metodike zberu dát pre *Atlas 2013* pozri v záverečnej správe (Mušinka et al., 2014) a bližšie predstavenie jednotlivých dát pozri v kapitole od A. Mušinku a K. Matlovičovej v tejto publikácii.

politické strany), zistíme, že Rómovia majú stranické preferencie, ktoré približne kopírujú preferencie politických strán v majorite.⁷⁰

V roku 2010 stúpol aj počet obcí a miest, v ktorých Rómovia kandidovali a v ktorých boli zvolení do volených pozícií. Rómovia boli zvolení do obecných zastupiteľstiev v 197 obciach⁷¹ na Slovensku v porovnaní s 95 obcami z roku 2006. Mierne stúpol aj počet rómskych žien, ktoré boli zvolené do obecných zastupiteľstiev, a to z 11 rómskych poslankyň z roku 2006 na približne 20 v roku 2010. Z celkového počtu zvolených Rómov do obecných zastupiteľstiev je to však len 6%, čo je stále veľmi nízke zastúpenie žien. Môže to byť pravdepodobne spôsobené tradičným postavením ženy v rómskych komunitách, kde majú ženy v prvom rade zastupovať miesto matky a vychovávateľky detí.⁷² V porovnaní s celkovým zastúpením žien v politickej sfére je zastúpenie rómskych žien v politike oveľa hlbšie poddimenzované.⁷³

Pre potreby tejto publikácie už nebolo možné detailne analyzovať voľby do obecných samospráv v novembri 2014, no uvediem aspoň predbežné odhady počtu zvolených rómskych poslancov a starostov. Na základe odhadov NDI bolo do obecných zastupiteľstiev zvolených viac ako 400 Rómov v približne 140 obciach.⁷⁴ Zároveň bolo zvolených 34 rómskych starostov, čím sa ich počet v porovnaní s predchádzajúcim volebným obdobím mierne zvýšil. Dvadsaťjeden z nich bolo znovuzvolených, z čoho sa dá usudzovať, že voliči boli s ich prácou spokojní. Jedenásť rómskych starostov bolo zvolených za rómske politické strany (SRK – 7, RIS – 2, SRÚS – 2), sedemnášť za majoritné politické strany a koalície (Smer-SD – 6, Právo a spravodlivosť – 4, Most-Híd – 2, SMK – 2, Strana moderného Slovenska – 1, Strana TIP – 1, Koalícia SRK/SMK – 1) a šiesti kandidovali ako nezávislí. Znovu bola zvolená za starostku jedna rómska žena, Mária Oračková z Lomničky v okrese Stará Ľubovňa.

V prípade zvolených rómskych poslancov dominovala strana Smer-SD, keď 60 z nich kandidovalo práve za túto stranu. Za rómske politické strany kandidovalo 104 rómskych poslancov (SRK – 53, SRÚS – 39, RIS – 12).⁷⁵ Tridsaťsedem rómskych poslancov získala strana Most-Híd, 33 Právo a spravodlivosť, 21 Rómov bolo zvolených za spomínanú Kresťanskú ľudovú stranu (KLS), 18 Rómov za SDKÚ-DS, 15 za SMK, 13 za stranu SIETĚ Radoslava

⁷⁰ Túto tému veľmi dobre spracoval aj Michal Vašečka. V období 1998 až 2002, ktoré si podrobnejšie všima, však u rómskych voličov výrazným spôsobom oproti ostatným politickým stranám dominovalo HZDS a osobnosť Vladimíra Mečiara (Vašečka, 2002b: 37).

⁷¹ Podľa *Atlasu 2013*. Predchádzajúce odhady hovorili o 130 obciach, kde boli Rómovia zvolení (Hrustič, 2013). Preto je pravdepodobné, že aj odhadovaný počet obcí z roku 2006 uvedený v texte je podhodnotený.

⁷² Rodové vzťahy u Rómov sú vcelku citlivou témou a rómske rodiny na Slovensku môžeme len ťažko označiť za vyslovene patriarchálne alebo vyslovene matriarchálne. Je zrejmé, že pozícia a autorita ženy v rodine postupne narastá s počtom jej detí a vnúčat. Muži však skôr reprezentujú rodinu smerom navonok. O ambivalentnosti patriarchálneho a matriarchálneho modelu rodiny pozri napríklad Scheffel, 2009.

⁷³ Štatistický úrad SR uvádza, že v roku 2010 bolo na pozíciách starostov a primátorov v SR

Prochádzku, 12 za Stranu moderného Slovenska, 11 za KDĽ. Menej Rómov bolo zvolených za ďalšie strany ako TIP, KSS, NOVA atď. Čo je však veľmi prekvapujúce, len 30 z týchto rómskych poslancov kandidovalo ako nezávislí kandidáti. Pri porovnaní s predchádzajúcimi komunálnymi voľbami, keď približne jedna tretina zvolených Rómov boli nezávislí kandidáti, je to veľmi výrazný pokles. Niekoľko mesiacov pred voľbami, keď sa mnohí potenciálni kandidáti len rozhodovali, či vôbec kandidovať, mi mnohí z nich rozprávali, že chcú kandidovať za nejakú politickú stranu a ako dôvod uvádzali, že jedine tak budú mať možnosť navrhovať svojich nominantov do okrskových volebných komisií.⁷⁶ A ako mi v osobnom rozhovore uviedlo množstvo potenciálnych kandidátov, obávali sa, že ak nebudú mať vo volebných komisiách svojich zástupcov, potom by mohlo dôjsť k rozličným volebným podvodom. Viacerí sa odvolávali na skúsenosti z predchádzajúcich volieb, resp. na údajné negatívne skúsenosti iných rómskych kandidátov. Bez toho, aby som posudzoval oprávnenosť týchto obáv, ma prekvapila ich rozšírenosť, keďže ich rovnako vyjadrovali rómski kandidáti v okresoch Poprad, Kežmarok, Rimavská Sobota, Bardejov, Košice-okolie, Michalovce, Prešov, Spišská Nová Ves. Aj keby časť z nich nebola podložená skutočnosťou, veľa to vypovedá o vzťahoch na lokálnej úrovni a o subjektívnych (často, žiaľ, objektívnych) pocitoch spoločenského vylúčenia Rómov v obciach, v ktorých sa narodili, vyrastali a kde stále žijú. Veľa rómskych kandidátov vyjadrovalo v rozhovoroch svoje pocity neistoty z toho, že majorita v obci ich neprijme a Nerómovia urobia všetko preto, aby ich zvoleniu zamedzili.⁷⁷ Podľa mňa to bol jeden z hlavných dôvodov, prečo v komunálnych voľbách 2014 prevládol medzi rómskymi kandidátmi trend kandidovať za akúkoľvek politickú stranu aj napriek tomu, že mnohí kandidáti k týmto stranám nemali žiadne predchádzajúce väzby, respektíve vzťah. Takým spôsobom sa ocitlo mnoho rómskych kandidátov na kandidátkach aj málo známych a netradičných politických strán, ako napríklad Právo a spravodlivosť, TIP, Strana moderného Slovenska, Kresťanská ľudová strana a podobne.

Zdá sa, že v prípade zvolených rómskych poslancov do obecných zastupiteľstiev ide o relatívne veľké čísla a Rómovia sú v obecných zastupiteľstvách zastúpení dostatočne. Ak si však

22,4% žien (Holubová, 2010: 3).

⁷⁴ Upozorňujem, že tak ako vo voľbách v roku 2010 ide len o hrubé odhady. Tento odhad bol robený na základe výsledkov volieb podľa jednotlivých obcí, kde je zastúpená populácia Rómov na základe porovnávaní mien poslancov, ktorí boli zvolení v predchádzajúcom volebnom období, a výskytu rómskych priezvisk typických pre jednotlivé lokality. Zároveň sa údaje porovnávali s rómskymi organizáciami a kontaktmi v jednotlivých lokalitách. Je pravdepodobné, že ak by sa robilo podrobnejšie zisťovanie ako v prípade *Atlasu 2013*, toto číslo by sa výrazne zvýšilo.

⁷⁵ Aj na základe týchto výsledkov vidieť, že RIS postupne ustupuje zo svojej pozície.

⁷⁶ Podľa zákona č. 346/1990 o voľbách do orgánov samosprávy obcí totiž nezávislí kandidáti nemôžu nominovať svojich zástupcov do volebných komisií, ktoré dohliadajú na priebeh volieb a členovia okrskových komisií aj počítajú hlasy. Túto právomoc majú len politické strany, ktoré v danej obci nominovali svojich kandidátov.

uvedomíme absolútne čísla, tak vo voľbách do orgánov samosprávy obcí v roku 2010 bolo zvolených 2 907 starostov a primátorov a 21 020 poslancov obecných a mestských zastupiteľstiev.⁷⁸ Pri celkovom počte 2 924 obcí a miest na Slovensku boli Rómovia zvolení v 197 obciach, čo v percentuálnom vyjadrení znamená 6,7% obcí a miest na Slovensku. Podľa *Atlasu 2013* žijú Rómovia v 1 070 obciach (s viac ako 30 rómskymi obyvateľmi) a mestách na Slovensku (Mušínska et al., 2014: 12), čo tvorí približne 37% obcí a miest. V prípade starostov ide o percentuálny podiel zvolených rómskych starostov približne 1% a v prípade poslancov obecných zastupiteľstiev je to približne 2% rómskych poslancov. Ak žilo v roku 2013 podľa odhadov *Atlasu 2013* približne 400 000 Rómov (op. cit.: 16), hovoríme o podiele približne 7,5% Rómov v rámci celkovej populácie Slovenska. Z tohto hľadiska je podiel zvolených Rómov v orgánoch obcí a miest skutočne veľmi nepatrný a o ideálnom a reprezentatívnom zastúpení sa ešte v žiadnom prípade nedá hovoriť (Hrustič, 2013: 58).

Je zrejmé, že v niektorých obciach, v ktorých Rómovia tvoria väčšinu, má vplyv na úspech rómskych kandidátov aj demografický faktor. Štatistiky však ukazujú, že počet obcí, v ktorých získali Rómovia v roku 2010 v obecnom zastupiteľstve väčšinu poslancov, nie je až taký vysoký. V deviatich obciach získali Rómovia v obecnom zastupiteľstve všetky mandáty⁷⁹ a v 32 obciach získali v obecnom zastupiteľstve väčšinu. Pripomínam, že počet obcí, kde boli Rómovia zvolení, je 197 (Mušínska et al., 2014). Celkový počet rómskych poslancov, ktorí boli zvolení v 32 obciach, kde získali Rómovia väčšinu v obecnom zastupiteľstve, je 146, spolu s deviatimi obcami, kde Rómovia kompletne ovládli obecné zastupiteľstvo, je to 198 rómskych poslancov. Znamená to, že takmer viac ako polovica zo 415 rómskych poslancov v roku 2010 bola zvolená v obciach, kde Rómovia nedokázali získať väčšinu hlasov, a teda sa dá predpokladať, že išlo o obce, kde nie je rómska väčšinová populácia. Tento argument podporuje aj to, že v 139 obciach zo 197 boli zvolení do obecného zastupiteľstva len jeden alebo dvaja Rómovia. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že ak tvoria Rómovia v obci väčšinu populácie, neznamená to automaticky, že obsadia aj väčšinu v obecnom zastupiteľstve, respektíve budú mať v obecnom zastupiteľstve aspoň nejakých zástupcov.⁸⁰ Vo voľbách budú kan-

⁷⁷ Viacerí uvádzali, že členovia komisií v minulosti znehodnotili platné hlasovacie lístky tým, že tam dodatočne zakružkovali ďalších kandidátov a hlasovací lístok, na ktorom je zakružkovaných viac kandidátov, ako je možné zvoliť do obecného zastupiteľstva, je automaticky neplatný.

⁷⁸ Uvádzané ešte za rok 2010, keďže dáta o rómskych kandidátoch za rok 2014 ešte nie sú úplné. Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky: <http://volby.statistics.sk/os0/os02010/sr/tab1.jsp?lang=sk.htm> (navštívené 25. 11. 2013).

⁷⁹ Údaje podľa *Atlasu 2013*. Kompletne rómske obecné zastupiteľstvo bolo v týchto obciach: Stráne pod Tatrami, Jurské, Lomnička, Čičava, Nitra nad Ipľom, Cakov, Martinová, Sútor, Lipovec. Spolu bolo v týchto deviatich obciach zvolených 49 rómskych poslancov.

⁸⁰ Spomeniem napríklad obce Kecerovce, Jánovce, Veľká Lomnica vo voľbách v roku 2010, či Rudňany vo voľbách v roku 2014.

⁸¹ Pozri aj Hrustič, 2013.

diduje veľký počet rómskych kandidátov, alebo sa rómske hlasy triešťa a Rómovia sa nedokážu dohodnúť na jednotnej podpore najsilnejších kandidátov. Vo veľkej väčšine lokalít, kde bývajú Rómovia, nejde o „komunity“ v skutočnom význame tohto slova. Skôr môžeme hovoriť o viacerých „komunitách“ rodín a rodinných zväzkov žijúcich vedľa seba a len veľmi ťažko sa tieto rodiny vedia dohodnúť na spoločnej lokálnej reprezentácii. Skôr majú šancu uspieť, ak sa rodiny dohodnú na viacerých kandidátoch, ktorí by reprezentovali najdôležitejšie rodiny.⁸¹ Demografická prevaha Rómov v obci automaticky neznamená, že Rómovia budú zvolení do obecného zastupiteľstva.

Záver

Na predchádzajúcich stranách som ukázal, že ani za takmer 25 rokov sa nepodarilo rómskym lídrom na slovenskej politickej sfére výraznejšie presadiť. Ako náznaky progresívneho trendu môžeme vnímať zvolenie prvého Róma do Národnej rady SR a stúpajúci počet rómskych poslancov a starostov na komunálnej úrovni, no ich počty stále nie sú adekvátne k celkovému počtu Rómov na Slovensku. Dôvody tohto stavu sú rovnaké, ako som naznačil v úvode. Na úrovni mainstreamových politických strán, až na málo výnimiek v poslednom období, stále prevláda nedôvera k intenzívnejšej spolupráci s rómskymi politikmi, a to bez ohľadu na to, či ide o vzdelaných rómskych intelektuálov, ktorí sa vyrovnajú bežnému štandardu politickej scény alebo ho prevyšujú. Očakávania majority, že Rómovia dokážu vytvoriť jednotnú politickú reprezentáciu, nie sú podložené reálnym základom.

V kontexte tejto kapitoly je však dôležitá otázka: Dá sa neschopnosť zmobilizovať veľký počet rómskych voličov v zmysle masívnejšej skupinovej/etnickej mobilizácie pripísať zlyhaniu rómskych elít? Prírodné, dvadsať rokov intenzívnejších či menej intenzívnych snáh o presadenie sa Rómov na politickej scéne na Slovensku možno vnímať ako postupné učenie sa a osvojovanie si zručností rómskych lídrov a elít, navyše v prostredí, keď ich politickí rivali a potenciálni partneri (etablované mainstreamové strany) majú obrovský historický aj sociálno-politický náskok.

Ako ukázala táto kapitola, v krátkej histórii rómskej politiky na Slovensku sa dá identifikovať niekoľko momentov, ktoré naznačili veľký potenciál na intenzívnejšiu mobilizáciu Rómov:

1) Počas nežnej revolúcie a krátko po nej sme mohli vidieť náznaky rómskeho hnutia inšpirovaného eufóriou mladej demokracie, keď sa začali vytvárať regionálne a lokálne siete ROI po celom Československu, a rómske elity sa vďaka tejto energii mobilizovali a aktivizovali.

2) Hoci som sa tomuto fenoménu v tejto kapitole nevenoval, náznak masívnej mobilizácie Rómov na etnickom základe prebehol koncom roku 2004 (tzv. rómske

nepokoje), keď ako reakcia na reformy sociálneho systému začali Rómovia intenzívne protestovať po celom území Slovenska. Po nasadení armády SR boli protesty potlačené, a nemohli sa tak rozvinúť do masívnejšieho hnutia.⁸² Avšak aj v prípade týchto rómskych protestov sa dá uplatniť argument, že vzbury neboli výsledkom konania jednoliatej skupiny (etnickej skupiny Rómov), ale boli podľa všetkého už v zárodkoch organizované lokálnymi lídrami.

3) Náznyky istého potenciálu organizovanejšej mobilizácie Rómov priniesli aj niektoré kampane v regionálnych a lokálnych voľbách, vedené najmä mladšou generáciou miestnych rómskych lídrov.

Opísané regionálne volebné kampane môžu naznačovať, že v prípade aktívneho zapojenia väčšieho počtu regionálnych rómskych elít je možná aj širšia mobilizácia rómskych voličov. Ako ukázali viaceré príklady z volebných kampaní,⁸³ *ak boli kampaňové diskurzy postavené na etnických argumentoch*, teda zdôrazňovali rómsku etnicitu („sme Rómovia, Rómovia by mali voliť Rómov, stále nám vládli gadžovia, ak chceme, aby sa pre Rómov veci zmenili k lepšiemu, musíme tam mať svojich ľudí“), a zároveň došlo k synergickému zapojeniu väčšieho počtu regionálnych a okresných elít, mali veľký mobilizačný potenciál. Príklad kampane z Rimavskej Soboty vo VÚC voľbách 2013 tento argument dokladá, pretože tam nešlo len o volebnú kampaň a mobilizáciu jedného kandidáta, ale o dlhodobé diskusie medzi lokálnymi elitami a rómskymi aktivistami s jasným cieľom vo voľbách zmobilizovať rómskych voličov.

Ako som však už zdôraznil v úvode, *pre rómsku politickú participáciu nie je dôležitá len mobilizácia Rómov na etnickej báze, ale aj schopnosť rómskych lídrov vstupovať do aliancií a získavať si rešpekt majoritných strán a politikov*. Aj v tejto oblasti kapitola priblížila niekoľko zaujímavých momentov, ktoré naznačili silný potenciál rómskych lídrov:

1) Doteraz z hľadiska počtu zvolených Rómov bola najúspešnejšia aliancia ROI s OF a VPN počas prvých slobodných volieb v roku 1990.

2) Významná z tohto hľadiska bola aj séria dohôd rómskych politických strán s majoritnými stranami (HZDS/ROI – parlamentné voľby v roku 1994 a 1998, SDK/RIS – 1998; HZDS/RIS – 2002; Smer/ROI – 2006). Pri týchto dohodách je však symptoma-

⁸² Podľa Marušáka a Singera (2009: 186) išlo o prvú masívnejšiu mobilizáciu Rómov na Slovensku. Presné organizačné podnety, ktoré viedli k protestom, nie sú jasné, no často sa uvádzajú tri vysvetlenia: 1) protesty boli vyvolané na podnet úžerníkov, ktorí tieto vzbury skryte organizovali, keďže sa im po reformách výrazne zúžili potenciálne zdroje príjmov; 2) za vznik protestov boli zodpovedné rómske mimovládne organizácie a 3) bola za to nepriamo zodpovedná vláda, keďže podcenila komunikáciu s marginalizovanými skupinami, ktorých sa mali reformy dotknúť. Podľa Marušáka a Singera však zohrali dôležitú úlohu všetky tri prvky (2009: 194).

⁸³ Napríklad Spišská Nová Ves (kampaň Polláka v r. 2005, 2009 a Vospálka v r. 2013); Kežmarok (kampaň Ščuku v r. 2009); Bardejov (kampaň Cinu v r. 2009); Vranov nad Topľou (kampaň Daňa v r. 2009); Rimavská Sobota (kampaň Szajka v r. 2013).

tické, že všetky zlyhali, respektíve boli po voľbách porušené práve väčšinovými stranami. Navyše pri žiadnej z týchto dohôd nedokázali majoritné strany postaviť nikoho zo zástupcov svojich rómskych partnerov na zvoliteľné miesto na volebné kandidátky. Z tohto pohľadu sa to javí ako snaha o využitie rómskych strán pred voľbami a snaha o získanie rómskych voličov pre tieto mainstreamové strany.

3) Najaktuálnejším výsledkom aliancie s majoritnou politickou stranou bolo zvolenie Petra Polláka do NR SR práve vďaka spojenectvu s Matovičovým OLaNO-m. Je však dôležité zdôrazniť, že pri zvolení Polláka do NR SR išlo o kombináciu vplyvu majoritného politického hnutia s veľkou šancou na dosiahnutie päťpercentného kvóra potrebného na zvolenie do parlamentu a „charizmy“ Petra Polláka, ktorý si za 6 rokov pokusov o presadenie sa v regionálnej a národnej politike naakumuloval dostatočný politický a sociálny kapitál. V tejto aliancii je však významnou skutočnosťou to, že Róma zobral na zvoliteľné miesto politik a politický subjekt, ktorý je celým politickým spektrom, všetkými majoritnými politickými stranami a veľkou časťou majoritnej verejnosti vnímaný ako politický „exot“ a „netradičné“ politické hnutie, keďže ide o zoskupenie nezávislých osobností a jednotlivcov bez uceleného spoločného programu. Spolupráca Petra Polláka s OLaNO-m je tak podľa môjho názoru len zvýraznením skutočnosti, že v takmer 20-ročnej histórii samostatného Slovenska *majoritné politické strany vytrvalo ignorovali rómskych lídrov a politikov, spolupracovali s nimi len vo veľmi limitovanej miere a Rómovia neboli členmi majoritných politických strán na najvyššej úrovni*.

Navyše marginálnu rolu rómskej politickej reprezentácie ešte umocňuje fakt, že väčšinová populácia vníma rómskych politikov najmä na lokálnej úrovni ako hrozbu. V tomto kontexte je však demokraciu ohrozujúci skôr výrok predsedu vlády SR Roberta Fica: „Máme obce, kde nám tak prudko stúpa počet rómskych spoluobčanov, že zrazu zisťujeme, že budú môcť voliť vlastných primátorov, vlastných starostov.“⁸⁴ Je zrejmé, že na komunálnej úrovni sa postupne presadzujú aj rómski politici, no v majorite prevláda neustála nedôvera k ich kompetenciám a prínosu pre obecnú politiku, čo dokladá verejný diskurz napríklad v podobe obmedzení pasívneho volebného práva pre kandidátov na starostov a primátorov z dôvodu vzdelanostných limitov, čo vyvrcholilo v lete 2014, keď bol prijatý nový volebný zákon obsahujúci podmienku vzdelanostných limitov pre kandidátov na pozície starostov a primátorov. Našťastie Ústavný súd SR na podnet niektorých opozičných poslancov NR SR platnosť vzdelanostných limitov pozastavil s odôvodneným podozrením na protiústavnosť, a tak

⁸⁴ Tento výrok, v ktorom nepriamo označil stúpajúci počet rómskych volených zástupcov ako hrozbu, vyriekol navyše v kontexte prednášky, v ktorej tvrdil, že pre vyriešenie rómskeho problému bude musieť Slovenská republika na európskej úrovni presadiť ústupky z hľadiska rozsahu ľudských práv. Citované podľa internetového portálu *Aktuálne.sk* zo dňa 1. 4. 2012. Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/fico-bez-ustupkov-v-ludskych-pravach-romsky-problem-nevyriesime/slovensko/politika/> (navštívené 15. 3. 2014).

mohli v novembrových komunálnych voľbách kandidovať všetci kandidáti. Zarážajúca na tom však bola verejná diskusia, ktorá vzdelanostné limity pripisovala najmä rómskym starostom a kandidátom na starostov, keďže Rómovia sú majoritou na Slovensku považovaní všeobecne za menej vzdelaných⁸⁵ bez ohľadu na to, že aj medzi majoritou bolo veľa starostov bez stredoškolského vzdelania.

⁸⁵ Podľa údajov NDI v skutočnosti však len traja zo zvolených tridsiatich rómskych starostov nemali ukončené stredoškolské vzdelanie.

RESUMÉ

**Authors
in alphabetical
order**

II. 2. Andrej Belák

p. 172 – 207

Segregated Roma and Health Policies – Ethical and Practical Contradictions

In my long-term research programme, I am experimenting with applying ethnography with a view to deepening the existing epidemiological, public-health and political understandings of the poor health condition of Roma in Slovakia. In the presented text I seek to show how, in the light of my varied research findings, current political agendas aimed to alleviate health disparities affecting the Slovak Roma appear as morally illegitimate and practically naive. First, I offer a critical review of the alleviation agendas' declarations as well as of their (barely existing) practice. Next, I share and discuss my construct of the logic of everyday health-related practices within segregated Roma settlements. Consequently, I point first to certain principal contradictions between the criticised agendas and the constructed logic of practice, and then – summing up related experiences shared with me by professionals across the country's health-care system – to a real-life analogy of these contradictions. Using the concept of participation and basic methodical premises from relational social theory purely rhetorically, and, alongside, remaining preoccupied with Roma health-related behaviour and repressive measures, the examined alleviation agendas strongly resemble those (paternalist and unsuccessful) endorsed by the late Communist state regime. The current policies, too, appear to count in Roma on such their capacities, preferences and tastes which most of them not only do not have, but which many of them simultaneously tend to consider, experience and resist as morally and/or qualitatively undesirable.

III. 1. Jan Červenka

p. 324 – 345

Cikán, Gypsy and Rom – the Dynamics of Naming Roms in Different Discourses

The author discusses the ways Roms are labelled in different discourses, especially in the Czech and Slovak contexts. He suggests this labelling is rooted in the dynamics and a wide context, which is reflected in all segments of the communicative situation:

1) *The named object* itself is not self-evident: speakers referring to the Romani/Gypsy population do not even agree on who should be included under the chosen term. This problem is often confused with the choice of the term itself. But even if it is not self-evident or even impossible to find a common autonym for all Romani groups,

this does not mean the non-existence of common identification. Simultaneously, policymakers as well as researchers, in reality, do need to use a common term for Roms.

2) The author admits that *the choice of a particular term* is not self-evident. The term *Rom/Romové* (Czech)/*Róm/Rómovia* (Slovak) ('Rom/Roms') is new and not always accepted in most languages, and cannot be used in all contexts. After a thorough discussion of the term, the author, however, suggests it is the most appropriate term to be used in the current, especially Czech and Slovak, discourse.

3) The choice of the *language code* is not self-evident either. The author presents the paradox of a Romani person using the autonym *Rom* in Romani, while, at the same time, in the majority language preferring the term *Cigán* over the usual romism *Rom*.

4) What is not self-evident is *the situation of the speech act, its context, and stylistic level, the relation between the speaker and the addressee, and even the ethnicity (or supposed ethnicity)* of the speaker and the addressee, and even of the secondary addressees, as well as the witnesses of the speech act. For example, some Roms call each other *Cigán* in the majority language, but in communication at a more official level or in everyday communication with the non-Roma, they insist on the usage of the term *Rom*. The author finds problematic the term *emic labelling*, and suggests the possibility of discerning between the term *autonym*, i.e. the term speakers use when *labelling* themselves, and *endonym*, i.e. the term speakers use to express what they *consider* themselves to be. Such dichotomy would be meaningful in communication in the majority language. Emic labelling can also be seen as the usage of terms by Romani representations, which is an approach often ignored by other Romani studies scholars. Červenka demonstrates that ever since the 1970s the majority term *Rom* (as a borrowing from Romani in majority languages) has widely dominated in the choice of terms in the names and declarations by Romani organisations.

5) All the opinions mentioned above are perceived as *changing in time*. The author underlines, in particular, the changes in stylistic conventions that are rooted in the development of connotations and associations linked to a certain word as a key to the choice of a particular variant available. The dynamic as well as ambiguous change in the use of the terms *Rom/Róm* in opposition to *Cikán/Cigán* in Czechia and Slovakia from the 1960s until today is analysed with the aim to show that the choice of terms reflects not only the changes in attitudes to Roms.

6) The change in the context of labelling Roms is observed not only in time. The author goes on to show *the asymmetry of contexts of different national languages*. Červenka warns against the mechanical identification and translation of the English term *Gypsy* by always using the Czech term *Cikán* and Slovak *Cigán* (as well as against such usage of the term *Rom/Róm*), and recommends the loosening of strong ties between seemingly unproblematic translation equivalents.

**Andrej Findor, Zuzana Maďarová,
Alexandra Ostertágová**

**Social Justice in Slovakia: The Moral Foundations
of a Contentious Political Issue**

The authors focus on the Moral Foundations Theory, an empiricist approach to studying the asymmetrical interplay between intuitive moral judgments and moral reasoning, and on the role it could play in analysing political contestation in the Slovak Republic. Using the Slovak adaptation of the Moral Foundations Questionnaire as the main analytical tool together with the Political Attitudes Questionnaire, they set to identify the plurality of moral foundations (care, fairness, authority, loyalty, and sanctity) and their relationship to the ideological preferences of the Slovak public and its distinctive segment – members of human rights non-governmental organisations (NGOs). The authors introduce an empirical case study dealing with the contested notion of social justice embodied in the revised Act on Assistance in Material Need. The survey (n = 298) of moral foundations and political attitudes towards this revised Act through an unrepresentative sample of the Slovak population and members of human rights NGOs found conflicting understandings of social justice (e.g. fairness): as proportionality for the unrepresentative sample of the Slovak population and as equality of opportunities for the members of human rights NGOs. The survey also provided evidence for the contention that different political attitudes to social justice rely on different sets of moral foundations. The authors discuss these findings in the context of racialised ethnic prejudice against Roma in Slovakia and the considerable lack of public support for inclusive social policies designed for members of marginalised Roma communities. The identification of the so-called ‘moral gap’ between the unrepresentative sample of the Slovak population and the members of human rights NGOs contributes to the assertion that conservative moral foundations (authority, loyalty and sanctity) fulfil the role of in-group/out-group boundary making mechanism. This finding enables the authors to discuss further the potential as well as the constraints of designing effective political communication frames which, while appealing to conservative moral foundations, will deliver prosocial, inclusive messages, transcending the in-group/out-group divide.

Jan Grill

**The transforming Fabrics of Intercultural Relations:
The Modes of Co-Existence in Tarkovce in East Slovakia**

This chapter explores the transforming fabrics of intercultural relations in East Slovakia. Rather than theorising models of co-existence in generalising and top-down models assuming pre-existing social formations defined through homogenising ethnic lenses (Roma and non-Roma), this chapter turns its focus on a particular dynamics and differentiated patterns of interaction in a local context of the village of Tarkovce in East Slovakia. Drawing on a long-term ethnographic fieldwork and historical research, it attempts to provide a historical-cum-ethnographic reconstruction of different modes of co-existence and complex entanglements in the changing group formations and asymmetric power relations since the second half of the twentieth century until today. In this village, Roma live in spatially marginalised segment *Taboris*, on streets inhabited predominantly by Roma families located ‘in between’ the *Taboris* and the village core, but some Roma also live alongside non-Roma villagers in the village centre. This chapter examines how the present pattern of spatial and social organisation has developed in relation to state policies, changing geopolitical forces and borders, and economic strategies. It outlines the historical context in which the traditional majority of non-Roma groupings symbolically and spatially occupied the village centre and Roma villagers settled in the marginalised ‘Gypsy settlement’. Following the political changes in Czechoslovakia after 1948, this order was transformed with the implementation of several socialist policies towards ‘citizens of Gypsy origins’, such as the liquidation of old ‘Gypsy settlements’, state loans for constructing houses, or employment policies. The resulting mixed pattern, in which some Roma moved to the position of immediate neighbours, has generated various social differentiations and reconfigured local hierarchies between local Roma and non-Roma, as well as within the local Roma themselves. These differentiations reflected the key assumptions of the evolutionary ladder of progress embraced by socialist discourses. Some aspects of this spatio-temporal framework and forms of classifications permeated the everyday categories used by ordinary Roma and non-Roma for making moral distinctions on a continuum between ‘backward’ and ‘more cultured’ people – i.e. those ‘living on a (good civilizational) level’. The socialist state categorisations influenced the local classificatory matrix, and Roma individuals selectively and contextually deployed these social differentiations, which fused and intersected with other vectors of difference existing within the Roma world. The second part of the chapter explores the effects of post-socialist transformation characterised by ethnicisation

of poverty, neo-liberal reforms and unemployment in the village since the 1990s. Moreover, the social life in the village was greatly influenced by waves of Roma asylum seeking and labour migration throughout the late 1990s and the beginning of the 21st century. The chapter pays particular attention to the most recent re-configuration of the existing social order, power asymmetries and spatial re-organisation in relation to the most recent Roma migrations to Great Britain. These forms of migration have been accompanied by simultaneous rural-urban migration of local non-Roma youth in search for socio-economic opportunities. These two processes, reinforced by the conspicuous consumption of the returning successful Roma migrants, have led to increased visibility of Roma in the village centre and to redrawing power asymmetries, and have challenged the ways in which Roma and non-Roma see their mutual co-existence, neighbourliness and modes of interaction. For most Roma villagers, migration not only gave them an opportunity, but also effectively manifested through social practices of Roma migrants that ‘the tide has turned’. Roma migration to Britain challenged some of the existing hierarchies and was perceived rather ambiguously by non-Roma villagers. Some non-Roma villagers suggested that England helped ‘our Roma’ and ‘elevated’ their ‘level’ (living conditions and manners). Other non-Roma experienced the success displayed by the returning Roma migrants in terms of what G. Hage characterises as ‘relational envy’ (Hage, 2002). Successful Roma migrants were seen as moving faster than non-Roma villagers who frequently experienced their previously privileged position in local hierarchies as challenged.

III. 2.

p. 346 – 373

Markéta Hajská

***Gažikanes vaj romanes?* The Language Attitudes of Vlach Roma from an Eastern Slovak Community towards Three Locally Used Languages**

The study is based on the author's long term research (since 2000) in a sub-ethnically mixed Roma village inhabited by Vlach/Lovari and Non-Vlach Roma, speakers of Northern Central Romani in Eastern Slovakia. The village is inhabited by monolingual non-Roma using two varieties of Slovak language (the official standard language, as H-code = high code, and local *Šariš* dialect, as L-code = low code); bilingual Rumungro Roma, speakers of North-Central (N-C) Romani and Slovak language; and trilingual Vlach Roma, speakers of N-C Romani, Vlach Romani and Slovak. The members of each ethnic group have different views of language prestige, and the meaning of the language of higher prestige in the given *diglotic situation* is always very specific: each speech community regard its own language as a code connected to higher prestige.

The study focuses on the language behaviour and the attitudes of Vlach Roma, for whom Vlach Romani is the cornerstone of Vlach identity and the symbol of high social prestige. The language attitudes of the Vlach Roma not only characterise their own opinions on languages, but also reflect the meaning of the social position and social status of the speech communities.

For Vlach Roma, every language in a *polyglotic situation* is connected to specific domains, which are shared and known by all members of the Vlach groups. This language behaviour is also visible in interactions between Roma and Non-Roma, and certain situations are characterised by the use of different kinds of strategies, such as parallel communication, demonstration of the ethnic status, hidden language plays, and overlooking others on purpose. *Romanes* covers all domains of the inter-Romani communication of Vlach Roma in private and also public space. *Gažikanes* (Slovak language) is used only for communication with Non-Roma, intra-Romani communication. The use of this code among Roma is very exceptional, and relates to a lower status or can be connected to discourse code switching.

I. 1.

p. 40 – 58

Milan Hrabovský

Antiziganism as a Barrier to Roma Inclusion

The study deals with the problem of antiziganism as a racist concept, which is not as obvious as ‘ordinary’ racism. Antiziganism is gaining on importance. Life in a ‘ghetto’, life in poverty, illiteracy, shortage, pauperism, lack of hygiene and the alarming state of housing mean that we indeed have a real problem across society. But all our efforts repeatedly fail. Moreover, some authors begin to blame Roma for this situation. They assert that Roma have adopted maladaptive strategies which constantly ruin their lives. On the other hand, this is not the whole picture. It is very important to reject all kinds of any maladaptive strategies, but if the claim still exists in our society that ‘gypsies’ are ‘inferior biological species’, we must also turn to another explanation.

This study therefore concludes that antiziganism is not about prejudices, biases and stereotypes, but about *acting* against Roma, which has roots in *the somatisation* of the given social context of their lives. If any member of the general population showed an equivalent level of poverty, illiteracy, shortage, pauperism, lack of hygiene and an alarming state of housing, their situation would not be measured and somatised as with Roma. To sum up: the social context of Roma is explained with their *race*, and the social context of the majority is explained with social and political *factors*. For this reason, we may assign antiziganism to racist ideology as such.

In the first part of this study, we deal with Nazi construction of Roma as a type of 'asocial being'. The category of 'asocial being' served Nazi for the purpose of making from Roma a racial category of so-called *Untermenschen*.

This interweaving somatisation and 'asocial being' heads towards ultimately a racist statement that *no* social and political measure (education, nurturing, and affirmative action) will be capable of compelling and changing Roma to live 'a normal life'. Hence, we can define antiziganism as *acting*, which ascribes to the given social context its 'soma' (body), and such ascribing focuses exclusively on the group called 'gypsy'. For example, poverty and criminality are *inscribed* in the soma (body) of Roma.

For this reason, the study raises three possible outcomes or answers to antiziganism: a) to reject the 'biological view' of Roma; b) to reject the right-wing view; and c) to apply a contextual view of all human beings.

Hence, the main problem with antiziganism is not the alleged or actual differences between human groups, but the fact that antiziganism *rejects* true and full-fledged integration of Roma in society. If the concepts of somatisation and 'asocial being' with respect to Roma prevail (e.g. they cannot attain any progress; they are 'weak', 'parasitic' and 'asocial race'), then *these* 'arguments' contribute to a collapse of inclusive programmes.

Describing Roma as an 'inferior' and 'intellectually retarded' race helps racists (and not only them) to construct a homogenous group, for which every hatred, stereotype or any other (verbal) attack is justified and considered to be the right one.

I. 4. p. 104 – 142
Tomáš Hrustič
'It Is Up to Us What Agreement We Make'. An Overview of Roma Political Participation in Slovakia (1990 – 2014)

The recent history of Roma political participation in Slovakia is very complicated and effortful, and has been marked by overlooking and refusal of Roma by mainstream political parties on one hand, and rivalry, disunity and schism of Roma representatives and leaders on the other hand. And somewhere between these two hindrances, efforts for participation in governance and mobilisation of up-coming leaders (local, regional and national) were born, and the first small positive results were personified in successful elected Roma representatives at local level and young and educated Roma in high positions in state administration. The enumeration of examples of Roma political participation shows that despite the diverse heterogeneity of Roma communities, there are some instances for a greater mobilisation potential. My argument is based on the assumption that Roma political disunity is not primarily

caused by the heterogeneity of Roma. Rather, Roma elites have not yet been able to conceptualise Roma political and ethnic identity and to organise and promote this conceptualisation into a more intensive mobilisation of Roma.

This chapter maps the political participation of Roma. The first part describes the recent history of Romani political parties in the 1990s and their effort to influence political life in Slovakia. The second part describes direct participation of Romani candidates in all types of elections in Slovakia, and focuses on their performance, election campaigns and reflection of their successes or failures. It lists the results of Roma candidates at national, regional and local levels, and analyses the potential that Roma representatives have for all these levels. The political participation of minorities can be characterised either by establishing of or working in minority/ethnic political parties, or by ways of cooperation of individual Roma with mainstream political parties and structures. In the case of Roma in Slovakia, both tendencies can be observed, and both have a legitimacy and, from the perspective of minority, certain advantages and disadvantages.

This chapter identifies a few moments in the short history of Roma politics in Slovakia with a great potential for a more intensive and massive mobilisation of Roma, such as successful networking of local and regional Roma structures during the euphoric days shortly after the Velvet Revolution, which clearly proved that in some cases Romani elites are able to mobilise and activate the Roma constituency. Another promising potential for a more organised mobilisation of Roma could be witnessed in several recent local and regional election campaigns, mostly led by the younger generation of Roma leaders. On the other hand, the chapter describes and analyses several attempts of Roma leaders to create an agreement, coalition and more specific cooperation with mainstream political parties. It concludes that, with a very few exceptions, mainstream political parties always ignored Roma leaders, or tried to use mostly short-term agreements with them to attract Roma votes or as election tokenism.

II. 3. p. 208 – 223
Tomáš Hrustič
Usury in segregated Romani settlements in East Slovakia

The paper describes how moneylending has become one of the easiest and most sustainable ways out of poverty for many Roma living in segregated settlements in the rural regions of East Slovakia. Most activities of Roma living in a segregated settlement seek to secure their material and financial existence. The financial strategies of people living in excluded environments are motivated by mechanisms different

from those of the middle class. One of the phenomena linked to financial strategies of impoverished people is debt – lending and borrowing money, often accompanied by various interest rates ranging from lower rates to usury. Thus, usury is often perceived from emotional and moral perspectives. This paper is trying to explain usury (lending and borrowing money with high interest rates) in a broader context as a strategy beneficial to both parts – lenders and borrowers, which often resembles the patron vs. client relationship. Further to the author's long term research in a segregated Roma settlement in East Slovakia, the paper describes the mechanisms of money lending with a focus on the interpretation of usury by loan sharks and their clients. According to these analyses, the concept of high interest short-term money lending pervades the entire system of local settlements' economy. For a middle class outsider, the borrowers' perspective looks like an irrational decision, leading to the vicious cycle of poverty. However, it proves to be a rational behaviour of securing the means of existence for short periods. On the other hand, looking at the loan sharks' emic perspective, usury is the way of securing power and existence for long periods. Moreover, many Roma become at different times borrowers and lenders, using any cash at hand to invest into small loans. Lending and borrowing money, ranging from small cash loans to usury, is the key role in the financial life of a family, and pervades the entire social system in these settlements. In its conclusion, the paper shows the ways how usury in a segregated Romani settlement leads to social mobility beneficial both for lenders and for borrowers, although, in the long term, it brings possibilities for economic improvement only for a few, while limiting the financial possibilities of others. And it also leads to statements that any policies and state mechanisms focused on repressive measures against usury will necessarily fail because only systemic changes tools addressing poverty, like official micro-loans and micro-financing, have the potential to cope with usury and its related side-effects.

III. 4. p. 398 – 415
Eva Krekovičová
The Comic Figure of a Rom in Slovakia and Its Changes over Time through the Example of Anecdotes and Cartoons

The author based this paper on her research of cultural representations of the Roma minority, as seen through the eyes of the majority. She observed the image of Roma through their reflection as comic heroes. The comic nature of the hero is based on the principle of superiority and incongruence.

The comic figure of the Rom is characterised as a specific variant of a comic hero with the centre of extension in the territory of today's Slovakia and Hungary. The old-

est sources from the territory of the historic Hungarian Monarchy date back to the 1680s (school theatre plays, prayer parodies, vagant poetry).

The author also focuses on the change of image of the hero from the 2nd half of the 19th century until today through the example of jokes and cartoons. The Rom as a comic hero dominates in both genres and is strongly essentialised.

She mainly concentrates on anecdotes disseminated through the internet, which tend to depict Roma as enemies and evil-doers through the example of: 1. a thematic group about Roma and skinheads (heroes and anti-heroes); 2. texts with similar or identical themes, from which skinheads are absent; and 3. jokes with holocaust topics.

Two fundamental image changes can be noted in the proclaimed attitudes: 1) *a shift from 'foreign' to 'enemy'*; and 2) *an emergence of the dehumanisation principle*. From the point of view of the relationship between image and reality, both changes, at first sight, copy the trend of deteriorated attitudes of the majority towards Roma, as observed in recent researches by sociologists. The situation, however, is more complicated.

On one hand, the material confirmed that images represent contextual categories, which is related to processuality, i.e. openness towards changes, and to a potential tendency towards ambivalence. A special category, however, is constituted by anecdotes characterised by 'aggressive humour', which proves that *contextuality in the research of images should be perceived in a comprehensive manner*, i.e. not only with regard to the historic reality which they reflect or have the potential to reflect, but also *in relation to the poetry of the genre in which they are reflected*.

III. 3. p. 374 – 397
Pavel Kubaník
'Playing the books'. Notes on the acquisition of Slovak in Gav

The article focuses on the role children play in the process of second language acquisition in one of larger Rom settlements in Eastern Slovakia, which the author calls *Gav*. *Gav* is a spatially and symbolically segregated locality inhabited by Roms. Administratively, it forms part of the village called Valal here, where only non-Roms ('Gadjos') live. Adult Roms in *Gav* are all bilingual, speaking Romani and Slovak, while local Slovaks only exceptionally understand some basic Romani. Intra-group communication in *Gav* is conducted in Romani. The use of Slovak in this context can be seen as a discourse means indexing parts of the non-Rom world, the typically reported speech of 'Gadjos'. Besides mass media and short encounters with 'Gadjos', the major input of Slovak for Rom children is their school attendance. While Rom parents do not make much effort to teach their children a second language before

going to school, the role of peer groups in this process is quite significant. Children attending school are in everyday active contact with speakers of Slovak (e.g. their teachers) more than adults, and children's peer groups play an important role in the socialisation of children in pre-school age as well. In this context, the active role of children in the acquisition of a second language is logical. In its final part, the study examines how children's peer groups are 'playing the books', which is an idiomatic expression for the pretend play of school. The conversation analysis of some segments of video-recorded play sessions shows how six-year-old children are able to handle their (partial) knowledge of two languages and how the background of the pretend play within the peer group helps younger children to acquire items of Slovak.

III. 6.

p. 438 - 479

Arne B. Mann

Ethnic Stereotypes as Sources of Jokes about Roma

The manifestations of the attitudes of the general population towards Roma can be observed in the formulation of state policies on the basis of the public presentation of opinions by the representatives of political parties and opinion leaders, presentation in printed and, in particular, electronic mass media, or representative public opinion surveys. Another possibility is the observation of the majority's attitudes on the internet in the form of widespread and still active presentation of jokes about Roma. Anonymity in this case gives the opportunity to express uncensored opinions of contributors; on the other hand, it should be noted that internet communication involves just a certain part of the population of the country, as a result of which such manifestations are not an objective representation of the situation in society.

Jokes play an important role in the process of creating and proving group identity. Through the mocking of the actual and supposed differences of the members of another group, they seek to emphasise the exclusivity of their 'own group', highlighting the 'risk of threat' by the other group. This process includes the creation and use of ethnic stereotypes, i.e. fixed ideas, attitudes and perceptions of their own ethnic group (*autostereotypes*) and of other ethnic group(s) (*heterostereotypes*).

The paper seeks to analyse the jokes on Roma created on the basis of existing heterostereotypes in part of the general population, currently disseminated through the internet. The set consists of 631 units.

The comparative group consists of jokes known from the period before 1989, recorded on the basis of own recollections and the recollections of contemporaries. Another source is the published works by Milan Leščák, Jiří Polívka and Viera Gašparíková containing many humorous stories about Gypsies.

The whole set is divided into 14 categories. Eleven of them are created on the basis of existing heterostereotypes about Roma: their relation to work, crime, demography (increased natality), hygiene, sexuality (promiscuity, polygamy, incest), their relation to education, misuse of social benefits, different skin colour, religiousness, emigration, poor intellect. Another, yet most numerous group (22.5%) consists of jokes denying the right of Roma to life, i.e. racist jokes. Against these two groups, there is a small group of jokes (3.3%) about Roma cunningness, presenting them as smart guys.

The jokes disseminated through the internet in Slovakia are both in Slovak and Czech languages. It is often a literal translation of the same text. In jokes in Czech language, the direct speech of Roma is often quoted in Slovak (or in a distorted East-Slovak dialect), thus pointing out the Slovak origin of the Roma living in the Czech Republic and emphasising their otherness.

The object of the jokes is designated with the term Gypsy/Gypsies (*Cigán/Cigáni*), on purpose ignoring the term Roma. The clear identification of the object is also manifested by the use of 'typical' names: *Dežo* and his wife *Araňa* or *Erža*. All jokes recorded express distance or even dominance (superiority) of non-Roma over Roma. This approach can be observed in various forms – from ridicule, irony, satire, up to cynicism, sarcasm and racism. This fundamental principle is present in all jokes containing a dialogue, in which the Roma is always addressed by his/her first name. In the process of functioning of jokes we can also encounter jokes, the original object of which was not a Roma, but a member of other, also mocked ethnic minority (e.g. a Ruthenian) and which have been updated over time.

Humorous narratives from before 1989 and internet jokes express the superiority of the non-Roma, and degrade and mock Roma. Before 1989, Roma were presented as 'comic figures', 'harmless fools', and are seen through 'gentle humour'. The jokes spread through the internet are formally shorter and respond to the existing problems of a part of the Roma population (hygiene, crime), but more often they are a construct replacing objective knowledge (misuse of social benefits, sexuality, demography). They ignore the social determination of these problems, ascribing them an ethnic aspect, and the heterostereotypes constructed in this way are then related to the ethnic group as a whole. Irony in jokes is more and more frequently replaced by sarcasm and cynicism.

Elena Marushiakova & Vesselin Popov

The impacts of ‘Orientalism’ in Academia and Policies on Cohabitation between Roma and the Majority Society

The article presents different approaches and methodological problems emerging in academic studies and policies which target Roma living in Eastern Europe or those who used to live in that region and, during different periods, left this region and resettled elsewhere. The paper presents some major problems (with no claims of completeness) arising from the socio-ideological paradigms, within which Roma have been placed for the past approximately 20 years of transition in Eastern Europe, crosscutting them with issues of ‘Orientalism’.

Certainly, all countries in this region and their Romani communities are unique and have specific characteristics, but there are enough common features and models (both from the point of view of academic knowledge and supranational governments, national governments and NGO policies, programmes and projects), which enable us to examine the problem in a general and generalising way.

The starting point analysed in the article is linked to the definition of the target, or, in other words, to the definition of ‘Who are the Roma?’ A review of the terminological evolution in the publications of European institutions (in particular, of the Council of Europe and later of the European Commission) and documents of national governments or academic studies leads us to the conclusion that at the level of institutions it is not clear ‘who are the Roma’ not even at present, and the approach towards them is mostly within the frames of century-old stereotypes. Logically, a legitimate question arises – whether it is possible at all to successfully implement national and supranational policies, if they are based on strategies and programmes where it is not clear who is their main target.

The second point is related to the misunderstanding of the specific character of existence of Roma communities. The Roma communities in Eastern Europe are not a hermetically isolated and self-sufficient social and cultural system. They have always existed at least in ‘two dimensions’, or in two coordinate plans – both as a separate community and as a society (in particular, as its ethnically-based integral part within the respective nation-state). The failure to comprehend the essence of the ‘community-society’ distinction and interconnection results in incorporating the Romani communities within the frames of two basic paradigms, which can be summed up as *Marginalisation* – as a social layer of the society, and *Exoticisation* – as a separate community. In both cases we can speak about two interconnected research and policy paradigms, which stream from the prism of Orientalism.

We are of the opinion that the basic problem lays in the spirit of Orientalism, which leads to the misunderstanding of distinctiveness (but in no case of as uniqueness) of Roma as an ethno-social and ethno-cultural phenomenon. This Orientalist approach by the academia and in policies has a powerful impact on cohabitation between Roma and the general population. As a result, a conviction has been formed across Europe over time that the Roma represent a marginalised and poor population, living in third-world conditions, and are therefore exotic in a way. This is the reason why one of the prerequisites for most countries in the region in the context of the European Union accessions process was to implement active national policies addressing the problems of Roma, which has become practice in all respective countries. This gave rise to the origins of the concept of special privileges for Roma, which became the foundation on which mass anti-Gypsy attitudes and stereotypes were rethought and developed, until they firmly entered public consciousness and became the justification for all failures in the transition period in the new European realities. Thus, in an absurd manner, the best intentions to improve the situation of Roma led to the renaissance and transformation of century-old stereotypes about the Roma community as parasites, which formed the basis for their persecution in the Middle Ages in Western Europe and led in the end to the final solution applied by the Nazis during the World War II. Precisely this new stereotype largely influences the emergence and development of numerous overtly nationalistic and pro-nationalistic parties in the entire Central and South-Eastern European region in the last decade, and contributed to the strengthening of anti-European attitudes in the region.

On the basis of numerous examples, the article concludes that the ‘Orientalism’ in academia, policies and practice with regard to Roma is the major obstacle to an unproblematic cohabitation between Roma and the general population, and that the only way to improve such cohabitation is to introduce an equal, non-Orientalist approach towards them in policies, social practice and in academia.

Eva Mazárová

Ade, káj amen dživas/‘Here Where We Live’

(on the Interpretation and Perception of Space by Roma from Gelnica through the Example of Selected Residential Units)

The study represents a probe into the socio-spatial relations of two selected residential units inhabited by Roma (Romanies), located within the area of one city. This is a case study examining the relationship between ‘Roma’ and ‘non-Roma’ space in it, with an emphasis on analysing the impact of residential segregation (or separation)

on social interaction between minority and majority as the main topic of the whole publication.

Since I do not make the locality in the text anonymous, it would be difficult to conduct the research with the already rather abstract space parameter. In addition, the names of the residential units reflect the relationship of respondents to the location, which is essential for the research.

The article also addresses the classification, function, and assessment of the area quality in terms of Roma living in that location, and shows the opinion of respondents on profane space and its events. Of course, from the researcher's perspective (as outsider), such research can be carried out only with certain limitations and boundaries in terms of the analytical observation of emic views and stories (insider).

The work seeks to move beyond subjectivity boundaries to the perception of research subjects. It determines the *emic* character of the research. With the help of mental maps that reflect the 'lived space' of respondents, it is getting closer to their perspective of the place they live in. This material is valuable mostly for its subjective character (capturing the most essential and omitting the 'non-essential' from the respondent's point of view.) It is about approaching the framework in which informants grab 'their' space.

The term 'border' is understood in the paper as a spatial category, separating two 'material worlds' with different characteristics, which results from the reflection of spatial and social differentiations. The existence of the border enables the existence of not only a single community or a group, but also of antagonist communities or groups.

The facts outlined herein are reflected in the town realities, and these studies capture and scientifically analyse the space structures in which respondents move physically and mentally. The key experience is space classification by quality, reflexion, means of copying, and becoming familiar with.

II. 4.

p. 224 – 246

Alexander Mušinka & Kvetoslava Matlovičová

The Atlas of Roma Communities in Slovakia 2013 as a Variable Database for Analysing the Situation of Roma in Slovakia and Its Potential for Further Researches and Analyses

This paper presents selected data from the recent nationwide research *Atlas of Roma Communities in Slovakia 2013* (hereinafter referred to as '*Atlas 2013*'). It is the most extensive research ever made in this area, and focuses on the monitoring of selected indicators on Roma communities. This paper is one of the first selected outputs of

the research. The key findings and a short description of the research methodology form the content of the final publication published by the UNDP in 2014 (Mušinka et al., 2014).

The paper presents the methodological and factual limits of this extensive research. Given the wide range of data identified straight in the field, not all figures identified have identical informative value. To interpret the data correctly, it is necessary to take into account its heterogeneous nature. We also tackled the issue of identification of the target group; we hold the view that the division of quantitative data (or estimates) into 'official' and 'actual' is incorrect both in the lay and in the academic discourse, because the data is very often identical in terms of relevance in spite of having been obtained using different methodological approaches.

The research has a great analytical potential, and its results can help not only to better understand the situation of Roma in Slovakia, but can also serve as a principal database for further specialised and selective exploration. The mapping clearly highlights the different representations of Roma not only in the different Slovak regions, but, at a more detailed level, also in the different districts or municipalities. From among selected indicators, we focused on those which complete the methodological picture of the research, and are, to a certain degree, examples of the use of the different categories of obtained data.

Even though it is a generally known fact that the highest share of Roma can be found in the Regions of Prešov, Košice and Banská Bystrica, the data at the level of districts suggests that the share of Roma in the districts of these regions is geographically disproportional.

This research was for the first time exploring the size and territorial location of sub-ethnic Roma groups across Slovakia. Against lay opinions on the prevalence of Vlax Roma in the south of Slovakia, *Atlas 2013* clearly shows their presence in some districts only, primarily in the Western Slovak region. The maps annex also shows the presence of Vlax Roma in the northern districts. The estimated share of Vlax Roma is min. 3,54% of the total number of Roma in Slovakia.

As for economic activities, the data clearly shows that Roma are economically active in all regions, and the quantitative share of economically active Roma in Slovakia, in principle, copies their regional representation. The data concerning quantitative estimates of the numbers of unemployed Roma or the numbers of Roma having worked abroad for longer periods of time can be interpreted in a similar way.

Atlas 2013 also shows the very low education level of the Roma population and the poor share of Roma in people with secondary and tertiary education in different regions. What is positive is the fact that Roma with higher education can be found within Roma communities all over Slovakia.

**The Images of a Jew and a Rom
in the Humorous-Satirical Magazine *Kocúr***

This paper deals with an analysis of the image of a Rom and a Jew in the humorous-satirical magazine *Kocúr* (1919 – 1945). This source contains various types of textual and visual materials – jokes, political cartoons, feature stories and glossaries. The theoretical basis of the analyses was in this case formed mainly by the concepts of group stereotypes and images as social constructs reflecting in a simplified way the ideas about the groups of ‘ours’ and ‘the others’ and about their mutual relations. From a certain perspective, Jews and Roma can be perceived as traditional representatives of excluded ethnic groups participating in the period of culminating anti-Semitism during World War II in Slovakia in the discourse division of society into ‘white’ (majority) and ‘non-white’ or ‘black’ (Roma and Jews). The images of these two ethnic groups also represent the symbols of social and moral inferiority, and served as discourse tools of repudiation. The analysis sought to observe and compare the most frequent attributes related to the images of Jews and Roma in different texts and illustrations. It can also be assumed that, by means of this source, it is possible to study the contemporary visual and discourse characteristics of self-identification of a group as ‘us’ against the group ‘not us’ (which includes ‘traitors’, ‘defectors’ or ‘bastards’). Frequent attributes in the images of others are, for example, those which express their (apparently inherent) inferiority. This is confirmed in the attributes of Roma as liars and poor men defending themselves against “lords”, while the attributes typical for the image of Jews include dirt, bad smell and transmission of parasites. These attributes relate not only to the image of poor Jews (in particular, the Jews of Halič), but also to the representatives of the middle class. This implies an image of Jews linked rather to the category of nature than that of culture, where not even their money or education would be enough to get them to the (civilisational) level of the majority. The war and the accompanying official government propaganda brought a significant change by shifting the focus on the identification of the ‘enemy’ that threatens the majority. There is an apparent difference in the given source after 1939 both in the extent and the type of such attributes: while Jews as the arch-enemies of the nation calculate with power in society and are directly present in the environment of power execution, Roma are always depicted as mostly comical, though inferior figures in society, representing a threat only in the thoughts of the manipulated mob.

**‘You’re a Rom and You Can Be Whoever You Wish to Be!’
Redefinition of *Romipen* in the Pentecostal Pastoral Discourse**

The paper deals with the research of the ways of redefining the *romipen* (Romahood) category by means of a comparative analysis of conversion and pastoral narratives in three Pentecostal denominations which are active among the Roma in Slovakia: the Word of Life movement in Plavecký Štvrtok, the Maranata Christian mission in Rudňany, and the St. Paul’s Community within the Greek-Catholic Church in Čičava. The discursive analysis is based on the current theoretical discussion in ethnology (the *social field concept*, *habitus*, *imagined community*, *identification*) and social theory (concept of *solid*, *fluid* and *ultra-modernity*). The author points out the forced *ethnisation* of the categories of *romipen*, Rom and Roma nation not only at the level of the practical discourse, but also at the level of the scientific discourse. From this point of view, the *traditional* type of *ethnicity* (based on traditional definitions of the nation) is often intentionally over-communicated. Likewise, we can encounter intentional under-communication of this topic. Both *ethnisation* (excessive accentuation of the ethnic perspective) and *de-ethnisation* (its intentional suppression) usually serve as practical (political) tools for an objective fixing of the unfavourable or unequal position of this ethnic minority not only within particular ethno-national European countries, but also at the supra-national – European level.

The comparative analysis of the practical ways of construction of the various forms of *romipen* within the Pentecostal pastoral discourses of three selected denominations has shown that it is constructed as a *category of practice*, which is intentionally ethnically *emptied* to a large extent and creatively filled with specific content according to the life goals and paths of concrete users either at the individual level or at the community level in line with the creed of good, moral, useful and decent life [of a Christian = Human = Rom]. Those *Re-borns* create a group of individuals grouped around an integral intermediary – God, thus forming a specific category – (global) *God’s people*, *God’s nation*.

In spite of the strong trans-social and trans-ethnic discourse, according to which believers should lose the reason for taking into account the emic social inter-group stratifications, they still remain *ethnically* and *socially sensitive*. An important change in this context is, however, that the previous paradigm Roma *versus* Others turns after conversion into the paradigm Roma *alongside* Others. This fundamentally changes the positional way of defining themselves in relation to others. The *New Rom* is primarily the negation of the *Old Rom*, not of the *Gadjo*.

When exploring the common features of the practical (re)construction of the *romipen* within the conversion narrative and the Pentecostal pastoral discourse, The author differentiated between four common approaches/steps: 1) the emptying and negation of the original content of *romipen*; 2) the release of the converts from the original bonds and networks (of mainly primary nature); 3) the linking of the converts to a new institution (church/assembly) through *secondary* or *hybrid* networks; and 4) creative filling of the (new) *romipen* with content according to the convert's personal vision in line with the new set of rules and values (the moral code of the Bible).

The author pointed out that even though the process of ethnogenesis of the Roma nation runs under the late modernity conditions, the requirements posed to it remained fixed in pre-modernity and fixed modernity. In global societies, however, these traditional ethnic constitution elements are becoming less clearly defined, replaceable and flexible. The majority requirements for a *unique character* of Roma culture, language, etc. as the constitutive elements of Roma identity in the 21st century can therefore be clearly designated as irrelevant calques of the fixed modernity from the beginning of the 20th century. On the other hand, the *romipen* construction in the Pentecostal pastoral discourse among the Roma in Slovakia works with a positive concept of Romahood in an *ahistoric* and unconventional manner, i.e. using the de-traditionalisation. This approach absolutely complies with late modernity and enables the new Roma to leave their old, historically unfavourable and stigmatised positions and to adopt new, socially and personally more favourable positions in the new late-modern world.

infrastructure should be assured through Roma-focused affirmative actions, and recommend strengthening both universalistic social policies and central decision-making to neutralise partisan interests and biased decision-making that are sometimes present at the local level.

II. 5. p. 248 – 262
Daniel Škobla & Richard Filčák
‘And They Let Their Well Freeze Over...’ Local Field of Power and Access to Potable Water in Roma Settlements

The main objective of this study is to explore and critically apply Bourdieu's *concept of the field* to identify barriers that hinder access to clean, safe sources of drinking water for the Roma population at local level. The study builds on the data from the Roma living conditions survey by the United Nations Development Programme 2010 and *the Atlas of Roma Communities 2013*, as well as on short-term ethnographic researches in so-called Roma settlements. The study combines a quantitative empirical description of the water infrastructure with a qualitative account of structural inequalities in the local field of power. The main barriers identified are power asymmetries and the lack of representation of the interests of those Roma who have difficulty in accessing drinking water. The authors suggest that equal access to water

Literatúra

A

Abu Ghosh, Y. (2008a). *Escaping gypsiness: work, power and identity in the marginalization of Roma*. Dizertačná práca. Praha: Univerzita Karlova v Prahe.

Abu Ghosh, Y. (2008b). Kam stát nevidí, nasadí vědce. In: *Journal A2*, (11): 1 a 14.

Abu Ghosh, Y. (2010). Crediting recognition: Monetary transactions of poor Roma in Tercov. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press, (s. 91 – 108). Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Acton, T. *Authenticity, expertise, scholarship and politics: conflicting goals in Romani studies*. Inauguračná profesorská prednáška na University of Greenwich (citované podľa Mayall, 2004 : 7).

Acton, T. (1974). *Gypsy Politics and Social Change. The Development of Ethnic Ideology and Pressure Politics Among British Gypsies from Victorian Reformism to Romany Nationalism*. London: Routledge & Kegan Paul.

Acton, T. (1983). Review of Judith Okely, *The Traveller Gypsies*. In: *Ethnic and Racial Studies*, 6(3): 385 – 386.

Ahmed, P.; Feliciano, C.; Emigh, R. J. (2007). Internal and External Ethnic Assessments in Eastern Europe. In: *Social Forces*, 86(1): 231 – 255.

Achim, V. (1998). *Țigăni în istoria României*. București: Enciclopedica.

Aischylos (1862). *Eumenidy*. Praha: Museum království českého. (Preložil V. Nebeský.)

Allport, W. G. (2004). *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.

Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Anderson, B. (2003). Pomyslná společenství. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 239 – 269).

Andresoiu, B.; Ciocazanu, A. (eds.) (2008). *Kastello. Palate ale romilor din Romania. Palaces of the Roma in Romania*. București: Igloo.

Arad, J. (2006). *Belzec, Sobibor, Treblinka*. Praha: BB/art.

Arendtová, H. (1996). *Původ totalitarizmu*, I.–III. Praha: Oikoymenh.

Archer, M. S. (2000). *Being human: the problem of agency*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Ashplant, T. (2004). Across a Continent: R. A. Scott Macfie (1868 – 1935) and the Bulgarian Gypsies. In: *Балканистичен форум*, (1 – 2 – 3): 154 – 165.

Ashplant, T. (2007). Увод [Úvod]. In: *Р. А. Скот Макфий, Сред циганите в България. Дневник на едно пътешествие през 1913 г.* Sofia: Sv. Kliment Ohridski.

Atkinson, A. B.; Cantillon, B.; Marlier, E.; Nolan, B. (2005). *Taking Forward the EU Social Inclusion Process. An Independent Report commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union*. Luxembourg: Le Gouvernement du Grand-Duché.

Auer, P. (1998). *Code-switching in conversation: language, interaction and identity*. London: Routledge.

Augustini ab Hortis, S. (1995). *Cigáni v Uhorsku 1775 – 76*. Bratislava: Štúdio -dd-.

Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.

B

Bačová, V. (1996). *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava: VEDA.

Baker, T. L. (1999). *Doing social research*. Boston: McGraw-Hill College.

Bakker, P.; Matras, Y. (2013). *Contact languages. Language Contact and Bilingualism*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Balibar, E. (2003). Národ jako forma: dějiny a ideologie. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 217 – 238).

Banerjee, A. V.; Duflo, E. (2007). The Economic Lives of the Poor. In: *The Journal of Economic Perspectives*, 21(1): 141 – 167.

Barany, Z. (1998). Ethnic mobilization and the state: the Roma in Eastern Europe. In: *Ethnic and Racial Studies*, 21(2): 308 – 327.

Barany, Z. (2002a). *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality and Ethnopolitics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Barany, Z. (2002b). Ethnic Mobilization without Prerequisites: The East European Gypsies. In: *World Politics*, 54(3): 277 – 307.

Barbuš, M. (ed.) (1969). *Spišské klapancie*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Bar-Tal, D. (1989). Delegitimization: the Extreme Case of Stereotyping and Prejudice. In: D. Bar-Tal, C. F. Graumann, A. W. Kruglanski, W. Stroebe, (eds.), *Stereotyping and Prejudice. Changing Conceptions*. New York: Springer, (s. 169 – 182).

Barth, F. (1969). Introduction. In: F. Barth, (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*. Bergen, Oslo: Universitetsforlaget; London: George Allen, (s. 9 – 38).

Barth, F. (ed.) (1969). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference*. London: Little, Brown.

Bashir, N. Y.; Lockwood, P.; Chasteen, A. L.; Nadolny, D.; Noyes, I. (2013). The Ironic Impact of Activists: Negative Stereotypes Reduce Social Change Influence. In: *European Journal of Social Psychology*, 43(7): 614 – 626.

Bauer, O. (2003). Národnostní otázka a sociální demokracie. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 36 – 45).

Baud, M.; Legene, S.; Pels, P. (2013). *Circumventing Reality: Report on the Anthropological Work of Professor Emeritus M. M. G. Bax*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.

Bauman, Z. (1991). *Modernity and the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.

Beaglehole, R.; Bonita, R. (2004). *Public health at the crossroads: achievements and prospects*. New York: Cambridge University Press.

Beck, U. (2004). *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Belák, A. (2005). *Zdravie očami vylúčených: Medicínsko-antropologická štúdia stredoslovenskej rómskej osady*. Diplomová práca. Praha: Karlova univerzita. Dostupné na: <https://db.tt/Jo8e34Q2> (navštívené 6. 11. 2014).

Belák, A. (2013). *Health-system limitations of Roma health in Slovakia: A qualitative study*. Bratislava: WHO Country office in Slovakia. Dostupné na: <http://db.tt/yONXr5jm> (navštívené 6. 11. 2014).

Bell, A. (2014). *The Guidebook to Sociolinguistic*. Malden, Massachusetts, Oxford, UK: Wiley-Blackwell.

Belton, B. (2005). *Questioning Gypsy Identity: Ethnic Narratives in Britain and America*. Oxford, UK: AltaMira.

Benč, V.; Hrustič, T.; Kardos, T.; Mušinka, A. (eds.) (2013). *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku.

Benedict, R. (1983). *Race and Racism*. London: Taylor and Francis.

Bentley, G. C. (1987). Ethnicity and practice. In: *Comparative Studies in Society and History*, 29: 24 – 55.

Berger, P. L.; Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Berkman, L. F.; Kawachi, I. (2000). *Social epidemiology*. New York: Oxford University Press.

Bermel, N. (2010). O tzv. české diglosii v současném světě. In: *Slovo a slovesnost*, 71: 5 – 30.

Betancourt, J. R.; Green, A. R.; Carrillo, J. E.; Park, E. R. (2005). Cultural competence and health care disparities: key perspectives and trends. In: *Health Affairs (Millwood)*, 24(2): 499 – 505.

Bob, P. (2004). Proces pozorování a prostor intrapsychických objektů. In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 73 – 78).

Bobáková, D.; Kolarčík, P.; Gecková, A. M.; Klein, D.; Reijneveld, S. A.; van Dijk, J. P. (2012). Does the influence of peers and parents on adolescents' drunkenness differ between Roma and non-Roma adolescents in Slovakia? In: *Ethnicity & Health*, 17(5): 531 – 541.

Bočák, M. (2006). Realita, reprezentácia reality. In: *Stručný slovník masmediálnej a marketingovej komunikácie*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, (s. 100 – 101). Dostupné na: http://michalbobcak.weebly.com/uploads/2/8/1/2/2812791/bocak_slovník_media_komunikacia_2006.pdf (navštívené 6. 8. 2015).

Bočák, M. (2010). *Keď poznanie dáva zmysel: diskurz ako konzistentná sústava reprezentácií* (on-line). Dostupné na: <http://michalbobcak.weebly.com/diskurz-a-reprezentaacutecia.html> (navštívené 6. 8. 2015).

Borecký, V. (2000). *Teorie komiky*. Praha: Hynek.

Borecký, V. (2005). *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton.

Boscoboinik, A.; Ch. Giordano. (2005). Roma's Identity and the Political Arena. In: *Ethnobarometer*. Working Papers, 9: 7 – 18.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: J. Richardson, (ed.), *Handbook of Theory and Research*

for the *Sociology of Education*. New York: Greenwood, (s. 46 – 58).

Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1991). On Symbolic Power. In: J. B. Thompson, (ed.), *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press, (s. 163 – 170).

Bourdieu, P. (1993). Principles for a Sociology of Cultural Works. In: P. Bourdieu, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: University of Colombia Press.

Bourdieu, P. (1994). Social Space and Symbolic Power. In: L. J. D. Wacquant, (ed.), *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press, (s. 122 – 139).

Bourdieu, P. (1998). *Acts of resistance: Against the new myths of our time*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (2005). *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. et al. (1999). *The weight of the world: Social suffering in contemporary society*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Bourdieu, P.; Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. London: University of Chicago Press.

Botošová, A. (2003). Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In: M. Kováč, M. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, s. 71 – 84.

Brown, P.; Scillion, L.; Martin, P. (2013). *Migrant Roma in the United Kingdom Population Size and Experiences of Local Authorities and Partners. Final Report*. Manchester: University of Salford.

Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed. Nationalism and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brubaker, R. (2002). Ethnicity without groups. In: *Archives de Sociologie*, XLIII(2): 163 – 189.

Brubaker, R. (2003). Přehodnocení národní identity: národ, jeho institucionalizovaná forma, praktická kategorie, nahodilá událost. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus*. Praha: SLON, (s. 375 – 385).

Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Cambridge: Harvard University Press.

Brubaker, R. (2010). Etnická príslušnosť a nacionalizmus v Európe po studenej vojne. In: *Časopis OS – Občianska spoločnosť*, (1): 5 – 21.

Brubaker, R., (2011). Nationalizing States Revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. In: *Ethnic and Racial Studies*, 34(11): 1785 – 1814.

Budilová, L.; Jakoubek M. (2005). Ritual impurity and kinship in a Gypsy osada in Eastern Slovakia. In: *Romani Studies*, 15(1): 1 – 29.

Budilová, L.; Jakoubek, M. (2008). Monitoring situace cigánske osady u obce Chminianske Jakubovany v letech 2000 – 2005. In: M. Jakoubek, T. Hirt, (eds.), *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu*. Bratislava: Nadácia Otvorenej Spoločnosti, (s. 219 – 248).

Budilová, L.; Jakoubek, M. (eds.) (2007). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Praha: Dryada.

Buchowski, M. (2004). Hierarchies of Knowledge in Central-Eastern European Anthropology. In: *The Anthropology of East Europe Review*, 22 (2): 5 – 14.

Buchowski, M. (2006). The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother. In: *Anthropological Quarterly*, 79(3): 463 – 482.

Buchowski, M. (2008). Trudny dialog: relacje wiedzy między antropologią zachodnią a środkowo-europejską etnologią. In: H. Czachowski; A. Miancki, (eds.), *Do Torunia kupić kunia*. Toruń: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, (s. 161 – 187).

Burleigh, M.; Wippermann, W. (2010). *Rasistický stát*. Praha: Columbus.

Bussemaker, J. (ed.) (1999). *Citizenship and Welfare State Reform in Europe*. London: Routledge.

Butler, J. (1999)2. Gender Trouble: *Feminism and the Subversion of Identity*. New York, London: Routledge.

C

Calzi R.; Corno, P.; Gianferro, C. (2007). *Gypsy Architecture*. Stuttgart, London: Axel Menges.

Casa-Nova, M. J. (2007). Gypsies, ethnicity, and the labour market: An introduction. In: *Romani Studies*, 17(1): 103 – 123.

Cekaite, A.; Blum-Kulka, S.; Grover, V.; Teubal, E. (2014). Children's peer talk and learning: introduction. In: A. Cekaite, S. Blum-Kulka, V. Grover, E. Teubal, (eds.), *Children's peer talk. Learning from Each Other*. Cambridge: Cambridge University Press, (s. 3 – 19).

Cohn, S. (2014). From health behaviours to health practices: an introduction. In: *Sociology of Health & Illness*, 36(2): 157 – 162.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in Creation of Human Capital. In: *The American Journal of Sociology*, 94, Supplement: S95 – S120.

Collins, D.; Morduch, J.; Rutherford, S.; Ruthven, O. (2009). *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on 2 Dollars a Day*. Princeton: Princeton University Press.

Connor, W. (2003). Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je... In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 154 – 173).

Cook, B.; Wayne, G. F.; Valentine, A.; Lessios, A.; Yeh, E. (2013). Revisiting the evidence on health and health care disparities among the Roma: a systematic review 2003 – 2012. In: *International journal of public health*, 58(6): 885 – 911.

Cooke, B.; Kothari, U. (eds.) (2001). *Participation: The new tyranny?* New York: Zed Books.

Cornell, S.; Hartmann, D. (1998). *Ethnicity and Race. Making Identities in a Changing World*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.

Corsaro, W. A. (2005). *The Sociology of Childhood. Second edition*. Thousand Oaks, CA: PineForge Press.

Cottaar, A. (1998). The making of a minority: the case of Dutch travellers. In: W. Lucassen, W. Willems, A. Cottarr, (eds.), *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. London: MacMillan, St. Martin, (s. 114 – 134).

Coupe, W. A. (1969). Observations on a Theory of Political Caricature. In: *Comparative Studies in Society and History*, 11(1): 79 – 95.

Critchley, S. (2002). *On Humour*. London: Routledge.

Crondahl, K.; Eklund, L. (2012). Perceptions on health, well-being and quality of life of Balkan Roma adolescents in West Sweden. In: *Romani Studies*, 22(2): 153–173.

Crowe, D. (1996). *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York: St. Martin's Griffin.

Č

Čermáková, L.; Pasternák, T. (2012). Aplikácia metódy mentálneho mapovania pri tvorbe stratégie rozvoja mikroregiónu Dolina Volanského potoka. In: *Folia Geographica*, (20): 55 – 79.

Červenka, J. (2002). Romové a problematika tradiční společnosti, In: I. Budil, M. Ulrychová, (eds.), *II. antropologické symposium*. Plzeň: Aleš Čeněk, (s. 71 – 78).

D

Daniel, S. (ed.) (2007). *Odpočet programového vyhlásenia vlády SR k rómskej problematike*. Bratislava: Inštitút rómskej verejnej politiky, Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: http://www.nadaciamilanasidecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/ODPOCET_OKT_2007.pdf (navštívené 18. 4. 2014).

Daniel, S. (ed.) (2008). *Polčas – odpočet programového vyhlásenia vlády k rómskej problematike*. Bratislava: Inštitút rómskej verejnej politiky, Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: <http://www.changenet.sk/?section=doc&x=404530> (navštívené 18. 4. 2014).

Darwin, Ch. (1913). *A Naturalist's Voyage Round the World. The Voyage of the Beagle*. London: John Murray.

Das, V.; Kleinman, A.; Lock, M.; Ramphele, M.; Reynolds, P. (2001). *Remaking a world: Violence, social suffering, and recovery*. Berkeley: University of California Press.

Davidová, E. (1965). *Bez kolíb a šiatrov*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.

Davidová, E. et al. (2010). *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. České Budějovice: Triton.

Demeter, N.; Bessonov, N.; Kutěnkov, V. (2000). *Istorija Cygan. Novyj vzgljad*. Voronež: Rossijskaja akademija nauk.

Dépelteau, F.; Powell, C. J. (eds.) (2013). *Applying relational sociology: relations, networks, and society*. New York: Palgrave Macmillan.

Dion, X. (2008). Gypsies and Travellers: cultural influences on health. In: *Community Practitioner*, 81(6): 31 – 34.

Ditto, P. H.; Koleva, S. P. (2011). Moral Empathy Gaps and the American Culture War. In: *Emotion Review*, 3(3): 331 – 332.

Dobbelaere, K. (2002). *Secularization: An Analysis at Three Levels*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Dobruská, P. (2010). *Deportace rumunských Romů za Antoneskova režimu a jejich historický kontext*. Diplomová práce na odbore romistika. Praha: FF UK. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/86199/> (navštívené 18. 9. 2014).

Donert, C. (2008a). 'Citizens of Gypsy Origins': *The Roma in the Reconstruction of Czechoslovakia, 1948–1989*. Nepublikovaná dizertačná práca, Florencia: European University Institute.

Donert, C. (2008b). The struggle for the soul of the Gypsy: marginality and mass mobilization in Stalinist Czechoslovakia. In: *Social History*, 33(2): 123–144.

Donert, C. (2010). Creating 'Citizens of Gypsy Origin': Ethnicity, Planning and Population Control in Socialist Czechoslovakia. In: C. Brenner, M. Schulze Wessel, (eds.), *Zukunftsvorstellungen und staatliche Planung im Sozialismus: Die Tschechoslowakei im ostmitteleuropaischen Kontext*. Munich: Oldenbourg, (s. 89–114).

Đorđević, D. (2003). The Roma of Serbia. In: D. Đorđević, (ed.), *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR & YURoma Center & Punta.

Drál, P. (2006). *Ethnicised laziness: Roma in the Slovak social policy discourse*. Diplomová práca. Budapest: Central European University.

Drál, P. (2009). Lenivosť ako esencia rómskej etnickej identity. Kritická analýza diskurzu slovenskej sociálnej politiky. In: P. Drál, A. Findor, (eds.), *Ako skúmať národ: Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, (s. 190–224).

Drál, P.; Findor, A. (eds.) (2009). *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU. Dostupné na: http://www.fses.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/UESMV/Books/Ako_skumat_narod.pdf (navštívené 16. 11. 2014).

Dressler, W. W. (2005). What's Cultural about Biocultural Research? In: *Ethos*, 33: 20–45.

Drgonec, J. (1996). *Ústavné práva a zdravotníctvo*. Bratislava: Archa.

Droppová, L.; Krekovičová, E. (2010): *Počúvajte Panny, aj vy Mládenci... Letákové tlače zo slovenských tlačiarní*. Bratislava: Eterna Press, Ústav etnológie SAV.

Dundes, A.; Hauschild, T. (1983). Auschwitz Jokes. In: *Western Folklore*, 42: 249–260.

Duranti, A.; Ochs, E.; Schieffelin, B. B. (eds.) (2011). *The Handbook of Language Socialization*. Malden: Wiley-Blackwell.

Durst, J. (2010). 'What makes us Gypsies, who knows...?': ethnicity and reproduction. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies. Selected Papers from Participants of Central European University Summer Course 2007–2009*, (s. 13–35). Dostupné na: http://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 15. 8. 2015).

Dzúriková, Z. (2006). *Roma participation in the 2005 Slovak regional elections*. Washington D. C.: National Democratic Institute for International Affairs. Dostupné na: http://www.ndi.org/files/1977_sk_roma_011806.pdf (navštívené 19. 2. 2014).

Džambazovič, R.; Jurásková, M. (2002). Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 527–563).

E

Edwards, J. (2009). *Language and Identity: An introduction*. New York: Cambridge University Press.

Eisendstadt, S. N.; Geisen, B. (2003). Konstrukce kolektivní identity. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Praha: SLON, (s. 361–374).

Eller, J. D.; Coughlan, R. M. (1993). The poverty of primordialism: the demystification of ethnic attachments. In: *Ethnic and Racial Studies*, 16(2, April): 183–202.

Elšík, V. (2006). *Modely klasifikace romských dialektů*. Přednáška z cyklu pro studijní obor romistika *Romské dialekty ve světě*. Dostupné na: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/ho/DRO2_Handout.pdf (navštívené 18. 9. 2014).

Elšík, V.; Wagner, P.; Wagnerová, M. (2005). *Olašská romština. Vlašské dialekty* (on-line). Dostupné na: http://ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik_2005_HO_Vlax.pdf (navštívené 30. 9. 2014).

Emigh, R. J.; Fodor, E.; Szelenyi, I. (2001). The Racialization and Feminization of Poverty? In: R. J. Emigh, I. Szelenyi, (eds.), *Poverty, Ethnicity, and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Westport: Praeger, (s. 1–32).

Emigh, R. J.; Szelenyi, I. (eds.) (2001). *Poverty, Ethnicity and Gender in Eastern Europe During the Market Transition*. Westport: Praeger.

Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a relational sociology. In: *American Journal of Sociology*, 103(2): 281–317.

Engebriksen, A. I. (2007). *Exploring Gypsiness: Power, exchange and interdependence in a Transylvanian village*. New York: Berghahn Books.

Eriksen, T. H. (1995). We and Us: Two Modes of Group Identification. In: *Journal of Peace Research*, (32, November): 427–436.

Eriksen, T. H. (2002): *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspective*. London, Boulder: Pluto press.

Eschker, W. (ed.) (1986). *Der Zigeuner im Paradies. Balkanschwänke*. Kassel: Röth.

Evaldsson, A. C. (2005). Staging insults and mobilizing categorizations in a multiethnic peer group. In: *Discourse in Society*, 16(6): 763–786.

F

Falzon, M. A. (2009). *Multisited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Burlington: Ashgate.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Farr, R.; Moscovici, S. (eds.) (1984). *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Farkas, L. (2007). *Segregation of Roma Children in Education*. Luxembourg: Office of Official Publications of the European Communities.

Fasold, R. (1984). *The Sociolinguistics of Society*. Oxford, New York: Blackwell.

Fassin, D. (2013a). A case for critical ethnography: Rethinking the early years of the AIDS epidemic in South Africa. In: *Social Science and Medicine*, 99: 119–126.

Fassin, D. (2013b). Why ethnography matters: On Anthropology and Its Publics. In: *Cultural Anthropology*, 28(4): 621–646.

Feglová, V. (1993). Priestor ako antropologický fenomén. In: *Slovenský národopis*, 41(2): 131–139.

Feinberg, M.; Willer, R. (2013). The Moral Roots of Environmental Attitudes. In: *Psychological Science*, 24(1): 56–62.

Ferguson, Ch. (1959). Diglossia. In: *Word*, 15: 325–340.

Ferko, A. (2007). Rómský jazyk nebo nové esperanto? In: *Antropowebzin*, 1. Dostupné na: http://antropologie.zcu.cz/media/webzin/webzin_1_2007/01_ferko.pdf (navštívené 18. 9. 2014).

Fésüs, G.; Östlin, P.; McKee, M.; Ádány, R. (2012). Policies to improve the health and well-being of Roma people: The European experience. In: *Health policy*, 105(1): 25–32.

Ficowski, J. (1985). *Cyganie na polskich drogach*. Kraków – Wrocław: Wydawnictwo Literackie.

Filadelfiová, J. (2013a). *Príjmy, výdavky a spotreba domácností vylúčených rómskych osídlení*. Bratislava: UNDP.

Filadelfiová, J. (2013b). *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení*. Bratislava: UNDP.

Filadelfiová, J.; Gerbery, D. (2012). *Report on the Living Conditions of Roma households in Slovakia 2010*. Bratislava: UNDP.

Filčák, R. (2012). *Living Beyond the Pale: Environmental Justice and the Roma Minority in Slovakia*. Budapest: CEU Press.

Filčák, R.; Škobla, D. (2011). Social solidarity, human rights and Roma: unequal access to basic resources in Central and Eastern Europe. In: M. Ellison, (ed.), *Re-inventing social solidarity across Europe*. Bristol: Policy Press, (s. 227–250).

Findor, A. (2009): Ako fungujú „národné dejiny“: reprezentovanie „kultúrnej nadradenosti“ a vytváranie etnických hraníc v slovenských učebniciach dejepisu (1918–1938). In: P. Drál, A. Findor, (eds.), *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, s. 106–130.

Findor, A. (2011). *Začiatky národných dejín*. Bratislava: Kalligram.

Findor, A.; Maďarová, Z.; Ostertágová, A. (2014). Do-tazník morálnych základov: adaptácia a využitie v kontexte Slovenskej republiky. In: L. Bomba, E. Kövérová, M. Smrek, (eds.), *Fenomén moci a sociálne nerovnosti. Zborník príspevkov z nultého ročníka konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Bratislava: Univerzita Komenského, (s. 55–80). Dostupné na: https://mocnerovnosti.files.wordpress.com/2014/05/fenomen_moci_a_socialne_nerovnosti_o.pdf (navštívené 16. 7. 2014).

Fischer, K. (2000). Foreword. In: B. Sax, *Animals in the Third Reich. Pets, Scapegoats, and the Holocaust*. New York: Continuum, (s. 11–13).

Fishman, J. (1967). Biligualism with and without diglosia: diglosia with and without biligualism. In: *Journal of Social Issues*, 23(2): 29–38.

Fiske, J. (1993). *Power Plays, Power Works*. London: Verso.

Fiske, S. T. (2013). A Millennial Challenge: Extremism in Uncertain Times. In: *Journal of Social Issues*, 69(3): 605 – 613.

Fonseca, I. (1995). *Enterrez-moi debout (L'odyssée des Tziganes)*. Paris: Albin Michel.

Fosztó, L. (2009). *Ritual Revitalisation After Socialism: Community, Personhood, and Conversion Among Roma in a Transylvanian Village*. Berlin: LIT.

Földes, M. E.; Covaci, A. (2012). Research on Roma health and access to healthcare: state of the art and future challenges. In: *International journal of public health*, 57(1): 37 – 39.

Frankl, O. (1905). *Der Jude in den deutschen Dichtungen des 15., 16. und 17. Jahrhunderts*. Moravská Ostrava: Papauschek.

Fraser, A. (1992). *The Gypsies*. Oxford, UK; Cambridge, US: Blackwell.

Friedman, E.; Gallová-Kriglerová, E.; Kubánová, M.; Slosiarik, M. (2009). *School as Ghetto*. (Report.) Budapest: Roma Education Fund.

Frohlich, K. L.; Corin, E.; Potvin, L. (2001). A theoretical proposal for the relationship between context and disease. In: *Sociology of Health & Illness*, 23(6): 776 – 797.

Fuchs, B. (2003). „Rasse“, „Volk“, „Geschlecht: *anthropologische Diskurse in Österreich 1850 – 1960*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.

G

Gálisová, A. (s. d.). *Oni mali takú kožu, čo im nepre-slabne (sémanticko-gramatická analýza ústnych jazykových prejavov rómskych i nerómskych detí)*. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak1/subor/14.pdf> (navštívené 30. 4. 2014).

Gallová-Kriglerová, E.; Kadlečíková, J. (2012). *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu: výskumná správa*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti. Dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/vyskumna_sprava.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Gallmeyer, A.; Roberts, W. T. (2009). Payday Lenders and Economically Distressed Communities. A Spacial Analysis of Financial Predation. In: *The Social Science Journal*, 46: 521 – 538.

Gašparíková, V. (1980). *Ostrovtipné príbehy a veľiké cigánstva a žarty*. Bratislava: Tatran.

Gašparíková, V. (1995a). Anekdota. (Heslo.) In: J. Botík; P. Slavkovský, (eds.), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, zv. 1*. Bratislava: VEDA, (s. 17).

Gašparíková, V. (1995b). Humoristické rozprávanie; Humorka. (Heslá.) In: J. Botík, P. Slavkovský, (eds.), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, zv. 1*. Bratislava: VEDA, (s. 189).

Gautier, E. (1880). *Le Darwinisme sociale*. Paris: Derveaux.

Gay Y Blasco, P. (1999). *Gypsies in Madrid: Sex, Gender and the Performance of Identity*. Oxford: Berg Publishers.

Gellner, E. (2003). Nacionalizmus. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 403 – 374).

Gerbery, D. (ed.) (2012). *Potrebujeme sociálny štát? Niektoré úvahy (nielen) o sociálnej politike*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge, UK: Polity Press.

Giddens, A. (2000). *Sociologie*. Praha: Argo.

Gilman, S. L. (1996). *L'Autre et le Moi*. Paris: Presses universitaires de France.

Ginter, E.; Havelková, B.; Rovný, I.; Hlava, P.; Baráková, A.; Kudláčková, M. (2005). Health status of the Slovakia population at its entry to the European Union. In: *Bratislavské lekárske listy*, 106(2): 45 – 54.

Giri, A. K.; Van Ufford, P. Q. (eds.) (2003). *A moral critique of development: in search of global responsibilities*. London: Routledge.

Gmelch, S. B. (1986). Groups That Don't Want In: Gypsies and Other Artisan, Trader, and Entertainer Minorities. In: *Annual Review of Anthropology*, 15 (October): 307 – 330.

Gobineau, A. (1967). *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Paris: Éditions Pierre Belfond.

Goffman, E. (1986). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh. (Dostupné na http://monoskop.org/images/1/19/Goffman_Erving_The_Presentation_of_Self_in_Everyday_Life.pdf; navštívené 11. 9. 2015.)

Goldman, L. R. (1998). *Child's Play. Myth, Mimesis and Make-Believe*. New York, Oxford: Berg.

Götz, A. (2006). *Konečné řešení*. Praha: Argo.

Götz, A. (2007). *Hitlerův národní stát. Loupení, rasová válka a nacionální socialismus*. Praha: Argo.

Govers, C.; Vermeulen, H. (eds.) (1997). *The Politics of Ethnic Consciousness*. Basingstoke: Macmillan Press.

Graeber, D. (2009). Debt – The first five thousand years. In: *Eurozine*. Dostupné na: <http://www.eurozine.com/articles/2009-08-20-graeber-en.html> (navštívené 24. 11. 2013).

Graham, J.; Nosek, B.; Haidt, J.; Iyer, R.; Koleva, S.; Ditto, P. H. (2011). Mapping the Moral Domain. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 101(2): 366 – 385.

Graham, J.; Nosek, B.; Haidt, J. (2012). The Moral Stereotypes of Liberals and Conservatives: Exaggeration of Differences across the Political Spectrum. In: *PLoS ONE*, 7(12). Dostupné na: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0050092> (navštívené 23. 3. 2014).

Graham, J.; Haidt, J.; Koleva, S.; Motyl, M.; Iyer, R.; Wojcik, S.; Ditto, P. H. (2013). Moral foundations theory: The Pragmatic Validity of Moral Pluralism. In: *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 47. San Diego, Waltham, London, Oxford, Amsterdam: Academic Press, (s. 55 – 130).

Granqvist, K. (2014). Recenzný posudok na tematický blok v tejto publikácii – *Čierno-biele svety. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava: archív imprimovaných rukopisov ÚEt SAV.

Greene, J. (2013). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap between Us and Them*. New York: The Penguin Press.

Grill, J. (2009). Mange mište pro Čechy: slovenští Romové na českých stavbách. In: *Journal A2*: 40. Rozšířená verzia dostupná na: www.migrationonline.cz (navštívené 25. 04. 2014).

Grill, J. (2012a). 'Going up to England': Exploring mobilities among Roma from Eastern Slovakia. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(8): 1269 – 1287.

Grill, J. (2012b). 'It's building up to something and it won't be nice when it erupts': The making of Roma/Gypsy migrants in post-industrial Scotland. In: *Focaal – Journal of Global and Historical Anthropology*, (62): 42 – 54.

Grill, J. (2014). *Butji pro výboris. Activation (works) without mobility, labour and structural vulnerability in neo-liberalising Slovakia*. Bratislava: UNDP. (Rukopis.)

Grill, J. (2015). 'Endured Labour' and 'Fixing Up' Money: The Economic Strategies of Roma Migrants in Slovakia and the UK. In: M. Brazzabeni, M. I. Cunha, M. Fotta, (eds.), *Gypsy Economy: Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. Oxford: Berghahn Books (s. 88 – 106).

Gronemeyer, R. (1983). Zigeunerpolitik in sozialistischen Ländern Osteuropas am Beispiel der Länder Ungarn, Tschechoslowakei, Polen. In: R. Gronemeyer,

(ed.), *Eigensinn und Hilfe*. Giessen: Focus, (s. 43 – 183).

Gropper, R.; Miller, C. (2001). Exploring new worlds in American Romani Studies. Social and cultural attitudes among the American Mačvaja. In: *Romani Studies*, Ser. 5, 11(2): 81 – 110.

Gumperz, J. J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Gupta, A.; Ferguson, J. (eds.) (1997). *Culture, power, place: explorations in critical anthropology*. Durham, NC: Duke University Press.

Guy, W. (1975). Ways of looking at Roms: the case of Czechoslovakia. In: F. Rehfish, (ed.), *Gypsies, Tinkers and other travelers*. London: Academic Press, (s. 201 – 227).

Guy, W. (1977). *The Attempt of Socialist Czechoslovakia to Assimilate its Gypsy Population*. Dizertačná práca. Bristol: University of Bristol.

Guy, W. (1998). Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia. In: D. Tong, (ed.), *Gypsies. An Interdisciplinary Reader*. New York, London: Garland Publishing, (s. 13 – 48).

Guy, W. (ed.) (2001). *Between past and future: Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Guy, W. (2004). Recent Roma Migration to the United Kingdom. In: W. Guy, Z. Uherek, R. Weinerová, (eds.), *Roma migration in Europe: Case studies*. Münster: LitVerlag, (s. 165 – 210).

H

Hage, G. [1998] (2000). *White Nation. Fantasies of White supremacy in a multicultural society*. New York: Routledge and Pluto Press.

Hage, G. (2002). 'On the side of life' – Joy and the capacity of being. In: M. Zournazi, (ed.), *Hope: new philosophies for change*. Annandale, NSW: Pluto Press Australia, (s. 150 – 172).

Hage, G. (2003). *Against Paranoid Nationalism: Searching for Hope in a Shrinking Society*. London: Pluto Press, Merlin Press.

Hage, G. (2005). A not so multi-sited ethnography of a not so imagined community. In: *Anthropological Theory*, 5(4): 463 – 475.

Hage, G. (2010). Intercultural Relations at the Limits of Multicultural Governmentality. In: D. Ivinson, (ed.), *The Ashgate Research Companion to Multiculturalism*. Surrey: Ashgate, (s. 235 – 255).

Hahn, R. A.; Kleinman, A. (1983). Biomedical Practice and Anthropological Theory: Frameworks and Directions. In: *Annual Review of Anthropology*, 12: 305 – 333.

Haidt, J. (2006). *The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth in Ancient Wisdom*. New York: Basic Books.

Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People are Divided by Politics and Religion*. New York: Allen Lane.

Haidt, J. (2013a). Moral Psychology for the Twenty-first Century. In: *Journal of Moral Education*, 42(3): 281 – 297.

Haidt, J. (2013b). *Morálka lidské mysli. Proč lidstvo rozděluje politika a náboženství*. Praha: Dybbuk.

Haidt, J.; Joseph, C. (2004). Intuitive Ethics: How Innately Prepared Intuitions Generate Culturally Variable Virtues. In: *Daedalus*, 133: 55 – 66.

Haidt, J.; Graham, J.; Joseph, C. (2009). Above and Below Left-right: Ideological Narratives and Moral Foundations. In: *Psychological Inquiry*, 20: 110 – 119.

Hajioff, S.; McKee, M. (2000). The health of the Roma people: a review of the published literature. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 54(11): 864 – 869.

Hajská, M. (2012). Ame sam vlašika haj vorbinas vlašika! (My jsme Olaši a mluvíme olašsky!) Nástin jazykové situace olašských Romů z východního Slovenska v etnicky smíšené komunitě. In: *Romano džaniben*, 19(2): 35 – 53.

Hajduk-Nijakowska, J. (2013). Głupi sąsiad w anegdocie, czyli komiczny kozioł ofiarny. In: H. Rusek, A. Drożdż, (ed.), *Polski i czeski humor zaangażowany: Dowcip, anegdota i karykatura polityczna*. Cieszyn, Katowice, Brno: Uniwersytet Śląski w Katowicach, (s. 21 – 33).

Hall, S. (1997). The work of representation. In: S. Hall, (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London, New Delhi, Thousand Oaks, CA: SAGE, (s. 6 – 10).

Hammersley, M.; Atkinson, P. (2007). *Ethnography: principles in practice*. London: Routledge.

Hancock, I. (2001). *Země utrpení – dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta. (Přeložili H. Sadílková a K. Ryvolová, redakcia J. Červenka.)

Hancock, I. F. (2002). *We are the Romani people*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Hancock, I. (2010). *Danger! Educated Gypsy*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Hancock, I.; Dowd, S.; Djurič, R. (eds.) (1998). *The Roads of the Roma: A Pen Anthology of Gypsy Writers*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Hann, Ch. (2005). Correspondence: Reply to Michal Buchowski. In: *The Anthropology of East Europe Review*, 23(1): 194 – 200.

Haupt, G. (2008). „Anticiganizmus“ a teológia oslobodenia Rómov. Prednáška na výročnom stretnutí Medzinárodného katolíckeho výboru pre Rómov (CCT). 28. – 30. marca 2008. Trogir/Chorvátsko.

Havel, I. M.; Mitášová, M. (2004). Prostor prožívání jako prostor k jednání. In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 153 – 221).

Headland, T. N.; Pike, K. L.; Harris, M. (eds.) (1990). Emics and etics: The insider/outsider debate. *Frontiers of anthropology*, Vol. 7. Newbury Park, Calif.: SAGE.

Heath, S. B. (1982). What no Bedtime Story Means: Narrative skills at home and at school. *Language and Society*, 11 (2): 49 – 76.

Heidegger, M. (2004). Budovat, bydlet, myslet (úryvok; preložil I. Chvatík, I.). In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 293 – 296).

Heller, M. (2011). *Path to Post-Nationalism. A Critical Ethnography of Language*. Oxford: Oxford University Press.

Henrich, J.; Heine, S.; Norenzayan, A. (2010). The Weirdest People in the World? In: *Behavioral and Brain Sciences*, 33: 61 – 83.

HepaMeta kolektív (2014). HepaMeta – Prevalence of Hepatitis B/C and Metabolic Syndrome in Population Living in Separated and Segregated Roma Settlements. In: *Central European Journal of Public Health*, 22: Supplement. Dostupné na: http://apps.szu.cz/svi/cejph/obalka/aktualni_1-14-sup.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Heretik, A. (2012). *Extrémna agresia*, I. Nové Zámky: Psychoprof.

Hermann, A. (1965). *Die Zigeuner*. Olten und Freiburg: Walter.

Hickey, S.; Mohan, G. (eds.) (2004). *Participation – from tyranny to transformation?* New York: Zed Books.

Hirt, T.; Jakoubek, M. (eds.) (2006). „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Hirt, T.; Vochocová, L. (2005). Nešířme nacionální mýty (rozhovor L. Vochocové s T. Hirtem). In: *Respekt*, 4, 23. 1. 2005.

Hodson, G.; Costello, K. (2007). Interpersonal Disgust, Ideological Orientation and Dehumanization as Predictors of Intergroup Attitudes. In: *Psychological sciences*, 18(8): 691 – 698.

Hojsík, M. (2008). *Evaluácia programu obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: http://www.nadaciamilanasiamecku.sk/fileadmin/user_upload/dokumenty/Ine/Evalu__cia_FINAL.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Holý, D. (1999). *Oponentský posudek na doktorskou dizertační práci E. Krekovičové*. Brno. (Rukopis).

Holubová, B. (2010). *Účast žien v politike – postoje, stav a perspektíva*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné na: http://www.institutrr.sk/download/b_holubova_5.pdf (navštívené 25. 8. 2014).

Homoláč, J. (2009). *Internetové diskuse o cikánech a Romech*. Praha: Karolinum.

Horváth, K. (2005). Gypsy work – gadjo work. In: *Romani Studies*, 15(1): 31 – 49.

Horváth, K. (2012). Silencing and naming the difference. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy ‘Menace’: populism and the new antiGypsy politics*. London: Hurst & Company, (s. 117 – 137).

Horváthová, E. (1964). *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Houdek, L. (2010). *Pahárští dómové (případová studie dómských komunit v okolí města Bhíntál v indickém státě Uttaráňčal*. Diplomová práce na odbore romistika. Praha: FF UK. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/89429/> (navštívené 18. 9. 2014).

Hrabovský, M. (2011). *Rasová mytológia*. Bratislava: Kalligram.

Hrabovský, M. (2012). *Anticiganizmus a antisemitizmus v rasových a rasistických konštrukciách*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu.

Hroch, M. (2003). Úvodem k čítance textů o nacionalismu. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 403 – 417).

Hroch, M. (ed.) (2003). *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON.

Hrustič, T. (2005). Nelapšoj – súčasné predstavy o revenantizme a vampirizme u Rusínov na Slovensku. In: M. Kováč, A. Kovács, T. Podolinská, (eds.), *Cesty na druhý svet – smrť a posmrtný život v náboženstvách sveta*. Bratislava: CERES, (s. 276 – 287).

Hrustič, T. (2006). Telo a telesné tekutiny v ľúbostnej mágii u Rómov vo východnom Zemplíne. In: I. Doležalová, N. Hamar, L. Bělka, (eds.), *Náboženství a tělo*. Brno: CERES, (s. 73 – 86).

Hrustič, T.; Pollák, P. (2007). Religiozita v rómskych komunitách na Slovensku. In: J. Balvín, (ed.), *Rubikova kostka. Multikulturalita: mezinárodní konference 6. setkání národnostních menšin*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, (s. 469 – 474).

Hrustič, T. (2009). Náboženské konverzie Rómov vo východnom Zemplíne – prípadová štúdia reťazových konverzií. In: L. Grešková, (ed.), *Pastorácia Rómov (hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, (s. 123 – 142).

Hrustič, T. (2010a). Social change and some other factors of religious conversion among Roma in Eastern Slovakia. In: M. Kováč, T. Gál, (eds.), *Religious Change*. Bratislava: Chronos, (s. 125 – 129).

Hrustič, T. (2010b). Faktory ovplyvňujúce náboženské konverzie Rómov. In: *Slovenský národopis*, 58(3): 306 – 322.

Hrustič, T. (2010c). My nemáme rozdielov. Diskurz o etnicite a identite rómskych a nerómskych svedkov Jehovových na východnom Slovensku. In: *Romano džaniben*, jevend: 27 – 43.

Hrustič, T. (2011). Values and ethnicity – religious conversions of Roma in Eastern Slovakia to the Watchtower Society. In: C. Rughiniş, A. Máté-Tóth, (eds.), *Spaces and Borders. Young Researchers about Religion in Central and Eastern Europe*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, (s. 23 – 32).

Hrustič, T. (2012a). The Trends in the Participation of Romani Candidates in Elections in Slovakia. In: *Roma Rights, Journal of the European Roma Rights Centre. Challenges of Representation: Voices on Roma Politics, Power and Participation*, (s. 39 – 48).

Hrustič, T. (2012b). Rómovia a náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia na Slovensku. In: *Axis Mundi*, 7(2): 27 – 32.

Hrustič, T. (2013). Rómska politická participácia v komunálnej politike na Slovensku. In: V. Benč, T. Hrustič, T. Kardos, A. Mušinka, (eds.): *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, (s. 55 – 64).

Hrustič, T. (2015). Usury among the Slovak Roma: Notes on Relations between Lenders and Borrowers in a Segregated Taboris. In: M. Brazzabení, M. I. Cunha, M. Fotta, (eds.), *Gypsy Economy: Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. Oxford: Berghahn Books, (s. 31 – 48).

Hrustičová, L. (2013). *Stratégie náboženských organizácií pôsobiacich medzi Rómami. Prípadová štúdia charizmatického spoločenstva z východného Slovenska*. Nepublikovaná dizertačná práca, Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, Ústav etnológie v Bratislave.

Hübschmannová, M. (s. d.). Zajda. In: *Rombase. Didactically Edited information on Roma*. Dostupné na: <http://rombase.uni-graz.at/cd/data/ethn/work/data/zajda.en.pdf> (navštívené 7. 8. 2014).

Hübschmannová, M. (1978). The Roma (Gypsies) in Czechoslovakia and their literature. In: *Studies in Indo-Asian Art and Culture*, 5: 37 – 76.

Hübschmannová, M. (1979). Bilingualism Among the Slovak Roms. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 19: 33 – 49.

Hübschmannová, M. (ed.) (1987). *Čeho je na světě nejvíc? So hin pro svetos jekhbuter?* Praha: Kulturní dům hl. m. Prahy, Ústřední kulturní dům železničářů Praha.

Hübschmannová, M. (1999a). Několik poznámek k hodnotám Romu/Several remarks to Romani values. In: *Romové v České republice 1945 – 98/Roma in the Czech Republic 1945 – 98*. Praha: SOCIOKLUB, (s. 1 – 51).

Hübschmannová, M. (1999b). *Romské pohádky*. Praha: Fortuna.

Hübschmannová, M. [1993] (2002). *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Hübschmannová, M. (2003). Romové – subetnické skupiny. In: *Rombase. Didactically Edited information on Roma*. Dostupné na: <http://romani.uni-graz.at/rombase/> (navštívené 18. 9. 2014). (Cesta: Data » Etnologie a Skupiny » Obecná témata » Romové – subetnické skupiny. Pozn.: dole vlevo je možné nastavit českou jazykovou verzi.)

Hübschmannová, M.; Kyuchukov, Ch. (2006). Vyjádření prosby ve dvou romských dialektech. In: *Romano džaniben*, ěilaj: 61 – 74.

Hübschmannová, M.; Šebková, H.; Žigová, A. (1991). *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Hudson, R. A. (1996)². *Sociolinguistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Huonker, Th. (2009). Beitrag zum Lehrmittel. In: S. Brändli, M. E. Davolio, K. Kistler, (eds.), *Merken was läuft. Rassismus im Visier*. Zürich: Verlag Pestalozzianum.

Hund, D. W. (1999). *Rassismus*. Münster: Westfälisches Dampfboot.

Hurrle, J.; Grill, J.; Ivanov, A.; Kling, J.; Škobla, D. (2012). *Nejasný výsledok. Pomohli projekty z ESF Rómom na Slovensku? Analýza dopadu projektov v programovacom období 2007 – 2013*. Bratislava: UNDP.

Huxley, J.; Haddon, A. C. (1935). *We Europeans: A Survey of 'Racial' Problems*. London: J. Cape.

CH

Chamberlain, H. S. (1912). *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts*. Leipzig: C. G. Röder. G. M. B. H.

Christians, C. G. (2005). Ethics and Politics in Qualitative Research. In: N. K. Denzin, Y. S. Lincoln, (eds.), *The Sage handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: SAGE, (s. 139 – 164).

Chudžíková, A. (2011). Vnímání menšin v politickém diskurzu. In: J. Lajčáková, A. Chudžíková, T. Gažovičová, (eds.), *Menšiny v politickom diskurze*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, (s. 23 – 37). Dostupné na: <http://www.cvek.sk/uploaded/files/Mensiny%20v%20politickom%20diskurze.pdf> (navštívené: 23. 3. 2014).

I

Iyer, R.; Koleva, S. P.; Graham, J.; Ditto, P. H.; Haidt, J. (2012). Understanding Libertarian Morality: The Psychological Dispositions of Self-identified Libertarians. In: *PLoS ONE*, 7(8). Dostupné na: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0042366> (navštívené 23. 3. 2014).

J

Jacobs, F.; Ries, J. (2008). *Roma/Zigeunkulturen in neuen Perspektiven (Romani/Gypsy Cultures in New Perspective)*. Leipzig: Leipziger University.

Jakoubek, M. (2005). *Romové – konec (ne)jediného mýtu*. Praha: Socioklub.

Jakoubek, M. (2006). Vystavte národ z pohlednic! In: *A2 – kulturní týdeník* č. 51. Dostupné na: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/51/vystavte-narod-z-pohlednic> (navštívené 18. 9. 2014).

Jakoubek, M. (ed.) (2008). *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton.

Jakoubek, M.; Hirt, T. (eds.) (2008): *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu, 1999 – 2005*. Bratislava: Open Society Foundation.

Jakšić, B.; Bašić, G. (2005). *Umetnost preživljavanja. Gde i kako žive Romi u Srbiji*. Beograd: Institut za filozofiju i društvu teoriiju.

Jakubowska, L. (1993). Writing about Eastern Europe: Perspectives from ethnography and anthropology. In: H. Driesen, (ed.), *The Politics of Ethnographic Reading and Writing. Confrontations of Western and Indigenous Views*. Nijmegen Studies in Development and Cultural Changes. Vol. 13. Saarbrücken, Ford Lauderdale: Breitenbach.

James, P. (2003). Náměty pro teorii národa. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 386 – 402).

Jansen, S.; Löfving, S. (eds.) (2008). *Struggles for Home: Violence, Hope and the Movement of People. Dislocations*. Oxford: Berghahn Books.

Janto, J. (2008). Komunikácia a priestor. (Na príklade mestského sídliska). In: *Slovenský národopis*, 56(3): 277 – 284.

Jarčuška, P.; Bobáková, D.; Uhrín, J.; Bobák, L.; Babinská, I.; Kolarčík, P.; Gecková, A. M. (2013). Are barriers in accessing health services in the Roma population associated with worse health status among Roma? In: *International Journal of Public Health*, 58(3): 427 – 434.

Jaroš, M. (2011). Foto k článku Úkol pro premiéra. In: *Respekt*, 36: 36 (5. – 1. 10. 2011).

Jefferson, T. (1785). *Notes on the State of Virginia*. University of Virginia Library: Electronic Text Center.

Jenkins, R. (1994). Rethinking Ethnicity: Identity Categorization and Power. In: *Ethnic and Racial Studies*, 17(2): 197 – 223.

Jurásková, M. (2002). Vzťah Rómov k majorite. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma, Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 393 – 412).

Jurásková, M. (2004). Podoby a mechanizmy sociálneho vylúčenia rómskych komunit na Slovensku. In: D. Scheffel, A. Mušinka, (eds.), *Rómska marginalita*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, (s. 61 – 72).

Jurková, I. (2014). *Klub Černá perla a restaurace Cikánská jízba jako dva příklady romské hudební (re) prezentace*. Bakalárska práca na odbore romistika. Praha: FF UK (navštívené 18. 9. 2014).

Jurová, A. (1993). *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress Publishers.

Jurová, A. (1996). *Dokumenty – Rómska problematika 1945 – 1967* (4 zv.). Praha: ÚSD.

Jurová, A. (1998). Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch. Referát z konferencie *Národnostní menšiny v České republice a zemích střední Evropy v 90. letech*. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-99/jurova.html> (navštívené 12. 3. 2014).

Jurová, A. (2002). Od odchodu z pravlasti po prvé asimilačné opatrenia. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 19 – 30).

Justin, E. (1943). *Lebensschicksale artfremd erzogener Zigeunerkinder und ihrer Nachkommen*. Inaugural-Disertation Zur Erlangung des Doktorgrades genehmigt von der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Fakultat der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Dostupné na: http://www.sifaz.org/eva_justin_dissertation_artfremd_erzogene_zigeunerkinder_1943.pdf (navštívené 1. 7. 2014).

K

Kelty, C.; Panofsky, A. (2014). Disentangling Public Participation in Science and Biomedicine. In: *Genome Medicine*, 6(8): 1 – 14. Dostupné na: <http://genomemedicine.com/content/6/1/8>, doi:10.1186/gms25 (navštívené 6. 11. 2014).

Kemeny, I. (ed.) (2005). *Roma of Hungary*. Boulder, Colombia: Social Science Monographs.

Kemnitz, T. M. (1973.) The Cartoon as a Historical Source. In: *The Journal of Interdisciplinary History*, 4(1): 81 – 93.

Kenrick, D. (2004). *A Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*. London: The Scarecrow Press.

Kertesi, G.; Kézdi, G. (2011). The Roma/Non-Roma Test Score Gap in Hungary. In: *The American Economic Review*, 101(3): 519 – 525.

Kiliánová, G. (2005). *Identita a pamäť. Devín/Theben/Dévény ako pamätné miesto*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP.

Kilánová, G. (ed.) (1998). *Identita etnických spoločností. Výsledky etnologických výskumov*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP.

Kiliánová, G.; Kowalská, E.; Krekovičová, E. (eds.) (2009). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, VEDA.

Kleinman, A. (1980). *Patients and healers in the context of culture: an exploration of the borderland between anthropology, medicine, and psychiatry*. Berkeley: University of California Press.

Kleinman, A.; Benson, P. (2006). Anthropology in the Clinic: The Problem of Cultural Competency and How to Fix It. In: *PLoS Medicine*, (elektronický časopis), 3(10): e294 Dostupné na: <http://www.plosmedicine.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pmed.0030294> (navštívené 6. 11. 2014).

Klemperer, V. (2000). *The Language of the Third Reich*. London: The Athlone Press.

Klímová, I. (2002). Romani political representation in Central Europe. An historical survey. In: *Romani Studies*, 12(2): 103 – 147.

Knoblauch, H. (2005). Focused Ethnography. In: *Forum: Qualitative Social Research*, (elektronický časopis), 6(3): článok č. 44. Dostupné na: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/20/43> (navštívené 6. 11. 2014).

Kobes, T. (2009a). *Nastartovali nás jako motorky: činnost nevládních organizací při řešení romské problematiky na východním Slovensku*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Kobes, T. (2009b). *Tu zme šicke jedna rodzina, tu zme šicke jedna fajta. Příbuzenství východoslovenského venkova*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Kobes, T. (2012). „Naši Romové“ – difrakční vzorce odlišnosti na východoslovenském venkove. In: *Romano džaniben*, (2): 9 – 34.

Kocój, E.; Lechowski, P.; Plebańczyk, K. (2012). Tematyka cygańska w polskich zbiorach ikonograficznych (wiek XIX – i połowa XX wieku): Rekonesans. In: *Zarządzenie w kulturze*, 13(2): 171 – 184.

Kolarčík, P.; Gecková, A. M.; Orosová, O.; van Dijk, J. P.; Reijneveld, S. A. (2009). To what extent does socio-economic status explain differences in health between Roma and non-Roma adolescents in Slovakia? In: *Social Science & Medicine*, 68(7): 1279 – 1284.

Kolarčík, P.; Gecková, A. M.; Orosová, O.; van Dijk, J. P.; Reijneveld, S. A. (2010). Predictors of health-endangering behaviour among Roma and non-Roma adolescents in Slovakia by gender. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 64(12): 1043 – 1048.

Koleva, S. P.; Graham, J.; Ditto, P.; Iyer, R.; Haidt, J. (2012). Tracing the Threads: How Five Moral Concerns (Especially Purity) Help Explain Culture War Attitudes. In: *Journal of Research in Personality*, 46(2): 184 – 194.

Kolmanová, M. (2007). Výzkum jazykových dovedností dětí v romském a slovenském jazyce. Terénní výzkum v osadách Rakúsy a Bystrany (14 – 21. 2. 2005). In: *Romano džaniben*, jevend: 28 – 45.

Kosová, I.; Oravec, L.; Gabčová, L. (2013). *Updated Civil Society Monitoring Report: On the implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 and 2013 in Slovakia*. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

Košťálová, P. (2012). *Stereotypní představy a etnické mýty: Kulturní identita Arménie*. Praha: SLON.

Koupilová, I.; Epstein, H.; Holčík, J.; Hajioff, S.; Mc-Kee, M. (2001). Health needs of the Roma population in the Czech and Slovak Republics. In: *Social Science & Medicine*, 53(9): 1191 – 1204.

Kováč, M. (2003). Slnko pre spravodlivých. Posvätnosť prísahy a Božia sankcia medzi horehronskými Rómami z obce Telgárt. In: M. Kováč, A. B. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/ O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, (s. 17 – 35).

Kováč, M. (2004a). Ludová viera u slovenských Rómov. In: *Studia Academica Slovaca*, 33. Bratislava: Stimul, (s. 106 – 114).

Kováč, M. (2004b). Religiozita ako možný prostriedok k riešeniu sociálneho postavenia Rómov. In: *Rómska kultúra na Slovensku*. Dunajská Streda: Lilium Aurum, (s. 41 – 45).

Kováč, M.; Jurík, M. (2002). Religiozita Rómov a aktivity cirkví vo vzťahu k Rómom. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 127 – 143).

Kováč, M.; Mann, A. B. (2003). Rómovia a viera. In: M. Kováč, A. B. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/ O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, (s. 17 – 35).

Kováč, M.; Mann, A. B. (ed.) (2003). *Boh všetko vidí/ O Del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos.

Kovács, L. (2014). *Urbánna marginalita v Budapešti a jej vplyv na rómske ekonomické stratégie a sociálne siete*. Dizertačná práca. Bratislava: Fakulta ekonomických a sociálnych vied.

Kovai, C. (2012). Hidden Potentials in ‘Naming the Gypsy’: The Transformation of the Gypsy-Hungarian Distinction. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy ‘Menace’: populism and the new anti-Gypsy politics*. London: Hurst & Company, (s. 281 – 295).

Kravčík, M. (2011). *Richnavská „gramotnosť“*. Dostupné na: <http://kravcik.blog.sme.sk/c/252530/Richnavska-gramotnost.html> (navštívené 20. 5. 2014).

Krawczyk-Wasilewska, V.; Dobbie, M. (2007). Sophomoros, czyli koncept humorystyczny. In: *Literatura ludowa*, 51(4 – 5): 109 – 112.

Krekovič, E.; Mannová, E.; Krekovičová, E. (eds.) (2013). *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Premedia.

Krekovičová, E. (1989). *O živote folklóru v súčasnosti. Ludová pieseň*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Krekovičová, E. (1998a). *Zwischen Toleranz und Barrieren: Das Bild der Zigeuner und Juden in der slovakischen Folklore*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Krekovičová, E. (1998b). Obraz vyšších vrstiev a mesta v slovenskom folklóre. In: E. Mannová, (ed.), *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1990 – 1989*. Bratislava: AEP, (s. 147 – 161).

Krekovičová, E. (1999). *Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Róma a Žida v slovenskom folklóre*. Bratislava: AEP.

Krekovičová, E. (2001). Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In: M. Toncrová, L. Uhlíková, (eds.), *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viednych oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, (s. 17 – 34).

Krekovičová, E. (2005). *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava: Eterna press, Ústav etnológie SAV.

Krekovičová, E. (2006). Cigán fiškálom: komická figúrka Róma v tradičnej folklórnej anekdote a na internete alebo čo sa stalo s obrazom Róma v slovenskej spoločnosti na prelome tisícročia. In: E. Mannová, A. Puková, (eds.), *OS – Fórum občianskej spoločnosti*, 10(1 – 2): 140 – 152.

Krekovičová, E. (2008). Reflexia šoa a porraimos v tradičnom folklóre a v asynchrónnej internetovej komunikácii. In: M. Vrzgulová, D. Richterová, (ed.), *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a v súčasnosti*. Zborník príspevkov z konferencie. Bratislava: Úrad vlády SR, Dokumentačné stredisko holokaustu, (s. 137 – 143, 362 – 370).

Krekovičová, E. (2009). Konštruovanie obrazu „iných“ v očiach Slovákov. Medzi autoobrazom a heteroobrazmi. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický Ústav SAV, (s. 473 – 497).

Krekovičová, E. (2013). Aktuálne otázky stredoeurópskej folkloristiky/A közép-európai folklorisztika időszereű kérdései/Aktuelle Fragen der mitteleuropäischen Folkloristik. In: J. Liszka, (ed.), *Acta Ethnologica Danubiana*, (15): 51 – 65.

Krekovičová, E.; Panczová, Z. (2013a). Obraz nepriateľa v počiatkoch slovenskej politickej karikatúry. Vizualné stereotypy v časopise Černokňažník v rokoch 1861 – 1910. In: *Slovenský národopis*, 61(1): 31 – 54.

Krekovičová, E.; Panczová, Z. (2013b). Visual Representations of ‘Self’ and ‘Others’: Images of the Traitor and the Enemy in Slovak Political Cartoons, 1861 – 1910. In: D. Demski, I. Sz. Kristóf, K. Baraniecka-Olszewska, (eds.), *Competing Eyes: Visual Encounters With Alterity in Central and Eastern Europe*. Budapest: L’Harmattan, (s. 462 – 487).

Krekovičová, E.; Panczová, Z.; Bužeková, T. (2006). *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP.

Krieger, N. (2011). *Epidemiology and the people’s health: theory and context*. New York: Oxford University Press.

Kriglerová, E.; Gažovičová, T. (2012). *Škola pre všetkých?* Bratislava: Centrum pre výskum ethnicity a kultúry.

Kringos, D. S.; Boerma, W. G.; van der Zee, J.; Groenewegen, P. P. (2013). Political, cultural and economic foundations of primary care in Europe. In: *Social Science & Medicine*, 99: 9 – 17.

Krivošík, L. (2014). Hovoríme viac o rasizme. In: *.týždeň*. (on-line). Dostupné na: <http://dennik.tyzden.sk/lukas-krivosik/2014/07/17/hovorme-viac-o-rasizme-romov> (navštívené 19. 7. 2014).

Kubaník, P. (2012). Dětský registr romštiny. In: *Romano džaniben*, 19(1): 61 – 80.

Kubaník, P. (v recenznom konaní). Škádlení dětí v romské osadě. In: J. Kesselová, (ed.), *Registre jazyka a jazykovedy*. Prešov: Filozofická fakulta PU.

Kubaník, P.; Červenka, J.; Sadílková, H. (2010). Romština v ČR – uchování jazyka a jazyková směna. In: *Romano džaniben*, 17(2): 11 – 40.

Küllöš, I. (2003). *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig*. Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet.

Kumanová, Z. (1998). Etnická identifikácia obyvateľov tzv. cigánskej/rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. In: *Slovenský národopis*, 46(1): 42 – 59.

Kužel, S. (ed.) (2000). *Terénní výzkum integrace a segregace*. Praha: Cargo Publishers.

Kužma, Š. (2010). *Rómske osady – ako ďalej?* Dostupné na: <http://stefankuzma.blog.sme.sk/c/242858/Romske-osady-ako-dalej.html> (navštívené: 23. 3. 2014).

Kyuchukov, H. (1994). The communicative competence of Romani (Gipsy speaking) children in Bulgarian discourse, in a classroom situation. In: *International Journal of Psycholinguistics*, 10(1): 59 – 82.

Kyuchukov, H. (2012). ‘Anti-Gypsyism’ or ‘antigypsyism’. In: H. Kyuchukov, (ed.), *New Faces of Antigypsyism in modern Europe*. Prague: NGO Slovo 21, (s. 4 – 6).

Kyuchukov, H. (ed.) (2012). *New Faces of Antigypsyism in Modern Europe*. Prague: NGO Slovo 21.

L

Labonte, R. N.; Laverack, G. (2008). *Health promotion in action: from local to global empowerment*. New York: Palgrave Macmillan.

Lacková, I. (2000). *A false dawn. My life as a Gypsy woman in Slovakia*. Hatfield: Centre de recherches tsiganes, University of Hertfordshire Press.

Lacková, E.; Hübschmannová, M. (1997). *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda.

Lajčáková, J. (2007). The Uneasy Road towards Remediating the Economic and Cultural Disadvantage of the Roma in Slovakia. In: *International Journal on Minority and Group Rights*, (14): 59 – 83.

Lajčáková, J. (2012a). *Civil Society Monitoring Report: On the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Slovakia*. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

Lajčáková, J. (2012b). Dočasné vyrovnávacie opatrenia: jedinečná príležitosť, ako pomôcť pri začleňovaní Rómov. In: *Menšinová politika na Slovensku*. Kritický štvrtročník Centra pre výskum etnicity a kultúry, 2(4): 1 – 2. Dostupné na: http://cvek.sk/uploaded/files/Mensinova%20politika%20na%20Slovensku%204_2012.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Lajčáková, J. (2013). *Zákon o pomoci v hmotnej núdzi pomôže len splnomocnencovi*. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/editorial/zakon-o-pomoci-v-hmotnej-nudzi-zrejme-pomoze-len-splnomocnencovym-preferenciam> (navštívené 23. 3. 2014).

Lajčáková, J.; Chudžiková, A.; Gažovičová, T. (2011). *Menšiny v politickom diskurze*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

Lancy, D. F. (2007). Accounting for Variability in Mother-Child Play. In: *American Anthropologist*, 109(2): 273 – 284.

Laubeová, L.; Kalinová, M. (2006). Požadavky na politickú autonómiu romského národa v Európe 21. st. letí. In: *Sociologická řada SO-006, Pražské sociálně vědní studie*. Dostupné na: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/91_Llaubeova.pdf (navštívené 18. 9. 2014).

LeCompte, M. D.; Schensul, J. J. (2013). *Analysis and interpretation of ethnographic data: a mixed methods approach*. Lanham: AltaMira Press.

Le Goff, J. (1998). *Středověká imaginace*. Praha: Argo.

Leščák, M. (1971). *Súčasný stav humoristického rozprávania na Spiši (Pokus o výskum frekvencie výskytu)*. Kandidátska dizertačná práca, I., II. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Leščák, M. (2010). *Humoristické rozprávanie na Spiši (1962 – 1967). Pokus o výskum frekvencie výskytu*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, KEKA FiF UK.

Levý, J. (1963). *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel.

Lewison, M. (1999). Conflicts of interests? The ethics of usury. In: *Journal of Business Ethics*, 22: 327 – 339.

Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty. In: *Scientific American*, 215(4): 19 – 25.

Lewis, D.; Mosse, D. (eds.) (2006). *Development brokers and translators: The ethnography of aid and agencies*. Bloomfield: Kumarian Press.

Li, T. M. (2007). *The will to improve: Governmentality, development, and the practice of politics*. Durham: Duke University Press.

Liégeois, J. P. (1987). *Gypsies and Travellers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Liégeois, J. P. (1994). *Roma, Gypsies and Travellers*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Liégeois, J. P. (1995). *Rómovia, cigáni, kočovníci*. Bratislava: Informačné a dokumentačné stredisko rady Európy.

Liégeois, J. P. (2007). *Roma in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Liddell, H. G. – Scott, R. (1875). *A Greek-English Lexicon*. New York: Harper & Bros.

Linke, U.; Dundes, A. (1988). More on Auschwitz Jokes. In: *Folklore*, 99(1): 3 – 10.

Lock, M.; Nguyen, V. K. (2010). *An Anthropology of Biomedicine*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell.

Lucassen, L.; Willems, W.; Cottaar, A. (1998). *Gypsies and Other Itinerant Groups. A Socio-Historical Approach*. London, New York: Macmillan, St. Martin's Press.

Luffer, J. (2009). Všudypřítomný šibal. In: L. Olivová, (ed.), *Postava šibala v asijské slovesnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, (s. 7 – 14).

Lysá, H. (ed.), (1999). *Romové v České republice (1945 – 1998)*. Praha: Socioklub.

Maďarová, Z. (2014). Analýza rozhovorov o používaní rodovo vyváženého jazyka vo verejnej správe. In: J. Cviková, (ed.), *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR.

M

Maďarová, Z.; Ostertágová, A. (eds.) (2012). *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012*. Bratislava: ASPEKT.

Maďarová, Z.; Kobová, L.; Ostertágová, A. (2011). *Politiky a političky. Aspekty formovania politickej subjektivity žien*. Bratislava: ASPEKT.

Malcolm X. (1963). The Black Revolution. In: *Malcolm X Speeches* (on-line). Dostupné na: http://www.malcolm-x.org/speeches/spc_06_63.htm (navštívené 11. 10. 2013).

Malik, K. (1996). *The Meaning of Race: Race, History and Culture in Western Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Malkki, L. (1995). *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.

Malkki, L. (1997). National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. In: A. Gupta, J. Ferguson, (eds.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham, NC: Duke University Press, (s. 52 – 74).

Mann, A. (1980). Vystaňovalectvo za prácou do Ameriky na prelome 19. a 20. storočia a jeho vplyv na ľudovú kultúru na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 28(4): 537 – 552.

Mann, A. (ed.) (1988). *Slovenský národopis*, 36(1), monotematické číslo: *K historickým a etnokultúrnym determináciám spoločenskej integrácie Cigánov-Rómov v procese výstavby rozvinutého socializmu v Československu*. Bratislava: Národopisný ústav SAV.

Mann, A. B. (1992a). *Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku*. Bratislava: Ister Science Press.

Mann, A. B. (1992b). Vývoj rómskej rodiny na príklade troch spišských obcí. In: *Demografie*, 34(2): 118 – 129.

Mann, A. B. (1992c). Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In: J. Plichtová, (ed.), *Minority v politike/Kultúrne a jazykové práva*. Bratislava: Československý výbor Európskej kultúrnej nadácie, (s. 237 – 241).

Mann, A. B. (1995). Duchovný rozvoj – podmienka urýchlenia spoločenského rastu rómskeho obyvateľstva na Slovensku. In: *Slezský sborník*, 93 (1 – 2): 154 – 160.

Mann, A. B. (1996). Archaické prvky rómskej svadby na Slovensku. In: M. Kiripolský, (ed.), *Svadba na Slovensku*. Bratislava: Vydavateľstvo SNM, (s. 47 – 53).

Mann, A. (1998). Problém identity Rómov. In: G. Kiliánová, (ed.), *Identita etnických spoločenstiev. Výsledky etnologických výskumov*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP, (s. 45 – 70).

Mann, A. B. (2000a). The Problem of Identity of Romany People. In: G. Kiliánová, E. Riečanská, (eds.), *Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research*, Bratislava: Ústav etnológie SAV, SAP, (s. 51 – 78).

Mann, A. B. (2000b). Rómovia a tradičné formy ich obživy. In: *Pamiatky a múzea*, (4): 66 – 70.

Mann, A. B. (2001). *Rómsky dejepis*. Bratislava: Kalligram.

Mann, A. B. (2002). Prehľad romistiky na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 50(3 – 4): 421 – 430.

Mann, A. B. (2003a). Spoznávanie vlastných dejín a kultúry ako prostriedok motivácie pri vzdelávaní rómskych žiakov. In: V. Fabianová, S. Matulay, (eds.), *Empirické poznatky z edukácie rómskych detí. Vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí*. Spišská Nová Ves: UKF Nitra, (s. 7 – 18).

Mann, A. B. (2003b). Romany People in Slovakia and Their Identity. In: *Kolor, journal on Moving Communities*, 2: 27 – 46.

Mann, A. B. (2003c). Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku. In: M. Kováč, A. B. Mann, (eds.), *Boh všetko vidí/O Del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Bratislava: Chronos, (s. 85 – 101)

Mann, A. B. (2004a). Duchovná kultúra Rómov. In: *Dingir, časopis o súčasné náboženské scéně*, 7(1): 10 – 13.

Mann, A. B. (2004b): Etnická identita a etnické stereotypy v rómsko-nerómskych medzietnických vzťahoch. In: J. Balvín, (ed.), *Výchova, vzdelání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, (s. 400 – 406).

Mann, A. B. (2007a). Od stereotypov ku genocíde. In: Z. Kumanová, A. B. Mann, (eds.), *Nepriznaný holocaust. Rómovia v rokoch 1939 – 1945*. Bratislava: Občianske združenie In minorita, Slovenské národné múzeum, Ústav etnológie SAV, (s. 27 – 32).

Mann, A. B. (2007b). Zmeny vekovej štruktúry rómskeho obyvateľstva na východnom Slovensku v rokoch 1997 a 2002. In: *Slovenský národopis*, 55(3): 292 – 303.

Mann, A. B. (2009). Vzťah Rómov k viere. In: L. Grešková, (ed.), *Pastorácia Rómov (hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, (s. 18 – 47).

Mann, B. A. (2012). Najstrašnejšia kapitola. In: *Multikulti* (on-line). Dostupné na: http://www.multikulti.sk/studie/najstrasnejšia_kapitola.html (navštívené 12. 12. 2012).

Marčinčin, A.; Marčinčinová, L. (2010). *Straty z vylúčenia Rómov. Klúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti* (e-book). Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti. Dostupné na: <http://www.osf.sk/media/docs/pages/straty-z-vylucenia-romov.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

Marczis, M. (2011). The 'Cserehat model': Area-based development and Roma inclusion. In: *Development & Transition*. Dostupné na: <http://www.developmentandtransition.net/Single-Article-Issue.118+M568ad24e226.o.html> (navštívené 20. 5. 2014).

Marinero, I. C.; Sigona, N. (2011). Anti-Gypsyism and the politics of exclusion: Roma and Sinti in Contemporary Italy. In: *J. Mod. Ital. Stud.*, 16(5): 583 – 589.

Marmot, M. G.; Wilkinson, R. G. (2006). *Social determinants of health*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Maruniak, J.; Kozák, V.; Böhm, S. (eds.) (1985). *Náckove špásy*. Martin: Osveta.

Marushiakova, E. et al. (2001). *Identity Formation among Minorities in the Balkans: The cases of Roms, Egyptians and Ashkali in Kosovo*. Sofia: Minority Studies Society „Studii Romani“.

Marushiakova, E.; Popov, V. (1997). *Gypsies (Roma) in Bulgaria*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Marušiaková, J.; Popov, V. (2001a). Historický osud a súčasné problémy Cigánov/Rómov v strednej a východnej Európe. In: *Etnologické rozpravy*, VIII(2): 9 – 17.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2001b). *Gypsies in the Ottoman Empire. A Contribution to the History of the Balkans*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2001c). Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti. In: W. Guy, (ed.), *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press, (s. 33 – 53).

Marushiakova, E.; Popov, V. (2007). Zigeunerpolitik und Zigeunerforschung in Bulgarien (1919 – 1989). In: M. Zimmermann, (ed.), *Zwischen Erziehung und Vernichtung. Zigeunerpolitik und Zigeunerforschung im Europa des 20. Jahrhunderts. Beiträge zur Geschichte der Deutschen Forschungsgemeinschaft*, Band 3. Stuttgart: Franz Steiner.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2010). Migrations West to East in the Times of the Ottoman. (The Example of a Gypsy/Roma Group in Modern Iran). In: *Anthropology of the Middle East*, 5(1): 93 – 99.

Marushiakova, E.; Popov, V. (2014). The Gypsy Religious Revival Movement: 'New Churches' in the Terri-

tories of the Former Soviet Union. In: D. Thurffjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 41 – 56).

Marušák, M., Singer, L. (2009). Social Unrest in Slovakia 2004: Romani reaction to Neoliberal 'Reforms'. In: N. Sigona, N. Trehan, (eds.), *Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, (s. 186 – 208).

Masseria, C.; Mladovsky, P.; Hernandez-Quevedo, C. (2010). The socio-economic determinants of the health status of Roma in comparison with non-Roma in Bulgaria, Hungary and Romania. In: *European Journal of Public Health*, 20(5): 549 – 554.

Matlovičová, K.; Matlovič, R.; Mušinka, A.; Židová, A. (2012). The Roma population in Slovakia. Basic characteristics of the Roma population with emphasis on the spatial aspects of its differentiation. In: J. Penczes, Z. Radics, (eds.), *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries*. Debrecen: Spatial trends and social challenges, (s. 77 – 104).

Matras Y. (2002). *Romani: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Matras, Y. (2005). The Role of Language in Mystifying and Demystifying Gypsy Identity. In: N. Saul, S. Tebutt, (eds.), *The Role of the Romanies: Images and Counter-images of 'Gypsies'/Romanies in European Cultures*. Liverpool: Liverpool University Press.

Mayall, D. (2004). *Gypsy Identities 1500 – 2000. From Egipcians and Moon-men to the Ethnic Romany*. London, New York: Routledge.

Mazárová, E. (2013). *Ade, káj amen dživas/, Tu, kde žijeme“*. K interpretácii a vnímaniu priestoru u Rómov z Gelnice na príklade vybraného sídelného celku. Diplomová práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

McGarry, A. (2012). The dilemma of the European Union's Roma policy. In: *Critical social policy*, 32(1): 126 – 136.

McKay, J. (1982). An Explanatory synthesis of primordial and mobilisation approaches to ethnic phenomena. In: *Ethnic and Racial Studies*, 5: 395 – 420.

McMichael, A. J. (2002). Population, environment, disease, and survival: past patterns, uncertain futures. In: *The Lancet*, 359 (9312): 1145 – 1148.

McWhorter, J. (2001). *Losing the Race*. New York: Harper Perennial.

McWhorter, J. (2003). *Authentically Black*. New York: Gotham Book.

Mead, L. (1986). *Beyond Entitlement: The Social Obligations of Citizenship*. New York: Free Press.

Mendel, M.; Ostřanský, B.; Rataj, T. (2007). *Islám v srdci Evropy*. Praha: Academia.

Merchant, B. M.; Willis, A. I. (2012). Multiple and Intersecting Identities in *Qualitative Research*. New York: Tylor and Francis Group.

Měšťan, A. (1995): The Czech Stereotype of Poles. In: T. Walas, *Stereotypes and Nations*. Cracow: International Cultural Centre, (s. 40 a n.).

Mihok, B. (1996). *Die Situation der Roma im siebenbürgischen Landkreis Mureş und die Entwicklung von Sensibilisierungsmaßnahmen gegenüber der Roma-Minderheit*. Köln: Heinrich-Böll-Stiftung.

Mihok, B. (1999). *Vergleichende Studie zur Situation der Minderheiten in Ungarn und Rumänien (1989 – 1996) unter besonderer Berücksichtigung der Roma*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Mikulec, J. (1995). Sedlák očima české barokní společnosti. In: *Dějiny a současnost*, (6): 15 – 19.

Mišianik, J. (ed.) (1981). *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: VEDA.

Mitrović, A. (1990). *Na dnu. Romi na granici siromaštva*. Beograd: Naučna knjiga.

Mitrović, A., Zajić, G. (1998). Social position of the Roma in Serbia. In: A. Mitrović, (ed.), *The Roma in Serbia*. Belgrade: Centre for Anti-War Action & Institute for Criminological and Sociological Research.

Montesino, N. (2001). The 'Gypsy Question' and the Gypsy expert in Sweden. In: *Romani Studies*, Ser. 5, 11(1): 1 – 23.

Montgomery, H. (2009). *An Introduction to Childhood. Anthropological Perspectives on Children's Lives*. Malden, Oxford, Chichester: Wiley-Blackwell.

Moore, L. C. (2011). Language Socialization and Repetition. In: A. Duranti, E. Ochs, B. B. Schieffelin, (eds.), *The Handbook of Language Socialization*. Malden, Oxford, Chichester: Blackwell Publishing, (s. 209 – 226).

Morris, M. W.; Leung, K.; Ames, D.; Lickel, B. (1999). Views from inside and outside: Integrating Emic and Etic Insights about Culture and Justice Judgment. In: *Academy of Management Review*, 24(4): 781 – 796.

Mosse, D. (2005). *Cultivating Development: An Ethnography of Aid Policy and Practice*. London: Pluto Press.

Možný, I. (1999). *Proč tak snadno?* Praha: Sociologické nakladatelství.

Murphy, R. F. (1989). *Cultural and social anthropology: An overture*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.

Murray, C. (1984). *Losing Ground: American Social Policy 1950 – 1980*. New York: Basic Books.

Mušinka, A. (ed.) (2006). *Stará tehelňa – súčasný stav a možnosti riešenia*. Prešov: Krajské centrum pre rómske otázky.

Mušinka, A. (2007). *Drogy v rómskych komunitách Prešovského kraja*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Mušinka, A. (2012). *Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.

Mušinka, A.; Škobla, D.; Hurrle, J.; Matlovičová, K.; Kling, J. (2014). *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: Rozvojový program OSN (UDNP). Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf (navštívené 14. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované aj ako *Atlas 2013*.)

Mušinka, M.; Mušinka, A. (2011). *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2011*. Prešov: Minoritas – AUS – PU – CAV.

N

Nečas, C. (2002). *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

New, R. S. [1994] (2008). Child's Play in Italian Perspective. In: R. LeVine; R. S. New, (eds.), *Anthropology and Child Development. A Cross-Cultural Reader*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell, (s. 213 – 226).

New, W. S.; Merry, M. S. (2010). 'Gypsy Problem': D. H. and Others v. Czech Republic. In: *Comparative Education Review*, 54(3): 393 – 414.

Němec, I. (1997). Od nelichotivého pojmenování k čestnému názvu. In: *Naše řeč*, 80(3): 113 – 115.

Nižnanský, B. (1994). Mentálna mapa a profesionálne mapové diela. In: *Kartografické listy*, 5(2): 61 – 70.

Nižňanský, E.; Hrabovský, M. (2013). *Rasizmus, antisemitizmus, holokaust (anticiganizmus)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Nora, P. (1990). *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*. Berlin: Wagenbach.

Novák, P. (2009). Teorie sociálních reprezentací. In: *E-psychologie* (elektronický časopis ČMPŠ), 3(1): 22 – 29 (on-line). Dostupné na: <http://e-psycholog.eu/pdf/novak.pdf> (navštívené 6. 8. 2015).

Nutbeam, D.; Harris, E.; Wise, W. (2010). *Theory in a nutshell: a practical guide to health promotion theories*. Sydney: McGraw-Hill.

Odoj, G. (2013). Komizm a uczestnictwo we wspólnocie kulturowej – cechy i zależności. In: H. Rusek, A. Drożdż, (eds.), *Polski i czeski humor zaangażowany – dowcip, anegdota i karykatura polityczna*. Cieszyn, Katowice, Brno: Uniwersytet Śląski w Katowicach, (s. 11 – 20).

Ochs, E. (1988). *Culture and language development. Language acquisition and language socialization in a Samoan village*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ochs, E.; Schieffelin, B. B. (1984). Language acquisition and socialization. Three developmental stories and their implications. In: R. A. Schweder, R. A. LeVine, (eds.), *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion*. New York: Cambridge University Press, (s. 276 – 322).

Okely, J. (1983). *The Traveller-Gypsies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Okely, J. (1984). Ethnic identity and place of origin: the Traveller Gypsies in England. In: H. Vermeulen, J. Boissevain, (eds.), *Ethnic Challenge: The Politics of Ethnicity in Europe*. Göttingen: Edition Herodot.

Okely, J. (2008). Knowing without notes. In: N. Halstead, E. Hirsch, J. Okely, (eds.), *Knowing How to Know. Fieldwork and the Ethnographic Present*. London: Routledge, (s. 55 – 74).

Okely, J. (2011). Constructing Culture through Shared Location, Bricolage and Exchange. The Case of Gypsies and Roma. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press, (s. 35 – 54). Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Okely, J. (2013). *Anthropological Practice. Fieldwork and the Ethnographic Method*. London, New Delphi, New York, Sydney: Bloomsbury.

Olivová, L. (2009). Šibalova tvář v čínské slovesnosti a nesnesitelná tíha zesměšnění. In: L. Olivová, (ed.), *Postava šibala v asijské slovesnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, (s. 31 – 41).

Olivová, L. (ed.) (2009). *Postava šibala v asijské slovesnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Ong, A. (2003). *Buddha is hiding: refugees, citizenship, the new America*. Berkeley: University of California Press.

Orgovánová, K. (2013). Možnosti a limity Rómov v politickom živote. In: V. Benč, T. Hrustič, T. Kardos, A. Mušínska, (eds.), *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, (s. 33 – 37).

Ortiz, S. (2005). Decisions and choices – the rationality of economic actors. In: J. G. Carrier, (ed.), *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, (s. 59 – 77).

Ostertágová, A. (2012). Kto je občan? Konštrukcia občianstva v programoch politických strán. In: Z. Maďarová, A. Ostertágová, (eds.), *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012*. Bratislava: Aspekt, (s. 13 – 54). Dostupné na: http://www.aspekt.sk/sites/default/files/aspekty_Politika_vylucenia_a_emocii_web_s_obalkou.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Ostertágová, A. (2014). Vybrané psychologické aspekty rodovo a/symetrického jazyka v sociolingvistikom kontexte. In: J. Cviková, (ed.), *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR.

O'Day, B. J. (1999). *Political Campaign Planning Manual. A Step-by-step Guide to Winning Elections*. Washington D. C.: National Democratic Institute for International Affairs. Dostupné na: <https://www.ndi.org/files/Afgh-campaign-planning-manual-ENG.pdf> (navštívené 7. 2. 2014).

P

Paríková, M. (1979). Transport ľudskou silou. In: *Slovenský národopis*, 27(3): 449 – 473.

Pásztor, P.; Kaman, B. (eds.) (2012). *Gelnica: História a súčasnosť*. Košice: Harlequin, s. r. o.

Paulik, E.; Nagymajtenyi, L.; Easterling, D.; Rogers, T. (2011). Smoking behaviour and attitudes of Hungarian Roma and non-Roma population towards tobacco control policies. In: *International Journal of Public Health*, 56(5): 485 – 491.

Pavelčíková, N. (2004). *Romové v Českých zemích v letech 1945 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

Payne, K. R.; DeVol, P.; Dreussi Smith, T. (2010). *Mosty z chudoby*. Košice: Aha! Publishing.

Pečínka, P. (2003). Romská občanská iniciativa v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, 5 (2 – 3): 1 – 8.

Pečínka, P. (2009): *Romské strany a politici v Evropě*. Brno: Doplněk.

Pelto, P. J.; Pelto, G. H. (1997). Studying knowledge, culture, and behavior in applied medical anthropology. In: *Medical Anthropology Quarterly*, 11(2): 147 – 163.

Petek, D.; Rotar Pavlic, D.; Svab, I.; Lolic, D. (2006). Attitudes of Roma toward smoking: qualitative study in Slovenia. In: *Croatian Medical Journal*, 47(2): 344 – 347.

Petráň, T. (2011). *Ecce homo. Esej o vizuální antropologii*. Pardubice: Univerzita Pardubice.

Piasere, L. (1985). *Mare Roma: catégories humaines et structure sociale. Une contribution à l'ethnologie tsigane*. Paris: chez Paul-Henri Stahl.

Piasere, L.; Zatta, D. J. (1990). Stealing from the Gadjó. Some Notes on Roma Ideology. In: *Etudes et documents Balkaniques et Méditerranéens*, 15: 163 – 172.

Picker, G. (2012): Left-wing progress? Neo-Nationalism and the case of Romany migrants in Italy. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy 'Menace'. Populism and the New Anti-Gypsy politics*. London: Hurst & Company, (s. 81 – 94).

Pilát, J. (2002): Decentralizácia a jej potenciálny vplyv na situáciu Rómov. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 295 – 312).

Pinter, T. (2011). Diglosia alebo funkčný bilingvizmus v jazykovom úze Rómov na Slovensku a v Maďarsku. In: *Jazykovedný časopis*, 62(1): 3 – 18.

Pinter, T.; Menyhárt, J. (2005). Bilingvizmus v Malom Háji alebo jazyková situácia v rómskej komunite na južnom Slovensku. In: J. Štefánik, (ed.), *Individuálny a spoločenský bilingvizmus*. Zborník príspevkov z II. medzinárodného kolokvia o bilingvizme, 10. – 11. 6. 2004, FiF UK v Bratislave. Bratislava: Univerzita Komenského, (s. 77 – 83).

Platteau, J. P. (1995). A framework for the analysis of evolving patron-client ties in agrarian economies. In: *World Development*, 23(5): 767 – 786.

Plichtová, J. (1998). Sociálne reprezentácie: Teória, výskum, výzva. In: *Československá psychologie*, 6: 503 – 520.

Podoba, J. (2009). Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačných procesov. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 554 – 587).

Podolinská, T. (2003). „Boh alebo satan?“ Úloha nového náboženského hnutia Slovo života v polarizácii rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. In: *Slovenský národopis*, 51(1): 4 – 31.

Podolinská, T. (2007a). „Čokoládová Mária“ – „rómske kresťanstvo“ na Slovensku. In: *Etnologické rozpravy*, XIV(1): 50 – 77.

Podolinská, T. (2007b). ‘Chocolate Mary’. ‘Roma Christianity’ as Ethnic, and Cultural Approximation of Christianity among the Roma in Slovakia. In: *Ethnologia Actualis Slovaca*, 7(7): 60 – 75.

Podolinská, T. (2008a). Súčasná diskusia na tému náboženstva v období neskorkej modernity. In: *Slovenský národopis*, 56(4): 432 – 444.

Podolinská, T. (2008b). Religiozita v dobe neskorkej modernity: Prípád Slovensko. In: *Sociálne štúdia*, 5(3 – 4): 53 – 88.

Podolinská, T. (2009a). „Nová“ rómska duchovná identita. Charizmatické hnutia medzi Rómami na Slovensku. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít v modernej spoločnosti. Región strednej Európy*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 175 – 216).

Podolinská, T. (2009b). Úvod. „Ako zrnko piesku v mori“. Konštrukcia náboženskej identity menšínových a spoločensky stigmatizovaných skupín. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít v modernej spoločnosti. Región strednej Európy*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 139 – 143).

Podolinská, T. (2009c). Konštrukcia náboženských identít v praxi: platforma rozdielnosti a platforma podobnosti. In: G. Kiliánová, E. Kowalská, E. Krekovičová, (eds.), *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, Ústav etnológie SAV, Historický ústav SAV, (s. 217 – 228).

Podolinská, T. (2011). Non-traditional Way of Social Inclusion of Romanies in Slovakia. Pentecostal Case. In: A. Barszewska, P. Lehel, (eds.), *Integrating minorities: traditional communities and modernization*. Cluj-Napoca: Kriterion, (s. 161 – 174).

Podolinská, T. (2014a). Questioning the Theory of Deprivation: Pentecostal Roma in Slovakia. In: D. Thurfjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 89 – 107).

Podolinská, T. (2014b). Whose Mary? The Virgin Mary as an ethnic, cultural and religious marker among the Roma in Slovakia. In: A. Halemba, (ed.), *Gebrochene Kontinuitäten. Transnationalität in den Erinnerungskulturen Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert*. Köln, Wien, Weimar: Böhlau Verlag GmbH & Cie, (s. 146 – 65).

Podolinská, T.; Hrustič T. (2010). *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Coreta. Dostupné na: <http://www.uet.sav.sk/?q=sk/boh-medzi-barierami-socialna-inkluzia-romov-nabozenskou-cestou-o> (navštívené 16. 11. 2014).

Podolinská, T.; Hrustič T. (2011a). *Religion as a Path to Change*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Fridrich Ebert Stiftung.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011b). Dynamika religijnosti Romov na Slowacii – droga ku integrácii czy wykluczeniu społecznemu? In: *Studia Romologica*, 4: 125 – 152.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011c): Vedie náboženská zmena k sociálnej inklúzii Rómov? In: *Slovenský národopis*, 59(4): 413 – 431.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011d). The Religious Way to Social Inclusion of the Roma. In: *Slovenský národopis*, 59(5): 548 – 558.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011e). Sociálna efektívnosť náboženskej zmeny medzi Rómami na Slovensku. In: *Axis Mundi*, 6(2): 32 – 44.

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2011f). Dopad náboženských misií v rómskych komunitách na zamestnateľnosť (na základe výsledkov výskumu SIRONA 2010). In: A. Mušinka, V. Benč, (eds.), *Pokrizová obnova SR. Zvyšovanie zamestnanosti a inklúzia Rómov*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Prešovská univerzita, Úrad vlády SR, (s. 158 – 168).

Podolinská, T.; Hrustič, T. (2014). Religious Change and its Effects on Social Change for Roma in Slovakia. In: *Acta Ethnographica Hungarica*, 59(1): 235 – 256.

Podolinská, T.; Krivý, V.; Bahna, M. (2013). Religiozita: Slovensko a jeho susedia. In: V. Krivý, (ed.), *Ako sa mení slovenská spoločnosť*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, (s. 187 – 265).

Polívka, J. (1931). *Súpis slovenských rozprávok*, zv. V. Turčiansky sv. Martin: Knihotlačiarsky účastinársky spolok, (s. 73 – 79).

Popay, J.; Williams, G.; Thomas, C.; Gatrell, T. (1998). Theorising inequalities in health: the place of lay knowledge. In: *Sociology of Health & Illness*, 20(5): 619 – 644.

Poplacková, S.; Sankoff, D. [1988] (2004). Prepínanie kódov. In: J. Štefánik, (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, (s. 73 – 81).

Popper, M.; Szeghy, P.; Šarközy, Š. (2009). *Rómska populácia a zdravie: Analýza situácie na Slovensku*. Madrid; Bratislava: Fundacion Secretariado Gitanos; PDCS (Partners for Democratic Change in Slovakia) (e-book). Dostupné na: <http://www.gitanos.org/upload/13/60/Eslovaquia-corrected.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

Popper, M.; Szeghy P.; Poduška, O.; Kollárik, R. (2011). *Iná realita*. Bratislava: Open Society Foundation.

Portík, M. (2003). *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: Pedagogická fakulta PU.

Powell, C. J.; Dépelteau, F. (eds.) (2013). *Conceptualizing relational sociology: ontological and theoretical issues*. New York: Palgrave Macmillan.

Prather, L. R. (2013). *Fighting Poverty at Home and Abroad: Explaining Attitudes Towards Redistribution*. Dostupné na: https://ncgg.princeton.edu/IPES/2013/papers/S115_rm2.pdf (navštívené 23. 3. 2014).

Proctor, N. R. (2009). *Rasová hygiena. Lékařství v době nacismu*. Praha: Academia.

Průcha, J. (2011). *Dětská řeč a komunikace*. Praha: Grada Publishing.

Puliš, P. (2002a). Formy a rozsah diskriminácie Rómov na Slovensku. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 413 – 443).

Puliš P. (2002b). Rómovia ako objekt politického extrémizmu. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 445 – 473).

R

Radičová, I. (2002). Rómovia na prahu transformácie In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 79 – 92).

Radičová, I. (ed.) (2004). *Atlas rómskych komunít na Slovensku*. Bratislava: Social Policy Analysis Centre, Inštitút pre verejnú otázku, Krajské centrum pre rómske otázky. (V texte tejto publikácie citované aj ako *Atlas 2004*.)

Radin, Paul. (1971). *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*. New York: Schecken.

Ragas, M. W.; Roberts, M. S. (2009). Agenda Setting and Agenda Melding in an Age of Horizontal and Vertical Media: A new Theoretical Lens for Virtual Brand Communities. In: *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 86(1): 45 – 64.

Réger, Z. (1979). Bilingual Gypsy Children in Hungary: Explorations in ‘Natural’ Second-Language Acquisition at an Early Age. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 19(5): 59 – 82.

Réger, Z. (1999). Teasing in the linguistic socialization of Gypsy children in Hungary. In: *Acta Linguistica hungarica*, 46(3 – 4): 289 – 316.

Renan, E. (2003). Co je to národ? In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 270 – 296).

Rickmann, S. A. (2002). „Rassenpflege im völkischen Staat“: Vom Verhältnis der Rassenhygiene zur national-sozialistischen Politik. Bonn: Solingen.

Ries, J. (2014). The Cultural Dynamics of Romani/Gypsy Ethnicity and Pentecostal Christianity. In: D. Thurffjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 127 – 142).

Riley, L. J. (2014). *Please Stop Helping Us. How Liberals Make It Harder for Blacks to Succeed*. New York: Encounter Books.

Ringold, D. (2000). *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges*. Washington D.C.: World Bank.

Ringold, D.; Mitchell A.; Orenstein, E. W. (2005). *Roma in Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. Washington DC: World Bank & London: Eurospan.

Rochowová, I.; Matschke, P. (1998). Nově o Cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. stol. In: M. Hübschmannová, (ed.), *Romové v Byzanci (?)*. Praha: Signeta, (s. 48 – 56).

Roguľová, J. (2005). Do boja za národ s humorom: vtipkári a slovenská otázka v medzivojnovom období. In: V. Bystrický, J. Roguľová, (eds.), *Storočie propagandy: Slovensko v osídlach ideológií*. Bratislava: Historický ústav SAV, AEP, (s. 75 – 86).

Rom Lebedev, I. (1990). *Ot cyganskogo chora – k teatru „Romen“: Zapiski moskovskogo cygana*. Moskva: Isskustvo.

Rosenberg, A. (1934). *Der Mythus des zwanzigsten Jahrhunderts*. München: Hoheneichen Verlag.

Rottenburg, R. (2009). *Far-Fetched Facts: A Parable of Development Aid-Inside Technology*. Cambridge, US: The MIT Press.

Rostas, J. (ed.) (2012). *Ten Years After. A History of Roma School Desegregation in Central and Eastern Europe*. Budapest, New York: Roma Education Fund and Central European University Press.

Rövid, M. (2011). One-size-fits-all-Roma? On the normative dilemmas of the emerging European Roma policy. In: *Romani Studies*, 21(1): 1 – 22.

Russinov, R. (2013). Segregation and Roma. In: *European Yearbook of Minority Issues*, Vol. 10, 2011. Leiden – Boston: Martinus Nijhoff Publishers, (s. 415 – 432).

Rybová, J. (2002): Rómska politická reprezentácia. In: M. Vašečka, M. Jurásková, E. Kriglerová, P. Puliš, J. Rybová, (eds.), *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava: Inštitút pre verejnú otázku, (s. 69 – 90).

S

Said, E. (1995). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. Harmondsworth: Penguin.

Sallis, T. (2014). Paretův princip v rasové-nacionalistickém aktivismu. In: *Dělský potápěč*.

Dostupné na: <http://deliandiver.org/2014/05/paretuv-princip-v-rasove-nacionalistickem-aktivismu.html> (navštívené 19. 8. 2014).

Salner, A. (ed.) (2004). *Rómske deti v slovenskom školstve*. Bratislava: SGI.

Salner, P. (2000). Rukoväť židovského humoru. In: J. Klatzmann, (ed.), *Židovský humor*. Bratislava: Vydavateľstvo PT, (s. 115 – 119).

Salner, P. (2002). *(Môj) židovský humor*. Bratislava: Zing-print.

Sanchez-Mazas, M.; Licata, L. (2005). *L'autre: regards psychosociaux*. Grenoble: Presses universitaires Grenoble.

Sax, B. (2003). *Zvířata ve Třetí říši. Domáci mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Praha: Dokořán.

Scheffel, D. (1993). Антропология и этика в Восточной Европе. In: *Этнографическое обозрение*, (№ 6): 21 – 28.

Scheffel, D. Z. (2004). The Roma of Central and Eastern Europe. In: *Review of Anthropology*, 33(2): 143 – 161.

Scheffel, D. Z. (2005). *Svinia in black and white: Slovak Roma and their neighbours*. Peterborough, Ontario: Broadview Press.

Scheffel, D. Z. (2009). *Svinia v čiernobielym. Slovenskí Rómovia a ich susedia*. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Scheffel, D. Z. (2010). Slovenská chudoba a rómska lichva. In: *OS – Národné práva menšín*, (1): 47 – 62.

Scheffel, D. (2012). Advocacy Trumps Accuracy? Stereotypes of East European Roma and Ethnography. In: *Collaborative Anthropologie*, 5: 143 – 146.

Scheffel, D. Z.; Mušinka, A. (eds.) (2004). *Rómska marginalita*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Zisťovanie marginality a integrácie medzi znevýhodnenými skupinami. Prešov: Centrum antropologických výskumov.

Schmidt-Degenhard, T. (2008). *Robert Ritter (1901 – 1951), Zu Leben und Werk des NS-„Zigeunerforschers“*. Dizertačná práca. Tübingen: University of Tübingen. Dostupné na: <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/handle/10900/45268> (navštívené 12. 10. 2009).

Siegel, D. (2013). *Mobile Banditry: Central and East European Itinerant Criminal Groups in the Netherlands*. Utrecht: University of Utrecht.

Sigona, N. (2005). Locating ‘The Gypsy Problem’. The Roma in Italy: Stereotyping, Labelling and ‘Nomad Camps’. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4): 741 – 756.

Silverman, C. (1988). Negotiating 'Gypsiness', strategy in context. In: *Journal of American Folklore*, 101(401): 261 – 275.

Simhandl, K. (2004). 'Western Gypsies and Travelers' – 'Eastern Roma': The Creation of Political Objects by the Institutions of the European Union. Dostupné na: <http://academos.ro/sites/default/files/biblio-docs/1203/simhandl.pdf> (navštívené 12. 12. 2010).

Sirovátka, O. (1987). Technika anekdoty alebo jak se dělají vtipy. In: *Národopisné informácie*, (2): 53 – 66.

Sirovátka, T.; Mareš, P. (2008). Social Exclusion and Forms of Social Capital: Czech Evidence on Mutual Links. In: *Sociologický časopis*, 44(3): 531 – 555.

Skupnik, J. (2004). Pohled z druhé strany potoka. Sociopsychologická dynamika marginalizovanosti. In: D. Scheffel, A. Mušinka, (eds.), *Rómska marginalita*. Prešov: Centrum antropologických výskumov, (s. 113 – 122).

Skupnik, J. (2007). Světy se zrcadlem. Marginalizace a integrace z hlediska sociopsychologické dynamiky společnosti. In: *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43(1): 133 – 147.

Slančová, D. (1999). *Reč autority a lásky. Reč učitelky materské školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta PU.

Slavkova, M. (2014). 'Prestige' and Identity Construction Amongst Pentecostal Gypsies in Bulgaria. In: D. Thurfjell; A. Marsh, (eds.), *Romani Pentecostalism: Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research, (s. 57 – 74).

Smith, A. D. (2003). Etnický základ národní identity. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 361-374).

Smolińska, T. (2006). Tradycyjny obraz Słowaka w Polsce. In: *Kontakty*, (5): 7 – 15.

Sobotka, E. (2003): *Political representation of the Roma: Roma in Politics in the Czech Republic, Slovakia and Poland*. Budapest: Central European University, Open Society Institute.

Sobotová, J. (2002). Polsko-česká jazyková komika jako součást národních stereotypů. In: Š. Lešnerová, D. Uhle, A. Wojda, A. Gorzkowski, (eds.), *InterFaces: Obraz vzájemných vztahů Čechů, Poláků a Němců v jejich jazycích, literaturách a kulturách*. Praha: Univerzita Karlova, (s. 205 – 209).

Sofsky, W. (2006). *Řád teroru: koncentračný tábor*. Praha: Argo.

Sokolova, V. (2008). *Cultural Politics of Ethnicity: Discourses on Roma in Communist Czechoslovakia*. Stuttgart: Ibidem Verlag.

Sowell, T. (2013). *Intellectuals and Race*. New York: Basic Books.

Sperber, D. (1996). *Explaining Culture: A Naturalistic Approach*. Oxford, UK; Cambridge, MA: Blackwell Publishers.

Steele, S. (1998). *A Dream Deferred*. New York: HarperCollins.

Steinitz, W. (1983). *Der große Steinitz – Deutsche Volklieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten*. Frankfurt: Zweitausendeins.

Stewart, M. (1997). *Time of the Gypsies*. Boulder, CO: Westview Press.

Stewart, M. (2005). *Čas cikánů*. Brno: Barrister & Principal.

Stewart, M. (2010). Introduction. In: M. Stewart, M. Rövid, (eds.), *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press, (s. 1 – 12). Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Stewart, M. (2012a). Foreword. New Forms of Anti-Gypsy Politics: A Challenge for Europe. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy 'Menace': Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: Hurst & Company, (s. xiii – xxxviii).

Stewart, M. (2012b). Populism, Roma and the European Politics of Cultural Difference. In: M. Stewart, (ed.), *The Gypsy 'Menace': Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. London: Hurst & Company, (s. 3 – 23).

Stewart, M. (2013). Roma and Gypsy 'Ethnicity' as a Subject of Anthropological Inquiry. In: *Annual Review of Anthropology*, 42(1): 415 – 432.

Stewart, M. (ed.) (2012). *The Gypsy 'Menace'. Populism and the new anti-gypsy politics*. London: Hurst & Company.

Stewart, M.; Rövid, M. (eds.) (2010). *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies* (e-book). Budapest: Central European University Press. Dostupné na: https://www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (navštívené 6. 11. 2014).

Stöckelová, T.; Ghosh, Y. A. (eds.) (2013). *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: SLON.

Streck, B. (2003). La cultura del contraste: Sobre diferencia y el sentido de pertenencia: El casa de los gitanos. In: *Revista de Antropología Social*, 12: 159 – 179.

Sudzinová, A.; Nagyová, I.; Studenčan, M.; Rosenberger, J.; Škodová, Z.; Vargová, H.; Middel, B.; Reijne-

veld, S.; Dijk, J. (2013). Roma coronary heart disease patients have more medical risk factors and greater severity of coronary heart disease than non-Roma. In: *International Journal of Public Health*, 58(3): 409 – 415.

Susser, M.; Stein, Z. (2009). *Eras in epidemiology: the evolution of ideas*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Sutherlandová, A. (2014). *Romové – neviditelní Američané*. Praha: Romano džaniben. (Názov originálu z roku 1975: *Gypsies – The Hidden Americans*. Preložila Marta Miklušáková, redakcia prekladu Jan Červenka a Lada Viková.)

Szabo, Gy. (1991). *Die Roma in Ungarn. Ein Betrag zur Sozialgeschichte einer Minderheit in Ost- und Mitteleuropa*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Szabó, M. (2007). Bíos, alebo cultus? Nemecký rasizmus prvej polovice 20. storočia optikou vied o kultúre. In: *Sociální studia*. Brno: Fakulta sociálních studií MU, 4: 81 – 92.

Szelényi, I., (ed.) (2001). Poverty under Postcommunism. In: *Review of Sociology*, 7(2).

Š

Šašinka, M.; Nyulassy, Š.; Badalík, L. (2003). *Vademecum medici*. Martin: Osveta.

Šaško, P. (2002). Zdravotná situácia rómskej populácie. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 657 – 678).

Šebesta, M. (2002): Rómska politická scéna. In: M. Vašečka, (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 295 – 312.

Šizling, L. A. (2004). Zvířátka a prostor a prostor a zvířátka. In: *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír, (s. 53 – 73).

Škobla, D. (2011). Rómske verejné politiky. In: D. Gerbery, (ed.), *Potrebuje sociálny štát? Niektoré úvahy (nielen) o verejnej politike*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, (s. 117 – 138).

Šprocha, B. (2014). *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja* (e-book). Bratislava: Prognostický ústav SAV. Dostupné na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Romovia.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

Štefánek, A. (1945). Základy sociografie Slovenska. In: *Slovenská vlastiveda*, 3. Bratislava: SAVU.

T

Tajfel, H. (ed.) (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.

Tajfel, H.; Turner, J. C. (1986). The social identity theory of inter-group behavior. In: S. Worchel, L. W. Austin, (eds.), *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall, (s. 7 – 24).

Tauber, E. (2004). Sinti Estraxaria children at school, or, how to preserve 'the Sinti way of thinking'. In: *Romani Studies*, 14 (1): 1 – 23.

Tauber, E. (2006). *Du wirst keinen Ehemann nehmen! Respekt, die Bedeutung der Toten und Fluchtheirat bei den Sinti Estraxaria*, Vol. 8. Münster: LIT Verlag.

ten Have, P. (2007)². *Doing Conversation Analysis*. London: Sage.

Tesár, C. (2012). Becoming Rom (male), becoming Romni (female) among Romanian Cortorari Roma: On body and gender. In: *Romani Studies*, 22(2): 113 – 140.

Thurfjell, D.; Marsh, A. (2014). *Romani Pentecostalism. Gypsies and Charismatic Christianity*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Tiefenbacher, B. (2007). *Die gegenwärtige Situation der Roma-Minderheit in Tschechien aus soziolinguistischer Sicht. Eine Fallstudie in der Roma-Gemeinde Libčice nad Vltavou*. Diplomová práca. Wien: Universität Wien.

Todorov, T. (1998). *Spoločný život: štúdia zo všeobecnej antropológie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Tomova, I. (1995). *The Gypsies in the Transition Period*. Sofia: IMIR.

Toncrová, M. (2001). Reflexe Cikána v lidových písních českých zemí. In: M. Toncrová, L. Uhlíková, (eds.), *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AVČR, (s. 37 – 48).

Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig: Verlag Fuesse.

Trachtenberg, J. (1997). *Diabel i Żydzi. Śriednowieczna koncepcja Żyda a współczesny antysemityzm*. Gdynia: Uraeus.

Tremlett, A. (2009). Bringing hybridity to heterogeneity: Roma and the question of 'difference' in Romani Studies. In: *Romani Studies*, 19(2): 147 – 168.

Tremlett, A.; McGarry, A. (2013). *Challenges facing Researchers on Roma Minorities in contemporary Europe: Notes towards a Research Program*. European Centre for Minority Issues, ECMI Working Paper 62. Dostupné na: http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_62_Final.pdf (navštívené 15. 8. 2015).

Trostle, J. A. (2004). *Epidemiology and culture*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.

Tuan, Y. F. (1987). *Przestrzen i miejsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Tuchmanová, B. (2005). *Zrcadlo vzdálených časů: 14. století – století pohrom*. Praha: BB/art, Jiří Buchal.

Tunega, M. (2013). *Širší pohľad na efektívnosť slovenského zdravotníctva* (e-book). Bratislava: INEKO Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy. Dostupné na: http://www.ineko.sk/file_download/754 (navštívené 6. 11. 2014).

U

Uherek, Z. (2007). Roma migration from Slovakia in the context of European migration trends. In: *Sociologický časopis*, 43(4): 747 – 774.

Uhlíková, L. (2001). Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In: M. Toncrová, L. Uhlíková, (eds.), *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, (s. 49 – 54).

Uhlová, A. (2002). *Asimilační politika vůči Romům v bývalém Československu v letech 1945 – 1989 a její dopad na kolektivitu smíchovských Romů*. Diplomová práce. Praha: FF UK.

Uther, H. J. (2004). (ATU) The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography. Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson. In: *FF Communications*, Vol. 1: 284 – 286. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

V

Vagačová I.; Fotta, M. (eds.) (2006). *Rómovia a druhá svetová vojna*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.

Van Baar, H. (2011). *The European Roma. Minority representation, memory, and the limits of transnational governmentality*. Amsterdam: F&N Eigen & Beheer.

Van Baar, H. (2013). Roma worden weer zigeunerboeven. In: *Trouw*, (26, Oktober): 5 – 8.

Van Cleemput, P.; Parry, G.; Thomas, K.; Peters, J.; Cooper, C. (2007). Health-related beliefs and experiences of Gypsies and Travellers: a qualitative study. In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 61(3): 205 – 210.

Vašečka, I. (2000). Profil a situácia žiadateľov o azyl a potenciálnych migrantov do krajín EÚ zo Slovenskej republiky (výskum v teréne). In: M. Vašečka, R. Džambazovič, I. Repová, K. Pišútová, I. Vašečka, *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava: International Organization for Migration, (s. 153 – 185).

Vašečka, M. (2000). Sociálno-ekonomická situácia Rómov na Slovensku ako potenciálnych migrantov a žiadateľov o azyl v krajinách EÚ. In: M. Vašečka, R. Džambazovič, I. Repová, K. Pišútová, I. Vašečka. *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava: International Organization for Migration, (s. 17 – 62).

Vašečka, M. (2002a). Vzťah majority k Rómom. In: M. Vašečka (ed.), *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 335 – 351).

Vašečka, M. (2002b). Rómovia a politická participácia – „eligo ergo sum“. In: M. Vašečka, M. Jurásková, E. Kriglerová, P. Puliš, J. Rybová, (eds.), *Rómske hlasy. Rómovia a ich politická participácia v transformačnom období*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, (s. 19 – 40).

Vašečka, M. (ed.) (2002). *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Vašečka, M.; Pišútová, K. (2000). Analýza medzinárodných dokumentov týkajúcich sa Rómov. In: M. Vašečka, R. Džambazovič, I. Repová, K. Pišútová, I. Vašečka, *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava: International Organization for Migration, (s. 143 – 151).

Večerník, J. (2004). Who is Poor in the Czech Republic. In: *Sociologický časopis*, 40(6): 807 – 833.

Vermeersch, P. (2003). Ethnic minority identity and movement politics: the case of the Roma in the Czech Republic and Slovakia. In: *Ethnic and Racial Studies*, 26(5): 879 – 901.

Vermeersch, P. (2007). *The Romani Movement. Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe*. New York, Oxford: Berghahn Books.

Vivian, C.; Dundes, L. (2004). The crossroads of culture and health among the Roma (Gypsies). In: *Journal of Nursing Scholarship*, 36(1): 86 – 91.

Voko, Z.; Csepe, P.; Nemeth, R.; Kosa, K.; Kosa, Z.; Szeles, G.; Adany, R. (2009). Does socioeconomic status fully mediate the effect of ethnicity on the health of Roma people in Hungary? In: *Journal of Epidemiology and Community Health*, 63(6): 455 – 460.

Vossen, R. (1983). *Zigeuner, Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Vörös, L. (2009). Slováci: „Najvlasteneckjší Uhri“, alebo „slobodný národ“? Sociálne reprezentácie Slovákov v maďarskej tlači v rokoch 1914 – 1918. In: P. Drál, A. Findor, (eds.), *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, (s. 79 – 105).

W

Wacquant, L. (2004). Habitus. In: J. Beckert, M. Zafirovski, (eds.), *International Encyclopedia of Economic Sociology*. London: Routledge, (s. 315 – 319).

Wacquant, L. (2009). Habitus as topic and tool. Reflections on becoming a prizefighter. In: W. Shaffir, A. Puddephatt, S. Kleinknecht, (eds.), *Ethnographies Revisited: Constructing Theory in the Field*. New York: Routledge, (s. 137 – 152).

Wahnich, S.; Láštiová, B.; Findor, A. (2008). *Politics of Collective Memory: Cultural Patterns of Commemorative Practices in Post-War Europe*. Berlin: LIT Verlag.

Waldenberg, M. (2003). Terminologie. Národ, národnostní menšiny, národní otázky, národní ideologie. In: M. Hroch, (ed.), *Pohledy na národ a nacionalizmus. Čítanka textů*. Praha: SLON, (s. 418 – 444).

Walsh, Ch.; Krieg, B. (2007). Roma Identity: Contrasting Constructions. In: *Canadian Ethnic Studies*, 39(1–2): 169 – 186.

Wei, L. (2004). Dimenzie bilingvizmu. In: J. Štefánik, (ed.), *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: AEP, (s. 24 – 38).

Winckel, Ä. (2002). *Antiziganismus. Rassismus gegen Roma und Sinti im vereinigten Deutschland*. Münster: Unrast.

Winford, D. (2003). *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell.

Willems, W. (1998). *In Search of the True Gypsy. From Enlightenment to Final Solution*. London, Portland, OR: Frank Cass Publ.

Williams, P. (1991). Le Miracle et la nécessité: à propos du développement du pentecôtisme chez les tsiganes/Miracle and Necessity. The Development of Tsigane Pentecostalism. In: *Archives des sciences sociales des religions*, 73: 81 – 98. (Citované s povolením prekladateľa rukopisu nepublikovaného prekladu Š. Ripku, 2011, *Zázrak a nezbytnosť: O rozvoji letničného hnutí medzi Cikány*.)

Williams, P. (2003). *Gypsy world: the silence of the living and the voices of the dead*. Chicago: University of Chicago Press.

Williams, S. J. (1995). Theorizing Class, Health and Life-Styles – Can Bourdieu Help Us? In: *Sociology of Health & Illness*, 17(5): 577 – 604.

Wimmer, A. (2002). *Nationalist Exclusion and Ethnic Conflict: Shadows of Modernity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Z

Wimmer, A. (2008). Elementary strategies of ethnic boundary making. In: *Ethnic and Racial Studies*, 31(6): 1025 – 1055.

Zamfir, E.; Zamfir, C. (1993). *Țiganiii între ignorare și îngrijorare*. București: Alternative.

Zeman, C. L.; Depken, D. E.; Senchina, D. S. (2003). Roma health issues: a review of the literature and discussion. In: *Ethnicity and Health*, 8(3): 223 – 249.

Zoon, I. (2001a). *On the Margins: Roma and Public Services in Romania, Bulgaria, and Macedonia*. New York: Open Society Institute.

Zoon, I. (2001b). *On the Margins: Roma and Public Services in Slovakia*. New York: Open Society Institute.

Zoon, I. (2003). *Body and Soul. Forced Sterilization and Other Assaults on Roma Reproductive Freedom in Slovakia* (e-book). Nešpecifikované: The Center for Reproductive Rights, Dostupné na: <http://poradna-prava.sk/dok/bodyandsoul.pdf> (navštívené 6. 11. 2014).

PRAMENE

10 spoločných princípov pre inklúziu Rómov (The 10 Basic Common Principles on Roma Inclusion). (2010). European Commission. http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2011_10_Common_Basic_Principles_Roma_Inclusion.pdf (navštívené 6. 10. 2014).

A Conceptual Framework for Action on the Social Determinants of Health. Discussion paper draft, (e-book). (2007). Geneva : World Health Organization (WHO), Commission on Social Determinants of Health Dostupné na: http://www.who.int/social_determinants/resources/csdlh_framework_action_05_07.pdf. (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *A Conceptual Framework...*, 2007.)

American Anthropological Association. 2012. *Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibilities*. Arlington, VA: American Anthropological Association. Dostupné na: <http://www.aaanet.org/profdev/ethics/upload/Statement-on-Ethics-Principles-of-ProfessionalResponsibility.pdf> (navštívené 10. 8. 2015).

Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health: Commission on Social Determinants of Health final report. (2008). Geneva: World Health Organization

(WHO), Commission on Social Determinants of Health. Dostupné na: http://www.who.int/social_determinants/thecommission/finalreport/en/ (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Closing the gap...*, 2008.)

Declaration of the Committee of Ministers on the Rise of Anti-Gypsyism and Racist Violence against Roma in Europe. (2012). Dostupné na: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1902151&Site=CM> (navštívené 13. 7. 2014).

Declaration of the Decade of Roma Inclusion 2005 – 2015 (2005). Prístupné na: <http://www.romadecade.org/article/decade-declaration/9240> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Declaration of the Decade...*, 2005.)

Desatoro Ludovej strany Naše Slovensko. (2012). Dostupné na: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=290778470978808&id=179294122178823 (navštívené 1.7.2014)

Dost! Dosta! Prekonaj predsudky – spoznaj Rómov! (2008). Informačná kancelária Rady Európy. Bratislava: Ševt, a. s., pre Úrad vlády Slovenskej republiky (preložila: E. Gallová Kriglerová).

European Framework for National Roma Inclusion Strategies up to 2020. (2011). European Commission COM. Dostupné na: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_implement_strategies2014_en.pdf (navštívené 13. 7. 2014).

Evalvácia efektivity a dopadov projektov zameraných na riešenie problematiky marginalizovanej rómskej komunity v SR. (2011). Bratislava: Centrum excelentnosti pre spoločenské inovácie UK (CESIUK), Policy Paper.

Face of Poverty, Face of Hope. Vulnerability Profiles for Decade of Roma Inclusion countries. (2005). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *Face of Poverty...*, UNDP, 2005.)

Hidden Health Crisis. Health Inequalities and Disaggregated Data (e-book). (2013). Budapest: European Roma Rights Centre Prístupné na: <http://www.errc.org/cms/upload/file/hidden-health-crisis-31-october-2013.pdf> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Hidden Health Crisis...*, 2013).

Hodnotiaci správa o výsledkoch 1. etapy Programu podpory zdravia znevýhodnenej rómskej komunity za roky 2007 – 2008. (2008). Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ÚVZSR). Dostupné na: http://www.uvzsr.sk/docs/info/podpora/romovia/romovia_1_etapa.pdf (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Hodnotiaci správa...*, 2008.)

Koncepcia vodohospodárskej politiky SR do roku 2015. (2006). Bratislava: MŽP SR.

Legislatívny zámer zákona o sociálne vylúčených spoločenských. (2011). Bratislava: MPSVR SR. (V texte tejto publikácie citované ako *Legislatívny zámer...*, MPSVR SR, 2011.)

Ludová strana Naše Slovensko (2012). *Desatoro Ludovej strany Naše Slovensko.* Dostupné na: http://necenzurovane.sk/12/desatoro_LSNS.pdf (navštívené 5. 8. 2013).

Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012 – 2020. (2012). Dostupné na: <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125> (navštívené 13. 7. 2014).

Národný akčný plán sociálnej inklúzie (NAPs/INCL) 2004 – 2006. Bratislava: ÚV SR.

Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008 – 2010. Bratislava: MPSVR SR.

Nevi Yag. Comité Catholique International por len Tsiganes (CCIT). [Medzinárodný katolícky výbor pre Rómov]. December, 2015(58).

Nota bene. Téma čísla: Rómovia. Máj, 2014(155).

Pravidlá rómskeho pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom (kol. autorov) (2006). Bratislava: Štátny pedagogický ústav.

Program podpory zdravia znevýhodnených rómskych komunit na Slovensku na roky 2009 – 2015. (2011). Bratislava: Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky (ÚVZSR). Dostupné na: http://www.uvzsr.sk/docs/info/podpora/romovia/romovia_2_etapa.pdf (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Program podpory zdravia...*, 2011.)

Register strán Ministerstva vnútra SR. Dostupné na: <http://www.ives.sk/registre/detailuplnyps.do?action=uplny&formular=nazov&id=153100> (navštívené 20. 7. 2014).

Revidovaný národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015 na roky 2011 – 2015. (2011). Bratislava: Úrad vlády SR. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?romske-komunity-uvod> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *NAP Dekády*.)

Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: Final report. (2013). Kodaň: World Health Organization (WHO) Regional Office for Europe. Dostupné na: <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-policy/health-2020-the-european-policy-for-health-and-well-being/publications/2013/review-of-social-determinants-and-the-health-divide-in-the-who-european-region-final-report> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Review of social determinants...*, 2013.)

Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN uznávajúcej prístup k vode a sanitácii (2010). General Assembly

Resolution Recognizing Access to Clean Water, Sanitation as Human Right. Prijatá 28. júla 2010. Viac informácií na: <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm> (navštívené 10. 9. 2010).

Roma health mediation in Romania. (2013). Kodaň: World Health Organization (WHO) Regional Office for Europe. Dostupné na: <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/roma-health-mediation-in-romania>. (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Roma health mediation...*, 2013.)

Roma Health Mediators: Successes and Challenges. (2011). New York: Open Society Foundations. Dostupné na: <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/roma-health-mediators-20111022.pdf> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Roma Health Mediators...*, 2011.)

Roma political participation and public opinion survey – Slovakia. (2005). Washington DC: National Democratic Institute for International Affairs. Dostupné na: http://www.ndi.org/files/1901_sk_romapresent_090105.pdf (navštívené 18. 3. 2014).

Rómovia vo verejných politikách – odpočet druhého roku vlády. (2014). Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: http://issuu.com/nadaciamilanashimecku/docs/issuu_odpocet_2014/0 (navštívené 2. 11. 2014).

Rómska platforma Rady Európskej únie: 10 spoločných princípov pre inklúziu Rómov. (2009).

Rozmer. Časopis pre kresťanskú duchovnú orientáciu. (Archív pdf verzií dostupný na <http://www.rozmer.sk>, navštívené 10.8. 2015)

Rytmus. (2006). Cigánsky sen. On. *Bengoro* [CD]. Bratislava: Tvoj Tatko Records.

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. (2011). Štatistický úrad Slovenskej republiky. Tab. 5: Obyvateľstvo trvalo bývajúc v obciach SR podľa materinského jazyka, SODB 2011. <http://portal.statistics.sk/files/obce-v1materinskeho-jazyka.pdf> (navštívené 3. 10. 2014).

SIRONA 2010. Pramenný korpus dát z r. 2010 z výskumu „Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou“ (dotazníky, výskumné správy, prepisy nahrávok a fotografie z výskumu) uložený v Ústave etnológie SAV.

Skúmal, prečo je zdravie Rómov horšie: Chyba je aj v systéme, Interview. (2014). SME, 16. 2. 2014. Dostupné na: <http://romovia.sme.sk/c/7105272/skumal-preco-je-zdravie-romov-horsie-chyba-je-aj-v-systeme.html> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako: *Skúmal, prečo je zdravie...*, 2014.)

Smernica EÚ (91/271/EHS) o čistení komunálnych odpadových vôd. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1991L0271:20081211:CS:PDF> (navštívené 6. 10. 2014).

Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku. (2006). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *Správa...*, UNDP, 2006.)

Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. (2012). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *Správa...*, UNDP, 2012.)

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. (2011). Bratislava: Úrad Vlády SR. Dostupné na: <http://www.minv.sk/?romske-komunity-uvod> (navštívené 6. 11. 2014). (V texte tejto publikácie citované ako *Stratégia...*, 2011.)

Súhrnné výsledky volieb podľa obvodov a za SR. Volby do orgánov samosprávy obcí 2010. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné na: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2010/sr/tab1.jsp@lang=sk.htm> (navštívené 25. 11. 2013).

Štvrtčan. Dvojmesačník pre obyvateľov Plaveckého Štvrtka. Ročník 3, 2009(2).

The Roma in Central and Eastern Europe: Avoiding the Dependency Trap. The Regional Human Development Report (2002). Bratislava: UNDP. (V texte tejto publikácie citované ako *The Roma...*, UNDP, 2002.)

Tlačové správy. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. (2014). Dostupné na: http://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=riesenia-a-navrhy-romskej-reformy-su-v-parlamente (navštívené 11. 6. 2014).

Úradné noviny, Ročník XII., číslo 29, Bratislava, zo dňa 22. 6. 1940.

Ústava Slovenskej republiky (šiesty oddiel – Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva). Bratislava: ÚV SR.

Vítaný život. Časopis pre všetkých kresťanov, 2002(2).

Vítaný život. Časopis pre všetkých kresťanov, 2015(1).

Volby do orgánov samosprávnych krajov 2005, 2009, 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné na: <http://slovak.statistics.sk> (navštívené 20. 7. 2014).

Zákon o politických stranách a politických hnutiach č. 85/2005 Z. z.

Zákon o voľbách do NR SR č. 333/2004 Z. z.

Zákon o voľbách do orgánov samosprávy obcí č. 346/1990 Z. z.

O autoroch

Andrej Belák je pôvodným vzdelaním biologický antropológ. Pôsobí ako doktorand v odbore sociálna antropológia na Fakulte humanitných štúdií Karlovej Univerzity v Prahe, ako doktorand v odbore „Health sciences“ na Lekárskej fakulte Univerzity v Groningene a ako výskumný pracovník v Ústave verejného zdravotníctva na Lekárskej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Zaoberá sa aplikovaným výskumom nerovnosti v zdraví prostredníctvom etnografie a miešania metód (v prienikoch a na rozhraniach sociálnej epidemiológie, medicínskej antropológie a verejného zdravia). Dosiaľ sa venoval najmä praktikám segregovaných Rómov (Belák, 2005) a obmedzeniam zdravotného systému špecificky vo vzťahu k nim (Belák, 2013). V súčasnosti sa zameriava na prax mediačných zdravotných programov pre vylúčené komunity.

Jan Červenka pôsobí ako vedúci Seminára romistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovy v Praze. Od roku 1988 študoval na podzemní „Večerní škole bohemistiky“ v Praze, po zmene režimu vystudoval v rádnom štúdiu dvoubor český jazyk a literatúra/romistika. Témam jeho diplomové práce bola písomná podoba „slovenské“ (severocentrálne) romštiny, témam dizertačnej práce pak stredoslovenské

dialekty tohoto jazyka. Je spoluautorom a odborným garantom standardizačnej publikácie *Pravidlá rómskeho pravopisu* (Kolektív autorov, 2006). Vedl niekoľko sociolingvistických projektov na téma jazykové situácie romštiny v Českej republike. Kromě romštiny patrí medzi jeho odborné a pedagogické zájmy romské umění, romská politika a romistická etnológia.

Richard Filčák je výskumný pracovník Prognostického ústavu SAV. Študoval na Prírodovedeckej fakulte UK a na univerzite vo švédskom Lunde. Doktorát obhájil na Stredoeurópskej univerzite (CEU) v Budapešti. Absolvoval stáže v Indii, na Londýnskej univerzite a vo výskumnom pracovisku EÚ v Seville. Vo svojom výskume a práci sa venuje problematike chudoby a životného prostredia, environmentálnej zraniteľnosti a rozvojovým stratégiám zameraným na sociálno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia. Je autorom knihy *Living Beyond the Pale: Environmental Justice and the Roma Minority* (Filčák, 2012) a pravidelne publikuje v odborných časopisoch.

Andrej Findor študoval politológiu a sociálne vedy na Univerzite Komenského v Bratislave, Stredoeurópskej univerzite v Budapešti a Univerzite v Bielefelde. Pracuje ako odborný asistent v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociál-

nych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave, kde sa venuje skúmaniu morálnych základov politických postojov, politickej komunikácii mimovládnych organizácií a experimentovaniu s prosociálnymi intervenčnými metódami. Je autorom viacerých vedeckých štúdií, monografie *Začiatky národných dejín* (Findor, 2011) a spolueditorom publikácií *Politics of Collective Memory: Cultural Patterns of Commemorative Practices in Post-War Europe* (Wahnich, Lášticová, Findor eds., 2008) a *Ako skúmať národ. Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme* (Drál, Findor, 2009).

Jan Grill pôsobí ako Simon Research Fellow na katedre Sociálnej antropológie na Univerzite v Manchestri. Štúdium PhD. sociálnej antropológie dokončil na Univerzite v St. Andrews. Na základe dlhodobého antropologického výskumu transnacionálnych sietí migrantov sa vo svojej práci zaoberá rôznymi formami migrácie Rómov zo strednej a východnej Európy do Veľkej Británie a Kanady (a späť). Medzi jeho výskumné záujmy patrí etnicita a nacionalizmus, mobilita, formy rasizmu, marginalita, práca a chudoba a etnografie štátu a hraníc. Ako autor prispel do niekoľkých zborníkov a publikoval v medzinárodných časopisoch ako *Focaal* či *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Spolu s Marekom Čankom a Alicou Szczepanikovu editoval knihu o migračných procesoch v strednej a východnej Európe. V minulosti bol držiteľom ERSTE

Foundation Fellowship pre sociálny výskum a rovnako strávil pracovný pobyt ako Re:Work Fellow na výskumnom centre IGK Work and Human Life Cycle in Global History na Humboldtovej univerzite v Berlíne. Jan Grill sa takisto zúčastnil na niekoľkých výskumných projektoch, ktoré sa venovali evalvácií dopadov sociálnych politík pre chudobných občanov na Slovensku (napr. politikám aktivácie či projektom orientovaným na nezamestnaných na Slovensku).

Markéta Hajská vystudovala obecnou antropológiu na FHS UK. Od roku 2000 pracovala na rôznych terénnych výzkumoch, na pozícií výskumníka i koordinátora, týkajúcich sa problematiky Romů a sociálne vylúčených lokalít v ČR i na Slovensku. Od roku 2007 pôsobila ako metodik multikultúrneho vzdelávania ve vzdelávacom programe Varianty, Člověk v tísní, o.p.s., kde se podílela na vzniku niekoľkých publikácií a vzdelávacích modulů. Od roku 2011 prednáša na FF UK (Seminář romistiky), kde se věnuje antropologickým přístupům k romským kulturám a olášké romštině. V súčasnej dobe je na doktorskom štúdiu v obore etnológie, a ve své disertaci se zaměřuje na sociolingvistickou situaci východoslovenské obce s sub-etnicky smíšenou romskou komunitou. Je autorkou odborných článků, štúdií, výskumných zpráv, metodických aktivít, edukačních videí a v neposlední řadě scénářů ke komiksům.

Milan Hrabovský pôsobí ako externý prednášajúci v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied UK v Bratislave. Akademický titul PhD. získal v oblasti sociálnej filozofie obhájením dizertačnej práce na tému rasizmus. Je autorom prvej slovenskej monografie o koncepte rasy *Rasová mytológia* (Hrabovský, 2011). V roku 2012 publikoval svoju druhú monografiu *Anticiganizmus a antisemitizmus* (Hrabovský, 2012). Spolu s profesorom Eduardom Nižňanským je autorom prvých slovenských vysokoškolských skrípt *Rasizmus, antisemitizmus, holokaust (anticiganizmus)* (Nižňanský, Hrabovský, 2013). Autor sa dlhodobo zaoberá výskumom problémov súvisiacich s konceptom rasy a rasizmu, popierania holokaustu a antisemitizmu.

Tomáš Hrustič pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Štúdium etnológie a religionistiky na FiF UK v Bratislave ukončil získaním titulu PhD. z odboru religionistika obhájením dizertačnej práce na tému religiozity a náboženských konverzií Rómov, ktorú napísal na základe dlhodobého stacionárneho výskumu v rómskej osade na východnom Slovensku. V súčasnosti sa venuje najmä výskumu politickej participácie Rómov, religiozity a náboženských konverzií Rómov, chudoby a sociálnej zmeny. V spoluautorstve s Tatianou Podolinskou publikoval mono-

grafiu *Boh medzi bariérami: sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou* (Podolinská, Hrustič, 2010). Spolupracoval na viacerých medzinárodných projektoch, napríklad na základe projektu zameraného na výskum pôsobenia letničných hnutí medzi Rómami vpublikoval kapitolu v antológii *Romani Pentecostalis* (Thurfjell, Marsh eds., 2014). Bol tiež členom evalvačného projektu programu *Roma Secondary Scholarship Program* (SK 045) pre Roma Education Fund (2012 až 2013) a viedol evalvačný výskumný projekt zameraný na program terénnej sociálnej práce v marginalizovaných výskumných komunitách. Tomáš Hrustič je držiteľom viacerých domácich ocenení, napríklad *Ceny Jána Komorovského za najlepšiu vedeckú publikáciu* z oblasti vedeckého štúdia náboženstiev (2012) či *Ceny prezidenta SR pre mladých vedeckých pracovníkov* (2010). Hrustič takisto pôsobí v medzinárodnej mimovládnej organizácii *Národný demokratický inštitút pre medzinárodné záležitosti* (NDI), kde sa podieľa na programe rómskej politickej participácie a je zároveň členom poradného výboru pre Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín.

Eva Krekovičová je vedúcou vedeckou pracovníčkou v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Vyštudovala etnografiu a folkloristiku na FiF UK v Bratislave. Rozšírenú verziu PhD. práce publikovala v monografii *O živote folklóru v súčasnosti* (Krekovičová,

1989). Od počiatku 90. rokov sa zaoberá problematikou kolektívnej pamäti a reflexiou inakosti v rámci etnologických, sociálno- a politicko-antropologických štúdií. Téma reflexie rómskej a židovskej menšiny na Slovensku v očiach majority venovala viacero štúdií a kapitol v monografiách, najmä monografiu *Zwischen Toleranz und Barrieren. Das Bild der Zigeuner und Juden in der slowakischen Folklore* (Krekovičová, 1998a), slovenská mutácia (Krekovičová, 1999). Svoje výskumy k problematike obrazov a mýtov o. i. v transformačných procesoch po r. 1989 sumarizovala v monografii *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike* (Krekovičová, 2005). V r. 2002 – 2005 viedla multidisciplinárny projekt Centra excelentnosti SAV *Kolektívne identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy – procesy konštruovania, reprodukcie a transformácie kolektívnych kategórií a identít*. V jeho rámci vznikla aj kolektívna monografia *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít* (Kiliánová, Kowalská, Krekovičová eds., 2009).

Pavel Kubaník pôsobí ako odborný asistent na Seminárii romistiky FF UK, kde vyučuje romštinu, prehľadový kurz o romských skupinách ve svete nebo o sociolingvistických aspektech romštiny. Spolu s kolegy vedl niekoľik navazujících výzkumů zaměřených na současnou situaci romštiny v ČR, samostatně se pak v rámci

doktorského štúdia venuje tématu jazykovej socializácie. Od r. 2009 pôsobí rovněž v redakci časopisu romistických štúdií *Romano džaniben*.

Zuzana Maďarová pôsobí ako interná doktorandka v Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Ukončila magisterské štúdium žurnalistiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a rodové štúdiá na Stredo-európskej univerzite v Budapešti. Dlhodobo spolupracuje s feministickou organizáciou ASPEKT. Venuje sa najmä otázkam politickej subjektivity žien, rodovým aspektom politickej komunikácie a rodovo vyváženému vyjadrovaniu. Je spoluautorkou viacerých publikácií, napr. *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka* (Maďarová, 2014), *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012* (Maďarová, Ostertágová eds., 2012) a *Politiky a političky. Aspekty formovania politickej subjektivity žien* (Maďarová, Kobová, Ostertágová, 2011).

Arne B. Mann je etnológ – romista. Absolvoval štúdium na Katedre etnografie a folkloristiky Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Pôsobí ako vedecký pracovník v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied. Od roku 1985 sa vo svojej výskumnej a publikačnej činnosti zameriava na dejiny, kultúru a spôsob života Rómov na Slovensku.

Je autorom učebnice *Rómsky dejepis* (Mann, 2001), viac ako 50 vedeckých štúdií a tiež toľko odborných a populárno-vedeckých článkov zameraných na kováčstvo Rómov, duchovnú kultúru (obyčaje pri narodení, svadbe, úmrtí, religiozitu), zmeny v demografickom správaní. V posledných rokoch sa venuje téme rómskeho holokaustu, projektu *Ma bisteren!/Nezabudnite!* (výskumy, spolupráca na odhalení 7 pamätníkov, výstava, prednášky, editorstvo zborníka). Externe prednáša dejiny a kultúru Rómov na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a Fakulte humanitných štúdií UK v Prahe.

Elena Marushiakova a **Vesselin Popov** pôsobia na Oddelení etnológie Balkánu v Inštitúte etnológie a folklórnych štúdií s etnografickým múzeom Bulharskej akadémie vied (<http://www.balkanethnology.org>) a sú zároveň čestnými predsedami tohto inštitútu, v rámci ktorého založili Knižnicu s archívom rómskych štúdií (<http://www.studiioromani.org>). Sú autormi početných publikácií o Rómoch v Bulharsku, na Balkáne a v strednej a východnej Európe; napríklad prvej monografie o histórii, etnografii, sociálnej štruktúre a kultúre Rómov v Bulharsku (Marushiakova, Popov, 1997) a knihy o Rómoch v Osmanskej ríši (Marushiakova, Popov, 2001b). Viackrát tiež editovali vedecký časopis o rómskych štúdiách *Studii Romani* (vol. I, 1994; vol. II, 1995; vol. III-IV, 1997;

vol. V – VI, 1998, vol. VII, 2007). Po roku 1989 založili spoločnosť pre štúdium menšín *Studii Romani*. Založili tiež *Roma Heritage Museum Fund at National Ethnographical Museum in Sofia* (1995) a iniciovali prvú výstavu o Rómoch v Bulharsku a tiež prvú medzinárodnú výstavu *Roma/Gypsies in Central and Eastern Europe* v rokoch 1998 – 1999 v Budapešti. Od roku 2001 do 2004 realizovali výskum Rómov v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu v rámci projektu *Complex Research Programme – Difference and integration* Univerzity v Lipsku a Halle. V roku 2014 bola Elena Marushiakova hosťujúcou profesorkou medzinárodného výskumného centra *Work and Human Lifecycle in Global History* na Humboldtovej univerzite v Berlíne a Vesselin Popov získal štipendium Národného štipendijného programu Slovenskej republiky. Od r. 2015 Elena Marushiakova hosťuje na Univerzite St. Andrews vo Veľkej Británii. Elena Marushiakova získala v r. 2009 cenu *Fulbright New Century Scholars Award* Ministerstva zahraničných vecí USA. Je prezidentkou Gypsy Lore Society, čo je medzinárodná organizácia s viac ako storočnou tradíciou v oblasti rómskych štúdií. Elena Marushiakova a Vesselin Popov sú členmi edičných rád vedeckých časopisov *Romani Studies* a *Grazer Romani Studien*. Sú tiež zakladajúcimi členmi a členmi vedeckej komisie *European Academic Network on Romani Studies*, ktorá bola založená spoločne Európskou komisiou a Radou Európy.

Kvetoslava Matlovičová pôsobí ako odborná asistentka na Katedre geografie a aplikovanej geoinformatiky na Prešovskej univerzite v Prešove, kde v roku 2008 obhájila svoju dizertačnú prácu. Vo svojej vedecko-výskumnej činnosti sa aktuálne venuje geografickým aspektom rómskej menšiny na Slovensku, turizmu, teritoriálneho marketingu a regionálneho rozvoja. Autorsky sa spolupodieľala na príprave *Atlasu rómskych komunit na Slovensku 2013* (Mušinka et al., 2014). V roku 2012 participovala na riešení medzinárodného projektu *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries* a v r. 2013 – 2014 na slovensko-rumunskom projekte *APVV Multicultural regions, national heritage and contemporary challenges in Romanian and Slovakian society*. Jej výskumné priority sa orientujú aj na skúmanie možností využitia rôznych foriem turizmu v prostredí marginalizovaných komunit – „pro-poor turizmus“ ako nástroj udržateľného rozvoja marginalizovaných komunit a sídiel na východnom Slovensku. Je nezávislou expertkou Európskeho inštitútu marketingu miest BEST PLACE, členka European Regional Science Association, členka redakčnej rady *Central European Regional Policy and Human Geography* a ďalších odborných grémií.

Eva Mazárová vyštudovala etnológiu na Katedre etnológie a etnomuzikológie na FF UKF v Nitre s pol-

ročným študijným pobytom na UK v Prahe (etnológia, romistika). Diplomovú prácu s obdobným názvom ako má publikovanú štúdiu, obhájila v roku 2013 (Mazárová, 2013). Okrem skúmania priestoru ako antropologickej kategórie v súvislosti s rómskym etnikom sa venovala i prejavom religiozity u Rómov na východnom Slovensku a ich vzťahu k zosnulým príbuzným. Pri komunálnych voľbách v r. 2014 pracovala v lokálnom tíme ako poradkyňa k otázkam rómskej problematiky. V súčasnosti sa naďalej venuje výskumu priestoru mesta a rómskych komunit, práci v treťom sektore a poradenstvu pri etnických otázkach. Pôsobí tiež ako lektorka v Baníckom múzeu v Gelnici.

Alexander Mušinka je kultúrny antropológ. Vyštudoval etnológiu a históriu na FF UK v Prahe, kde aj obhájil doktorskú prácu. Pracuje v Ústave rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove. Dlhodobu sa venuje problematike Rómov a Rusínov-Ukrajincov; prioritne na Slovensku z historického a kultúrne antropologického hľadiska. Pôsobil ako poradca Splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a MPSVR. Je (spolu)autorom niekoľkých publikácií, zborníkov a vedeckých prác: *Rómska marginalita* (Scheffel, Mušinka eds., 2004), *Stará tehelňa* (Mušinka ed., 2006), *Drogy v rómskych komunitách Prešovského kraja* (Mušinka, 2007), *Národnostná menšina pred zánikom?* (Mušinka, Mušinka, 2011)

a iné. V poslednom období sa intenzívne venoval realizácii výskumu a publikovaniu výsledkov *Atlasu rómskych komunit na Slovensku 2013* (Mušinka et al., 2014). Je aktívny aj v mimovládnom sektore. Participoval na mnohých výskumných, mimovládnych a rozvojových projektoch (napr. kanadsko-slovenský rozvojový Projekt Svinia). Prednáša na Prešovskej univerzite a v minulosti aj na FSEV UK v Bratislave.

Alexandra Ostertágová je internou doktorandkou na Katedre psychológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, spolupracuje s feministickou organizáciou ASPEKT. Zaoberá sa najmä otázkou rodu a sociálnych nerovností v kontexte politickej psychológie a politickej komunikácie. Je spoluautorkou viacerých publikácií, napr. *Vybrané psychologické aspekty rodovo a/symetrického jazyka v sociolingvistickom kontexte* (Ostertágová, 2014), *Politika vylúčenia a emócií. Aspekty predvolebnej kampane 2012* (Maďarová, Ostertágová eds., 2012) a *Politiky a političky: aspekty formovania politickej subjektivity žien* (Maďarová, Kobová, Ostertágová, 2011).

Tatiana Podolinská pôsobí ako samostatná vedecká pracovníčka v Ústave etnológie SAV v Bratislave (kontinuálne od r. 1997), od r. 2012 v pozícii riaditeľky. Vyštudovala filozofiu a históriu (1995) a religionistiku (1997) na FiF UK v Bratislave. Časť PhD.

štúdiá absolvovala na Oslo University v Nórsku (1997 – 1998). V r. 1999 až 2000 absolvovala stacionárny etnografický výskum u Mayov Lacandónov v Chiapase v Mexiku. V rokoch 2009 až 2013 a v roku 2015 robila opakovaný dvojmesačný etnografický výskum religiozity v lokalite Uaxactún v Guatemale. V r. 2014 absolvovala výskumný pobyt na Missouri State University, Honors College (Springfield, USA). V r. 2010 bola prizvaná za hostujúcu editorku impaktovaného časopisu *Anthropological Journal on European Cultures* (AJEC) pri príprave monotematického čísla zameraného na nové formy religiozity v modernej Európe. V r. 2010 až 2011 bola hlavnou koordinátorkou projektu *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou* (SIRONA), ktorý bol súčasťou výzvy Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu 2010 pre Fond sociálneho rozvoja. Z tohto výskumu vznikli dve publikácie: *Boh medzi bariérami* (Podolinská, Hrustič, 2010) a *Religion as a Path to Change* (Podolinská, Hrustič, 2011a). V roku 2014 bola členkou organizačného výboru svetového kongresu medzinárodnej spoločnosti Gypsy Lore Society, ktorý sa konal v Bratislave. Od r. 2015 je členkou výboru tejto spoločnosti. Ako riešiteľka 6RP EÚ REVACERN (Religions and Values: Central and Eastern European Research Network) bola zodpovedná za prioritu *Religiousness of Romanies in Slovakia*. V r. 2009 až 2012 bola riešiteľkou medzinárodného projektu *Södertörn*

University v Štokholme (Švédsko), v rámci ktorého napísala kapitolu v publikácii *Romani Pentecostalism* (Thurfjell, Marsh eds., 2014). Bola tiež členkou evalvačného projektu programu *Roma Secondary Scholarship Program* (SK 045) pre Roma Education Fund (2012 až 2013). Podolinská je autorkou 76 publikačných jednotiek, z toho je autorkou a spoluautorkou 4 domácich a 1 zahraničnej monografie, 6 kapitol v zahraničných vedeckých a odborných monografiách a 51 časopiseckých štúdií. Je držiteľkou viacerých domácich ocenení, napríklad opakovane získala *Cenu Jána Komorovského za najlepšiu vedeckú publikáciu z oblasti vedeckého štúdia náboženstiev* (2012, 2014). K jej výskumným prioritám patrí religiozita a rómske letničné a charizmatické hnutia na Slovensku (viac pozri <http://www.uet.sav.sk/?q=sk/tatiana-podolinska-mgr-phd>, <https://sav.academia.edu/TatianaPodolinsk%C3%A1>).

Zuzana Panczová je vedec-kou pracovníčkou Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Vyštudovala etnológiu a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave; dizertačnú prácu v odbore etnológia venovala žánrovej analýze sprisahaneckých teórií. Sústreďuje sa na výskum skupinovej identifikácie prostredníctvom naratívov a vizuálnych prejavov. Je spoluautorka monografie *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie* (Krekovičová, Panczová, Bužeková,

2006) a viacerých štúdií venovaných žánru fám a sprisahaneckých teórií, aplikácii diskurzívnej analýzy, obrazom nepriateľa a etnickým stereotypom.

Daniel Škobla pôsobí ako výskumný pracovník v *Inštitúte pre výskum práce a rodiny*. Vyštudoval sociológiu na Stredoeurópskej univerzite (CEU) vo Varšave a doktorát získal v Poľskej akadémii vied vo Varšave. Pracoval v Sociologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Inštitúte filozofie a sociológie Poľskej akadémie vied vo Varšave a krátko pôsobil na Univerzite v Aalborgu v Dánsku. Pracoval ako programový špecialista Rozvojového programu OSN a spolupracoval s rómskymi a ľudskoprávnymi mimovládny-mi organizáciami doma aj v zahraničí. Participoval na riadiacich stretnutiach Dekády začleňovania rómskej populácie 2004 – 2014, podieľal sa na koordinácii výskumov, ako aj na tvorbe strategických dokumentov v oblasti sociálneho začleňovania marginalizovanej rómskej populácie. Je autorom kapitoly v knihe *Reinventing social solidarity across Europe* (Filčák, Škobla, 2011) a viacerých odborných štúdií a výskumných správ.